

КАРПАТЬСКА РУСЬ

Першыраз о Карпаській Русі ем ся дізнав од свого діда Гавриіла Алексеевіча Лукиных (1914 – 1987) – пермского бібліофіла, літэратора, православнаго хрыціана. Мій дідо в довоеннім часі мав велику бібліотеку дореволючных руських і старославянських книжок. Міджі нима были і унікатны выдання карпаторусиньских діятелів 19. ст. – А. Добрянського, А. Кралицького, Я. Головацького, які на мене дуже вплинули.

Карпаська Русь про векшыну сучасных жытелів Росіі – „terra incognita“. Подля мене, советська большевицька влада од самого зачатку свого панаваня над Росіієв-матушков собі поставила за ціль зробиці вышытко про то, абы руській народ (великоруській) навікі забыв о своїм родовім поведі і о своїх єдинокровных собратах. Про нову владу то было окреме актуалне у світі боя з „великодержавным шовінізмом“. Якраз зато выходным Славянам в югозападній Росіі причувовали ся абсурдны ідеі такога тыпу, же они нігда не были „руськыма“, лем все были Українцями.

Тота „мазеловска“ ідеологія домінує і в наш час на Украіні. І так Карпаська Русь 19. і пачатку 20. ст. находіць ся в Австро-угорьскій імперіі. Што знать векшына наших сучасніків о Русинах (Руснаках)? „Та майже нічога“ (як гаворять нашы братя-малоросы)! Але кідь мы почитаєм карпаторусиньску пресу в тім часі, наприклад, ужгородькій „Свѣтъ“ або творы русиньских просвітителів (будителів) – буде ясно, же і в австро-угорьских условіях „руській дух“ жыв і в заосталых верховиньских хыжках, і в простій „мові“ карпаського верховинця.

Великым про націаналне возроджіня Карпаськой Русі быв Мараморош-Сігетський процес в 1914 р. над Русинами, які хотіли выйці з умело вытвореной у 17. ст. церьковной уніі з католицізмам і вернути ся к православію. Одбыли ся недостойны суды, выштрэваня і покуты за „іновірство“, бо наверхнутя к „руській вірі“ предків з боку австрійской влады ся поважвало за штатну зраду. Якраз в тім часі ся зачав процес масового переходу людей з русиньских сел Підкарпатя к православным.

Націанално-тэрытарыялна основа Карпаськой Русі, то главно Підкарпатя. З той тэрытарыі і славянська грамота солуньских братів Кіріла і Мефодія ся росшырила на цілу стару Русь. Таже, карпаськы Русины першы і „руських Славян“ прыяли кіріліцю, яка ся поступно стала общеславяньсков азбуков.

Але не треба забывати, же історічно до Карпаськой Русі входили тыж давны староруськы тэрытарыі выходной Галічці (Галіцькой Русі) і северной Буковины (з Хотіньскым уїздом Бессарабіі). Підкреслю тыж, же Підкарпаська (Угорьска) Русь тісно перед тым ся стала частів Чеськословеньской републікы в 1919 році, прыбрала к собі і днешне Підкарпатя, і Пряшівщину (днешь выходне Словенско). Із севрозападных схылів Карпат к ній примыкала Лемковина (днешь в Польщі). Центрамі карпаторусиньского (угроруського народа) правом мож поважовати Ужгород, Мукачево і Пряшів.

Русиньска інтелігенція, яка правом стояла на боці ідеі общеруськой націанално-культурной єдности, дістала великій удар з боку австрійской влады і україньских націаналістів – ясных русоі русинофобів. В організованных почас І. світової войны концентрачных таборах Талергоф і Терезін была скоро знічена політічна і націанално-культурна эліта Карпаськой Русі (главно, Прикарпатя). Окрем іншого, міджі охранцями тых концентракрів вірно служыли і україньскы націаналісты.

Подля спомінів Т. Ф. Арістовой – дівкы знамого руського карпатознателя Ф. Ф. Арістова (1888 – 1932), який свій жывот засвятив выскуму історічно-культурной і літэратурной дідовизны Карпаськой Русі, іщі донедавна стары люде многих сел споминали на тоты страшны часы, кідь цілы села ся спалёвали, а люде были тяжко скушаны і забиваны лем зато, же ся голосили к Русинам і сімпатізовали з православієм і руськов армадов, в котрій віділі ослободительку од многорічного утыску. В трестных акціях проти Русинів актівно брали участь тзв. галіцькы січовы стрільці (прообраз будучіх бандеровців). Наісно, теперішні западоукраїньскы щіры діятелі мали бы памятати, што тісно до першой світової войны цілій выходославяньскій народ в Австро-Угорьску назыв

вав ся Русинами, причім як офіціално, так і на вышыткых урвнях свого націаналнаго бытя і самосвідомості. Але наслідком слідуючой насилной українізаціі в 20-х аж 40-х роках 20. ст. жытелі Галічці, Буковины (а тыж западной Волыні, одорваной у 1920 р. од Росіі ведно з галіцькыма тэрытарыямі к Польщі???) практічно стратили історічну памяць, а тепер тоты тэрытарыі суть баштов западоукраїньского сепаратізму.

Советьскы українізаторы не хотіли відіці ані тот факт, же під Карпатамі жыє старша выходославянська народность – Русины (Руснацы), які утрымали свою стародавну назву і стародавны язык. І не нагодов, же большевицы (не тоты руськы, котрых чекали Русины) насилно записали в 1946 р. народ Підкарпаськой Русі – лем што припоєный од Чеськословеньска к СССР – к Українцям. А то не позераючі на протесты інтелігенціі края, яка хотіла відіці свій карпаторусиньскій народ як рівноправны народ автономной републікы (областы) в рамках РСФСР, а не в рамках Украіньской ССР. Жытелі Підкарпаськой Русі были наладжены на сполок з Росіієв, а не з Украінов. Многорічна тужба Русинів ся не сповнила – советьска влада на укор новопріпоєных западных тэрытарыі снажыла ся сформовати „україньску соціалістичну націю“. Але тотя тзв. нація ся россыпала перед очамі, бо не є ані націаналнаго, ані релігійнаго стержня, котрый бы утвердыв ведно вышыткы розлічных снаг галузкы югозападных „руських Славян“ на тэрытарыі тзв. „Украіны“.

Офіціална советьска наука не хотіла прызнати Русинів, што бы потребовало перевіряня з многих аспектів славістыкі. Лінгвісты скулмали і прызнавали малы народы із северу, выдавали про них граматыкі і словныкы, котры ім не все были потрібны, але прызнати Русинів у ролі четвёртой часті єдинога выходославяньского руського народа (ведно з Великорусами і Білорусами) не хотіли. Товаришы з Кремля к русиньскому вопросу в СССР і за ёго граніцямі ся поставили легковажно. Їх інтересовала лем стратегічна тэрытарыя, де могли поставіці свої ракеты, намірены на западну Европу і США. А в якій союзній републіціі буде Підкарпаська „terra incognita“ – то ім было єдно.

Сучасна офіціална Росія є наслідніца СССР, включно націаналнаго вопроса. Поставліня руського Крыма, „проруськы“ наладженой незалежной Абхазіі, Юго-Осетіі і Придністровя наісто не інтересує „бізніс-владу“ РФ. Роздумы о історічній Росіі і о припоіно насилно одорваных од нёй тэрытарыі, не впливаюць на „горі-владців“. Я уж не гаворю о тім, же векшына з них наслідком партійно-комсомольской выховы ані не предпакладати, же є якась „історічна Русь“ з ей стародавнымы тэрытарыямі...

І так днешь, як і перед пядесятьма рокамі, відіме з боку офіціалных кругів Росіі абсолютну рівнодушность к осуду міліанового і єдинокровнаго выходославяньского народа – Русинів, які жыють оддавна на своїй історічній тэрытарыі на южных і западных схылах Карпат і в карпато-дністровскім регіоні.

Сімболом возроджіня русинства в сучасности, наісто, є Підкарпаська Русь (Закарпатя), народ котрой храніць одказ великого будителя края А. Духновіча і ёго пророчы слова: „Я Русин быв, єсьм і буду, я родив ся Русіном. Честны мой род не забуду, остануьс єго сыном.“

Русиньскій (карпаторуськыі) народ є узаныі в многих штатах: в Словакіі, Польщі, Мадярьску, Румуніі, Сербіі і Хорватіі, США, в Канаді. Стародавныі русиньскыі язык, вышовшыі зо старославяньского, офіціално узаныі і кодфікованыі у Словакіі, Сербіі і Польщі. В сучасности відіме ренесанс Русинів (Руснаків) тыж в Румуніі і в Молдавіі (на севері Бессарабіі они жыли оддавна).

7. марца 2007 року на засідану Закарпаськой областной рады в Ужгороді было прыяте осудове рішіня о узнану Русинів в краю (правда, чомусь ведно з узнанём УПА, в боёвых актівітах котрой проти Росіі не быв ані єден підкарпаськыі Русин).

7. апріля першыраз од 1945 року (по припоіно Підкарпаськой Русі од Чеськословеньска к СССР) в аналітічнім програмі руськой тэлевізіі „Постскріптум“ вышла репортаж о Русинах – автономных жытелях Закарпатя.

Мґр. Александер ЗОЗУЛЯК, редакція Русина, Народных новинко і русиньских неперіодичных выдань у Пряшові

Акцептація нормативности в русиньскій публіцистіці в Словакії

(Реферат на III. Міджінароднім конґресі русиньского языка, Краков, 15. септембра 2007.)

К даній темі ем приступив як каждоденный поужыватель русиньского літературного языка в писаній подобі, не як теоретичный лінгвіста, хочь без знаня теорії ся нияк не заобйдеме, зато ся на ню буду і часто операти. Міру акцептації нормативности русиньского літературного языка у русиньскім писаній публіцистіці ем увів на конкретных прикладах із русиньской періодичної преси в Словакії, конкретно з культурно-сполоченського тыжденника Русинів СР – *Народны новинкы*, культурно-христіанского часопису *Русин*, інформачного місячника Русинів Словенська – *InfoРусин*, „časopisu Obšcestva sv. Joana Krestitel'a“ – *Artos*, *Русиньского народного календаря*, *Русиньского літературного алманаху*; *Grekokatolic'koho rusiňskoho kalendar'a* / *Грекокатолицького русиньского календаря*.

Мож спомянути дость много проблемів, котры ся обявляють в русиньскій писаній публіцистіці, але я ся зосереджу главно на штирі, подля мене, важны проблемы:

1. проблем: ПОУЖИВАНЯ БУКВ „Ѣ“ І „Ї“ В РУСИНЬСКОЯЗЫЧНІЙ ПУБЛІЦИСТІЦІ НА ОСНОВІ СУЧАСНОЇ ПЛАТНОЇ НОРМИ РУСИНЬСКОГО ЯЗЫКА В СЛОВАКІЇ

Як на єднім боці редакторы *Народных новинко*, *Русина*, *Русиньского народного календаря*, *Русиньского літературного алманаху*, *Artosa* і *Grekokatolic'koho rusiňskoho kalendar'a* дотримують поужываня буквы ѣ у вшыткых позиціях, так редакторы *InfoРусина* принципально ніт, а в дакотрых припадах і в алманасі є непослідовность в ей поужываню, котра выходить наісто лем із неprecізноу текстовоу коректуры. В *InfoРусині* не поужывають ґрафему ѣ, але споїня букв *й + о* у словах: *його*, *йойкати*, *мойов*, *войовати*, *крайовый*, *Йолкін*, *Соловейов* і т. д., але в єдній статі *Русиньского літературного алманаху* слово *ѣо* ся поужывать правильно з ѣ, але тыж неправилно з *є* або *е* на зачатку того слова. *InfoРусин* поужывать на місці, де мать быти подля нормы ґрафема ѣ споїня *мнягкого знаку* і *о (ьо)* у словах по парных по твердості і мнягкости согласных, напр.: *мальовати*, *кральовати*, *цукрьованый*, *теперішнього*, *переціновати*, *трьох*, *од нього* і т. д. У нормативнім русиньскім языку в Словакії ся в спомянутых прикладах всягды пише йотована ґрафема ѣ. Суть і вынати, де ся ѣ не пише, а то є зафіксоване в найновшых правилах русиньского правопису (Ябур, В., Плішкова А.: *Русиньскій язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанём русиньского языка*, Русин і Народны новинкы, Пряшів 2005). Іде главно о чужоязычны (перевзяты) слова, де як на зачатку слова, так по гласных місто єдноу ґрафему ѣ ся пишуть дві: *й + о*, напр.: *йогін*, *йогурт*, *йод*, *йодоформ*, *Йоркшир*, *йотация*, *йон*, *йоносфера*, *Йоан* (але і *Ioan*), *Йоакім* (але і *Ioakim*), *Йозеф* ці *Йосиф*, *майонеза*, *майор* і ін.

Але не важны суть спомянуты приклады, де ся пише ѣ, а де ніт, але ці цалково поужывати, або не поужывати ґрафему ѣ. Хто дотримус сучасны платны нормы русиньского літературного языка, тот ѣ пише, хто ніт, тот ю просто іґнорує, а дакотры ю іґнорують од самого зачатку, наперек кодифікації русиньского нормативного языка в році 1995, коли была заведжена. Ту, може, на місці бы было спомянути аргументацію русиньского лінгвісты з Пряшова – Др. Юрія Ціґры, к. н., який мав і має важны аргументы проти екзистенції буквы ѣ в русиньскім правописі, кідь уводить, же є „нерационалним“ писаня ѣ в чуждих словах, во властных менах домашніх і чуждих, в тім числі і в словенських, напр.: *маёр*, *Егансон*, *Енаш* і ін. Тоты аргументы были взяты до увагы при змінах нормы русиньского языка в Словакії у 2005 році, але зьсь мож опоновати, позираючи на міру здомашніня чуждих слов, напр. таких, як слова *йогурт*, *майонеза*, *майор*, *район* і ін. Тым, же ся акцептовав даный погляд, настав хаос у правописі буквы ѣ. Подля мене, зміна нормы ся мала дотыкати писаня споїня *й + о (Йо)* намісто ґрафему *Ѣ* лем у властных

менах на зачатку слова, што бы была єдина зміна в порівняню з першима правилами русиньского правопису (Ябур В., Панько Ю.: *Правила русиньского правопису*, Русиньска оброда, Пряшів 1994). Очівісно ґрафема ѣ у русиньскій писаній публіцистіці Русинів Словакії „розділила“.

Так то є і з букв *ї*, конкретно з ей заведжінем у дакотрых позиціях у новій нормі русиньского языка, платній од 1. 9. 2005 в Словакії (Ябур В., Плішкова А.: *Русиньскій язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанём русиньского языка*, Русин і Народны новинкы, Пряшів 2005), подля котрой: „*Букву ї пишеме по парных по твердості і мнягкости согласных (т, д, н, л, с, з, р, ц, дз) на означіня (сигналізацію) мнягкости согласных, напр.: тїнь, дідо, німый, літо, бісїда, ціловати і т. д.*“ Ту зьсь наставла ситуація, же в даных позиціях, бо поважує за повинность дотримовати норму русиньского літературного языка, а друга ґрупа людей в *InfoРусині* категорично ся поставила проти поужываню буквы *ї* в спомянутых позиціях, де ся на основі першых правил русиньского правопису з року 1995 не поужывала. Але тото неприятя буквы *ї* треба рационално высвітлити, нелем поступати на основі принципі „*нам ся то не любить, зато то не будеме поужывати*“. Но ту уведу єден приклад, де букву *ї* поужили в алманасі і там, де правильно ся чітать твердо, а то в слові *минулім*, значіть, під впливом україньского языка або і части русиньских діалектів в околиці Лабірця.

Ани нам ся не вшытко любить, але решпектуєме актуалну норму русиньского літературного языка в Словакії, бо потім настане хаос і анархія і виходить так, же Русинам у Словакії по році 1989 не треба было кодифіковати свій язык. Так бы і дале каждый собі писав як ся му захоче, як то часто видно на сторінках уведжених періодік.

А кідь ем зачав, же і мы, редакторы *Русина* і *Народных новинко* не сьме згодні зо вшыткым, так ту мушу припомянути, же розумлю поужываня *ї* по *т, д, н, л* на визначіня їх мнягкости, де в минулости было ять (*ѣ*). Лемже в сучасности ся тьажко мож зорьентовати, де треба написати *ї* по *с, з, р, ц, дз*, хочь в минулости ся в тій позиції писало ять (*ѣ*), але дньс ся тоты слова высловлюють в русиньскім языку твердо, напр.: *бісїда*, *сіно*, *сісти*, на конґресі, *цівка*, *ціловати*, *ціль* і т. д., бо в русиньских діалектах у Словакії є сильний процес диспалатазації тых мнягких согласных під впливом словенських діалектів і словеньского языка. Поужываня *ї* по тых буквах ся мі видить хочь логічне, але непрактичне і компліковане з боку сучасного писателя і приімателя русиньского языка в писаній подобі.

2. проблем: ПЕРЕПИС РУСИНЬСКОЇ АЗБУКЫ ДО ЛАТИНІКЫ

Курто ся хочю приставити коло проблему перепису русиньской азбуки до латиньской ґрафічної сістемы. Ту треба повісти, же приятую найновшу норму з року 2005 дость послідовно дотримують творці тых русиньскоязычных періодичных выдань, де дакотры статі суть писаны азбуков а дакотры латиников. Іде о кварталник *Artos* і *Gregokatolic'kyj rusiňskij kalendar'* / *Грекокатолицький русиньскій календарь*. На місці визначіня мнягкости за поміч мнягкого знаку (*ь*) у тых выданях поужывають апостроф (*'*) або словенський „*текѣн*“ (*˘*), напр.: *schodit'*, *namiriň*, *kl'aty*, *d'il*, *vol'i*, *zapovid'i*, *blahodat'*, *chtos'*, *grekokatolyc'kyj*, *teper'*, *štos'*, *cer'kv'i*, *s'te*, *Rus'ko* і под., але неправилно пишуть споїня *ј + гласный*, напр. в таких словах, як: *serdcjom*, *sja*, *vi-rju*, хочь в русиньскім языку в тых припадах йотованы ся пишуть по согласных на їх помягшіня, зато в переписі до латинікы спомянаны слова бы ся мали писати в тых позиціях: не *с + јо*

• Публіциста і відповідний редактор русиньских періодичных і неперіодичных выдань – Мґр. Александер ЗОЗУЛЯК.
Фотка: А. П.

(*serdcjom*), але $c' + o$ (*serdc'om*), не $s + ja$ (*sja*), але $s' + a$ ($s'a$), не $r + ju$ (*virju*), але $r' + u$ (*vir'u*).

Так само дотримують прийнятій найновшій принцип перепису, же азбучне i з точков ся пише як латинське i з точков, напр.: *svit, sobi, povisti, Sloviňsko, svij, išči, Rusiniv* і под., але в слові *republika* пишуть неправильно i з дашком (i), т. з. графему про азбучне *передне високе u*, хоч має там бути i з точков. Намагають ся дотримувати і перепис азбучного u на латинське i з дашком (i), напр.: *Spasitel', zatrubit', Svjate Pis'mo* (в тім слові є правило поужити i , але неправильно зась s' , бо тото слово пишемо твердо *письмо (Pismo)*). Тьж букву y перепишують до латиніки як „upsilon“ (y), напр.: *žyvoť, svjatyj, mertvyč, besmertnyj, spravedlivyj* і т. д. З тым не мають проблеми, але зьсь із азбучним i в дакотрых позиціях гей, напр. пишуть не *škol'ar'iv*, але *škol'ariv*, r не з апострофом, хоч має бути в тім слові r' , значить висловлює ся і пише м'якко. Так само поуживають у множині числі неправильно *grekokatoličy*, правильно має бути *grekokatolič'i* і т. д. Але тоты проблеми при переписі суть з причіны не незная правил правопису, але скоріше з неприяття їх в дакотрых мало припадах або з непослідовности при переписі азбуки на латиніку. Но ліпше бы было, кьбы у дакотрых позиціях тот перепис не приспособлєвали, наїсто главно про своїх вірників-читателів, но дотримували го в сучасній платній нормі русинського языка.

Кідь ем зачав із темов перепису азбуки до латиніки, єго сучасну норму мушу порівнати з попереднєв, кідь розділы были при переписі двох букв: u а y , кідь тоты ся переписували перша як латинський „upsilon“ (y) а друга як „upsilon“ з риков на верху (y). Кідь пишете на компютері, та таку букву (ходем у Словакії) не мож найти, і зато при переписі графемы y є практичніше писати в тій позиції y („upsilon“) без будьяких інших значок, но в найгіршій припадї мож бы было писати „upsilon“ із дашком (y), як то пишуть Русини в Америці.

Не согласній ем писати графему o з дашком (o) во вшыткых позиціях на місці етимологічного o в новых закрытых складах ро латинських буквах $t, d, n, l, s, z, r, c, dz$, причім ей висловность ся реалізує в залежности од регіону ($i, y, ŷ, o$), як то заводять публіцисты, писателі і видавателі на Підкарпатю. То саме роблять і в азбуці, наприклад і *Мгр. Валерій Падяк, к. ф. н.*, прикладом чого є публікація *Народ нивидкы: ілустрована історія карпаторусинѳв*, де є o з дашком (o) у слові *карпаторусинѳв*.

3. проблем: ПИСАНЯ ВЛАСТНЫХ НАЗВ І ГЕОГРАФІЧНЫХ ТЕРМІНІВ

Міджі проблеми нормативности русинського языка в Словакії (або на Словенську) поважую писаня властных назв, главно мен, призвіск і географічных назв. В данім припадї, думам собі, бы ся дав цалком просто поужити фонетічний принцип при чужозычных властных назвах, але ту зьсь настаєть проблем, же не каждїй знає, як дане слово ся висловлює в чужім языку, потім ани не знає, як го має написати по русинськи. Але то уж є проблем міры освіти каждого інтерпретатора.

Чужді мена і призвіска в русинськым языку бы ся мали писати так, як ся висловлюють у країні, де ся поуживають, таже, напр., не треба тлумачити до русинської нормы мена *Володимир* як *Владимир*, кідь він ся пише *Володимир; Стівен*, не *Стевен*, ани не *Штефан* або *Степан*; не треба писати *Михал*, кідь єго офіціалне мена є *Михайло* або *Михаил*, або єго мена во висловлює ся як *Майкл*. Так само і призвіска бы ся мали в русинськым языку писати так, як ся в даній країні висловлюють або їх висловлюють самы їх носителі, напр.: не *Фонтанський*, але *Фонтанські (Fontaňski)*, не *Русинкова*, кідь є *Русінко (Rusin'ko)*, не *Дуц-Файфер*, але *Дуч-Файфер (Duc'-Fajfer)*, де $ц$ переходить аж до $ч$, бо носителька того призвіска хоче собі заховати єго лемківське звучаня.

Тот принцип бы міг бути прийнятій і в інших нормах ці варіантах русинського языка, так бы ходем у тім був зроблений першый крок ку створіню русинського *койне* (сплочної нормы русинського языка), котрого процес творіня буде доворічний, не знаючи ці ся успішно скінчить, але ходем у дачим уж тепер бы сьме могли бути єднотны. Фонетічний принцип бы ся мав дотримувати і в географічных назвах, хоч у сучасных нормах русинського языка, то єсть нелем у Словакії, але і в інших країнах, є то цалком інакше, часто в тім є і много непослідовности, котра впливать праві з абсенції єднотного принципу писаня географічных назв. Так потім пишемо і *Краков*, і *Краків*, але мало бы были єднотно – *Кракув*, а то подля домашнєй висловности. Далє *Прешов*, а не *Пряшів*, *Бардеєв*, а не як ся пише в *InfoРусині Бардїйов* із *ію*, або в *Народных новинках і Русині* подля сучасной нормы русинського языка на Словенську – *Бардїов* з *іо*; *Кошїц* з согласн i по согласній $ш$ і гласна $е$ по согласній $ц$, не як ся пише в *InfoРусині* – *Кошыці* з y по $ш$ і з i по $ц$, а в *Народных но-*

винках і Русині – *Ковиці* з i по $ш$ і i по $ц$. Правда, ту велику роль зогравать традиція.

Самособов, же фонетічний принцип ся не дасть апліковати на вшыткы географічны назвы, бо дакотры мусять быти порусинізованы, а то тоты, котры суть зложены із двох і веце слов, притім у них все єдно або дві слова ся перекладають і в інших языках, напр., наїсто не будеме нігда писати *Грейт Брітн*, але *Велика Брітанія*. Так само повіме і напишемо, *Сагарьска пустыня, Бараганьска степ, Мурманьска тундра, Остров святой Гелены, Таймырьський полоостров, Корінтьска шыя, Суезькый пролив, Ламаньський канал, Чорне море, Тихый океан* (але і *Паціфік*), *Фінський залив, Голфський пруд, Вікторины водопады* і т. д. Также то є ворпос на вирішіня лінгвістів.

4. проблем: НЕЗНАНЯ ПРАВИЛ ПРАВОПИСУ, НЕПОСЛІДОВНОСТЬ ПРИ ПОУЖИВАНЮ НОРМАТИВНОГО РУСИНЬСКОГО ЯЗЫКА, ПОУЖИВАНЯ УКРАЇНІЗМІВ, РУСІЗМІВ І СЛОВАКІЗМІВ

На зачатку треба підкреслити, же *Народны новинкы, Русин і Русинський народный календарь* все ся намагали і намагають дотримувати платны нормы русинського літературного языка і видать ся у кодифікаціях приятій азбуці. Азбуку поуживать і *InfoРусин*, і *Русинський літературный алманах*, але не во вшыткых припадах і не в єднакій мірі респектують нормы списовного русинського языка. Даколи цілено, даколи з незная правил русинського правопису, даколи зась з непослідовности при їх дотримованю, ці на причіні є слаба текстова коректура. Кварталник *Artos і Grekokatolic'kyj rusiňskij kalendar' /Грекокатолицькый русинський календарь* не выходять цілы в кодифікаціях приятій азбуці, але часть статей у них є в латиніці, но при тім намагають ся дотримувати платны правила перепису русинської азбуки до латиніки, правда, аж на дакотры выняткы.

З погляду высше повідженого мож спомянати дость много проблемів, котры ся обявляють в русинській писаній публіцистіці. Тота тема є така шырока, жебы могла быти не єдно малов капітолов того реферату, но і цілого окремого семінаря. Зато в рамках того проблему спомяну лем немного прикладів, хоч при приправі даного реферату ем прочітав немало статей у вшыткых русинськоязычных виданях у Словакії і підкреслив ем множество слов, правилне писаня котрых заслужило бы собі шыршу аналізу.

Зато уведу ходем дакотры приклады з русинської публіцистіки, котры суть у роспорі з сучаснов нормов того языка, котры суть платны од 1. септембра 2005 на основі рішїня Міністерства шкoлства СР. За меншы проблеми поважую тоты, котры мож вирішыти, лем треба мати охоту і дотримувати платны правила русинського правопису. Наприклад, слова, як: *сел і сельський, меджі, Меджілабірці*, але докінця і *Меджілаборец* без м'яккого знаку на кінці, *повинність і творчість, участники і священикы*, але *співаци, орієнтувати ся, вінчованя*, але *зорганізувало, вінчувати, радїя*, але і *радїа, вечер*, але і *вечур, вечір, бетяр, семінар і базар, писанкарство*, але *господарьський, Кошыці і кошыцькый*, але *лужыцькый, высшый*, але і *вышый, нуч, Невський*, але і *Невський, шарішський*, але і *шарішський, катедральный храм св. Александра Невского в Пряшові, Гуменьска окресна організація РОС, але єднїньска ОО РОС, робіт і робот, шкoлський, кебы, іші, позитівно, заграничний, карикатуриста, режисер, театр, глядачі, манажер, Владімір, ведь, хованя, вшимне, класицькы, заместнаня, опиці, сходза, мефодійный*. Тоты слова ем выбрав із місячника *InfoРусин*, але многы з них ся обявляють і в *Русинський літературнім алманасі*. Є то пару прикладів, на котрых хочу указати недотримованя нормативности русинського літературного языка, котрый бы ся мав хосновати в русинській публіцистіці в Словакії.

Так слово *меджі* бы ся мало писати *міджі*, місто *сельський* ся має писати *сільський*, *повинність* ся пише зо суфіксом *-ость*, *участники* ся пише *участниці*, *орієнтувало* ся пише по p м'яккый знак ($ь$) і $с$, а тьж не зо суфіксом *-ува*, але *-ова; радїя* бы ся мало писати зо закінчїнем *-а*, бо правило є в номінатіві *радїо*, т. з. ґенітів не має флексію *-я* (тоту хьбу або непослідовность мож відіти і в *Народных новинках*, і *Русині*). Далє не *вечер*, але *вечур* (як є то на бівшій русинській языковій теріторії), слово *бетяр* мало бы ся писати з м'яккым знаком на кінці, бо іде о домашнїле слово, як *фіглярь, швінґлярь, кобзарь*. Міджі здомашнїлы слова мож поважовати і *семінарь*, а так само слово *писанкарство* бы ся мало писати з $ь$, бо є *утворене од писанкарь*, котре у нашім народі має доворічну традицію. К здомашнїлым словам мож зараховати і *базарь*, бо при склoнєваню ся в локалі висловлюємо м'якко – не повість ся *на базару*, але *на базарі*. Далє не *писанкарство*, але зо закінчїнем *-рь*, не *-ар*. Слово *Кошыці* ся пише *Кошіці* подля правил плат-

ных од 1. 9. 2005, але перед тым ся писало подля нормы **Кошци**. Група слов **кошыцький**, але **лужицький**, без мянкого знаку по **ц**, што свідчить о ясній непослідовности. То саме правилне слово **высшый** ся пише на іншій місці як **вышый** без **с**, де якбы доходило до упрощіня групи согласных. Але тото упрощіня ся не аплікує у слові **шарішський**, на іншій місці зась написано **шарішський** без мянкого знаку по согласній букві **с**, хоць точно має быти **шаріський** із **-ський**. О ясній непослідовности або слабій коректурі мож говорити односно груп слов, котры ся в єднім числі *InfoРусина* пишуть на єднім місці так, але на іншій місці іншак, напр., **вінчвань** – **вінчувати**, **Нєвський** – **Нєвский**, **Гуменська окресна організація РОС** із великов буквов на зачатку слова і **сниньска ОО РОС** із малов буквов на зачатку. Суть там дале слова типу: **робіт** (де подля правил ся не рекомендує алтернація **о з і**), **шкодський** (має быти з мянким знаком по **л**), не **нцч**, але правильно **ніч**, не **кебы**, але **кібы**, **респ. кды**, не **іші**, але **іші**, не **загранчний**, але **загранічний**, не **Владімір**, але **Владимір**.

Потім є ту група слов, котры суть у русиньскім языку новы, але як перевзяты, чужоязычны, виходячі з тзв. еврофонетічного варіанту, пишемо їх у русиньскім языку во вшыткых позиціях по согласных і гласных із **і**, **так як ся** высловлюють і пишуть у первістных языках: **позітівно**, **карікатурист**, **режисер** і т. д., а не з **и**, як в українськім языку. Ту видно вплив українського языка, котрого ся редакторы не можуть збавити, бо тот язык штудовали і перед тым робили в українськоязычній пресі. То є у векшій мірі проблем редакторів *InfoРусина*, а в меншій мірі редакторів *Народных новинок* і *Русина*.

Проблемом є тыж писаня чужоязычных слов типу **манажер**, ці го писати як у словацькім языку, ці так, як ся высловлює в англійськім языку, з котрого є перевзятый. Правилно в русиньскім языку бы мало быти **пиш**, **як чуеш**, то значить подля фонетічного прінципу, потім не **манажер**, але **менежер**, не **Нєв Йорк**, але **Нью Йорк** і т. д. Сильний вплив українського літературного языка слідно при жываню українських намісто русиньських слов: українського **театр** намісто русиньского **театер**, **порадник** намісто **порадця**, **глядячі** намісто **позерателі** і т. д. Інтересный яв є в *Русиньскій літературній алманасі*, де в єдній статі суть написаны слова **америчан**, **славян**, **русинів** із малов буквов на зачатку, як в українськім языку, але в тій самій статі є сло-

во **Українців** із великов буквов на зачатку. В інших статях того самого алманасу уж слова **Русин** і **Русины** фігурують з великов буквов на початку. В алманасі є і часослово **надіятыся** з частков **ся** ведно з часословом, тыж подля правил правопису українського або руського языка. Але в алманасі ся поужувать і дость много русизмів, напр.: **перевод** намісто русиньських **переклад** або **перетлумачіня**, **содержанієм** намісто **обсягом**, **образив** намісто **уразив** і т. п.

Попри русизмах або українизмах найвеце (што є закономірний яв) в русиньскоязычній пресі в Словакії є словакізмів, а то є у вшыткых періодах. Ту спомяну слова, як: **ведь**, **хованя**, **вшимне**, **класицькы**, **заместнаня**, **опиці**, **сходза**, **множество**, **выборный**, або докінця – **англічтіна**, де на їх місці мож поужыти русиньскы: **тадь**, **справованя**, **збачить**, **класічно**, **робота**, **мавпа**, **громада (сходины)**, **множество**, **барз добрый**, **англійський язык** або в найгіршій припаді – **англічіна**. А наконєць бы єм спомянув слово, котре єм прочітав у титулку доц. **Ю. Панька**, **к. ф. н.**, в *InfoРусині*, іде о слово **кіріло-мефодійський**, а то є у вшыткых періодах. Ту спомяну слова, як: **ведь**, **хованя**, **вшимне**, **класицькы**, **заместнаня**, **опиці**, **сходза**, **множество**, **выборный**, або докінця – **англічтіна**, де на їх місці мож поужыти русиньскы: **тадь**, **справованя**, **збачить**, **класічно**, **робота**, **мавпа**, **громада (сходины)**, **множество**, **барз добрый**, **англійський язык** або в найгіршій припаді – **англічіна**. А наконєць бы єм спомянув слово, котре єм прочітав у титулку доц. **Ю. Панька**, **к. ф. н.**, в *InfoРусині*, іде о слово **кіріло-мефодійський**, а то є у вшыткых періодах. Ту спомяну слова, як: **ведь**, **хованя**, **вшимне**, **класицькы**, **заместнаня**, **опиці**, **сходза**, **множество**, **выборный**, або докінця – **англічтіна**, де на їх місці мож поужыти русиньскы: **тадь**, **справованя**, **збачить**, **класічно**, **робота**, **мавпа**, **громада (сходины)**, **множество**, **барз добрый**, **англійський язык** або в найгіршій припаді – **англічіна**. А наконєць бы єм спомянув слово, котре єм прочітав у титулку доц. **Ю. Панька**, **к. ф. н.**, в *InfoРусині*, іде о слово **кіріло-мефодійський**, а то є у вшыткых періодах. Ту спомяну слова, як: **ведь**, **хованя**, **вшимне**, **класицькы**, **заместнаня**, **опиці**, **сходза**, **множество**, **выборный**, або докінця – **англічтіна**, де на їх місці мож поужыти русиньскы: **тадь**, **справованя**, **збачить**, **класічно**, **робота**, **мавпа**, **громада (сходины)**, **множество**, **барз добрый**, **англійський язык** або в найгіршій припаді – **англічіна**.

А наконєць бы єм спомянув слово, котре єм прочітав у титулку доц. **Ю. Панька**, **к. ф. н.**, в *InfoРусині*, іде о слово **кіріло-мефодійський**, а то є у вшыткых періодах. Ту спомяну слова, як: **ведь**, **хованя**, **вшимне**, **класицькы**, **заместнаня**, **опиці**, **сходза**, **множество**, **выборный**, або докінця – **англічтіна**, де на їх місці мож поужыти русиньскы: **тадь**, **справованя**, **збачить**, **класічно**, **робота**, **мавпа**, **громада (сходины)**, **множество**, **барз добрый**, **англійський язык** або в найгіршій припаді – **англічіна**. А наконєць бы єм спомянув слово, котре єм прочітав у титулку доц. **Ю. Панька**, **к. ф. н.**, в *InfoРусині*, іде о слово **кіріло-мефодійський**, а то є у вшыткых періодах. Ту спомяну слова, як: **ведь**, **хованя**, **вшимне**, **класицькы**, **заместнаня**, **опиці**, **сходза**, **множество**, **выборный**, або докінця – **англічтіна**, де на їх місці мож поужыти русиньскы: **тадь**, **справованя**, **збачить**, **класічно**, **робота**, **мавпа**, **громада (сходины)**, **множество**, **барз добрый**, **англійський язык** або в найгіршій припаді – **англічіна**. А наконєць бы єм спомянув слово, котре єм прочітав у титулку доц. **Ю. Панька**, **к. ф. н.**, в *InfoРусині*, іде о слово **кіріло-мефодійський**, а то є у вшыткых періодах. Ту спомяну слова, як: **ведь**, **хованя**, **вшимне**, **класицькы**, **заместнаня**, **опиці**, **сходза**, **множество**, **выборный**, або докінця – **англічтіна**, де на їх місці мож поужыти русиньскы: **тадь**, **справованя**, **збачить**, **класічно**, **робота**, **мавпа**, **громада (сходины)**, **множество**, **барз добрый**, **англійський язык** або в найгіршій припаді – **англічіна**. А наконєць бы єм спомянув слово, котре єм прочітав у титулку доц. **Ю. Панька**, **к. ф. н.**, в *InfoРусині*, іде о слово **кіріло-мефодійський**, а то є у вшыткых періодах. Ту спомяну слова, як: **ведь**, **хованя**, **вшимне**, **класицькы**, **заместнаня**, **опиці**, **сходза**, **множество**, **выборный**, або докінця – **англічтіна**, де на їх місці мож поужыти русиньскы: **тадь**, **справованя**, **збачить**, **класічно**, **робота**, **мавпа**, **громада (сходины)**, **множество**, **барз добрый**, **англійський язык** або в найгіршій припаді – **англічіна**.

Проф. ПгДр. Петер ШВОРЦ, к. н., Катедра історії Філософічної факулты Пряшівской універзты

Николай Бескид, ёго історічны работы і їх вплив на діятельство русиньской політичної репрезентації

(Реферат на міжнароднім научнім семінарі *Історічне і літературне діятельство Николая Бескида*, Пряшів, 13. октобра 2007.)

Зачленіня Підкарпатской Руси до Чеськословенська было офіціално подтвержене на Паризькій мировій конференції в септембрі 1919 і в чеськословенськім правнім системі приятєм Уставы ЧСР у фебруарі 1920, а то зо вшыткыма выгодами, котры тым мало здобыти русиньске і українське жытельство країны.

Але як ся вказало, предствы Русинів о властній автономній території і ей обсягу, правах і властній самосправі той території ся не наповнєвали так, як сі то они самы представляли. Прага, респ. чеськословенська політика, детермінована многыма внуторными і вонкашніма факторами, приступала к наповнєваню обовязків опатерно, натягуючі час, што в русиньських кругах викликовало неволю, похыбности, докінця аж одпор к новій державі. В кождім припаді але активізовала русиньску інтелігенцію і політичных діятелів, жебы ся голосили к тому, што ім патрить і наповнєвали так предствы, з котрыма вступали до нового штату. Ішло о заведжіня автономії до жытота, о ей справу, але і о територіальны граніці так, жебы прайнайменш охопляли тоту часть сполочного штату, в котрій жыли Русины. Конкретно то значило змінити граніцю міджі Підкарпатсков Русь і Словенськом, посунути ей на запад по ріку Попрад.

В тых інтенціях ся вызначно ангажовав

якраз грекокатолицький священник і русиньский історик Николай Бескид. Поважовав за потребне дати Русинам до рук аргументы, котрыма бы могли обгаєвати свої інтересы. Зато в р. 1920 выдав книгу „Карпатская Русь“. Є то россягла публикація з цілым рядом історічных экскурсів. Їх цілєм было доказати нелем автохтонность русиньского жытельства на выходнім Словенську, але і ёго численну перевагу. Історічний контекст, котрый Николай Бескид у своїй роботі „Карпатская Русь“ увів і розвинув і в других работах, стали ся фундаментом про русиньску і українську репрезентацію в Чеськословенську при аргументації за зміну граніці на хосен Підкарпатской Руси, жебы ся розділене русиньске жытельство споїло до єдного цілку. В тім припаді не было важне, ці жытельство выходного Словенська было в минулости русиньске або українське, хоць в актуалнім політичнім контексті міджівойнового періоду одповідь на тот вопрос была важнов. Ходем про Чеськословенсько. Акцептація української народности дакотрых із жытелів на Підкарпатській Руси і сучасне одмітованя русиньской народности ведно з акцептацій Бескидового історічного тлумачіня бы давала простор на припадєне моценьско-політичне і ідеологічне засягованя з боку Советьского союзу до вопросів Чеськословенської републики на выході краї-

ны, што бы могли робити під егідов охраны інтересів української меншыны. Докінця в припаді територіальних змін в Европі бы Советьський союз міг жадати територію, на котрій жыють Українці. Уважованя такого характеру не было в міджівойновім Чеськословенську цілком чужде. Ініціативно го підтримовала і шырила мадярьска і польска пропаганда, котра презентовала інформації о договорі президента Масарика з представителями советів о можности одступліня території з русиньским жытельством Росії, докінця і Советьській Росії, ці пізніше Советьскому союзови.

Але і акцептація русиньской народности цілого выходословенського жытельства была рїскантна. Русиньске грекокатолицьке духовенство і часть русиньской інтелігенції інклїновала к Мадярьску і к угорьськым традиціям. У дакотрых то тримало іші з періоду Австро-Угорьска, дакотры русиньскы політици были росчарованы політиков чеськословенської влады в одношіно к їх жадостям і потребам, і так легко підлягли мадярьській пропаганді. Жытелям ся зачали підсувати предствы, же слободный жылот Русинів у їх Руській Країні, котрый ся подля мадярофильскых русиньських політиків зачав розвивати од 1. януара 1919, заставило припоїня Підкарпатской Руси к Чеськословенську, а то по обсаджіно території чеськословенським і румуньським войском.

У зв'язи з тым Словацци ся бояли, же бы ся русинська територія (Підкарпатська Русь в естувуючій подобі, або ай в бівшій, ведно з територіов выходного Словеньска) могла стати за істых условій знову мадярська, што ся властно і потвердило у р. 1939.

Зато чеськословенськы владны круги были стриманы к пожадавамк містной політичної репрезентації. Але підпорили етнографічны выскумы, котры бы вказали, як є то властно з жительством на выходнім, респ. главно на северовыходнім Словеньску. В 20-тых роках 20. ст. зробив найкомплексніший выскум моравський етнограф Ян Гусек. Выслідкы свого выскуму згорнув до книжки „*Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy*“.

Выслідкы, котры Гусек презентовав, але не были однозначны. Властно не одповів на вопрос, на котрый было треба одповісти – де є етнічна границя між Словаками і Русинами, котры жыють на северовыході Словеньска. Тото, што позоровав, му при теоретично абсолютній пресности назначовало границю даколи і в середині села, докінця і серед двора двох сусідів, кідже в досліджованых селах жыло і жительство, што ся голосило к Словакам, і таке, котре ся голосило к Русинам. Ян Гусек не був историком, і так не знав одповісти на вопрос автохтонности одного або другого народа на выходнім Словеньску. Правду повісти, ани то не пробовав. Строскотав при гляданю одповіді на вопрос о етніциті досліджованого жительствова на основі єго актуального народного усвідомління. Одповідь на тот вопрос компліковало много факторів, докінця і набоженство – в тім припаді грекокатоліцьке, при котрім были між Словаками і Русинами найвекшы распоры. Кідь русинська грекокатоліцька церьковна ерархія розуміла вшыткых грекокатоліків як Русинів, хоць і послоненченых, так велика часть словенських грекокатоліків, враховано духовенства, тот факт одмітовала.

На позиціях русинського походжіня вшыткых грекокатоліків стояв і Николай Бескид, а то нелем як грекокатоліцькый священник, але і як историк. Потвердив то у книзі „*Карпаторусская древность*“, котру пізніше доповнив і выдав в США з фінанчнов підпоры „Соединения грекокатоліческих русских братств в Соединених штатах американских“ і їх друкованого органу „Американского русского вестника“. Назвав єй „Карпаторусская правда“. В обидвох выданных публікаціях не сконцентровав лем властне пересвідчїня, але одбив ся в нїм і погляд русинської інтелігенції, їх духовенства і учітелів як грекокатоліцького, так і православного віросповіданя, русинської і української народної орьєнтації.

Николай Бескид выналожыв велику силу, жебы назбрав достаток аргументів і нима потвердив автохтонность русинського жительствова на выходнім Словеньску і Підкарпатській Русі і, выходячі з того, ай реальность їх пожадавок.

Подобно як Ян Гусек, і Бескид зачав найскорше історичным экскурсом, ку котрому припоів лінгвістичны анализы. Нима підпєрав теорію о автохтоннім русинськым, респ. руськым, жительство в выходного Словеньска. Бескидови в єго выводовках выходило, же то не могли быти ани Словаци, ани Мадяре, котры жыли на тій території до 10. аж 11. стороча. У своїх тверджїнях ся операв о чехословакістичны концепції єднотного чеськословенського народа, росціпленого мадярськым обсаджованєм Словеньска по зануку Великої Моравы і поступным формованєм словенського народа аж до нововіку. Подля Николая Бескида, границя словенського заселїня была на уровни Крайовой Голі. Рїка Грон была границей про русинське заселїня, о чім подля нєго свідчїть і самотна назва той рїки – *Hron – hraň – hranica – pohraničnaja polosa*. Ту ся дако-

ли мала кінчїти Велика Морава і зачїнати Карпатська Русь, котру в наслідуючїх сторочах од югу поступно вчленєвали Мадяре до Угорьского кралєвства. Бескид але по-

• Професор історії Пряшівської універзити, котрый ся занимає тьж історією Русинів прашівської області і Підкарпатської Русі – ПаДр. Петер ШВОРЦ, к. н.
Фотка: А. З.

лемізовав з поглядом, же територію на выход од рїки Ваг колонізовали Словаци, а же словенське заселїня кінчїло при рїці Топля. Подля нєго то ани не были Словаци, але Поляци, котры приходили із северу. А зясь тото тверджїня докладає языком, даваючі приклады слов у выходославянськым діалекті, в польскім і в руськым языку. Порівновав їх і сконштатовав, же без полонізмів і німецькых слов є тзв. выходословенчина руськым, респ. русинськым языком.

Одмітовав і статістичны факты о числі Русинів. Число 567 867 Русинів, котре было уведжене на Паризькій мировій конференції ся му віділо низке і не было на хосен русинського жительствова. Подля нєго было число Русинів высьше і теоретично у р. 1919 мало жыти на даній території 2 100 000 Русинів.

Бескид в основнім не узнавав Словаків як стародавній народ, але розумів їх лем як выслідок недавного історичного розвитку, як выслідок парадоксного спрягнута ся Чехів з Мадярами на укор Русинів. Мадяре подля нєго створили Словаків, абы ослабили Чехів, жебы сі тоты не нароковали на словенські території, і Русинів зясь за помощью Словаків еліміновали з обавы перед великым руськым народом, котрый бы міг через них хотїти впливати на середнєвропейскый простор.

Вшыткы тоты, але і другы мерькованя Николая Бескида были наміряны к тому, жебы вказав на нічим непідложене забрачя русинської території Словаками, подля нєго умело створеным народом, котрый як такий ани не мав право сі тоту територію присвоїти. Книгами „*Карпаторусская древность*“ і „*Карпаторусская правда*“ спохібнєвав змысел гляданя етнічної границі між Карпаторосами і Словаками на северовыході Словеньска, бо тото жительство є в своей історії карпаторусинське. Цїлов книгов одповів нелем етнографови Янови Гусекови, але і вшыткым словенськым активістам на выходнім Словеньску, котры ту пробуждали словенську народну ідентіту, же ту ани не є што пробуждати, кідь тота ідентіта не была у нико-го розвинута. Днєсь є дуже тяжко доказати, ці Николай Бескид хосновав історичну, лінгвістичну і етнографічну аргументацію не на хосен Словаків зато, же єй вірив, або лем зато, же в інтенціях тогдышніх русинських намагань глєдав будьякий опорный

пункт, жебы підпорив намаганя свого народа быти самым собов і самым за себе вирішовати.

В каждїм припаді але аргументы, котры Николай Бескид уводив в книзі і мали історичный контекст, были русинськов політиков у такій або інакшій подобі презентованы в міжвійшовім періоді при просаджованю пожадавок змінити крайнську границю на хосен Підкарпатської Русі. Непохыбно їх сугєстївна інтерпретація тым русинськым грекокатоліцькым священником і историком підхоплєвала нелем русинськых політиків дома, але і тых, котры жыли в еміграції в США і просаджовали зміны в поставліню Підкарпатської Русі, жебы ся і надале домагали народных і історичных прав, котры належать Русинам.

В часі, кідь у Пряшові вышла єго книга „Карпаторусская древность“ (1928) vznikла ініціатива заложити цілонародну партію, котра мала быти неполітичнов і мала зєдїнати вшыткы елементы русинського жительствова і представителів вшыткых політичных орьєнтацій. Єй цілєм было і припоїня северовыходного Словеньска к Підкарпатській Русі. В тім часі ся на території Словеньска обявили мапы Підкарпатської Русі, котры до нєй загорнули скоро цілий Земплін і Шарїш і корешпондовали з історичными представами Н. Бескида.

Цїлий тот русинський рух активізовав словенськых політиків, занимаючїх ся до того автономістичными жадастями в одношію к Празі і протисловенськими активістами Мадярська. Словенськы урядници на выході і наслідно Словеньска ліга на Словеньску зачатком 30-тых років ся зачали інтензивно займатити ситуаціов на северовыході країны і бити на поплах. За русинськым рухом віділи в першїм ряді мадярську іреденту, котру хотїли еліміновати. Областны таємник Словенської лігы Ян Руман докінця зробив аналізу словенсько-русинських односин, котра вышла в книжній подобі під назвов „*Otázka slovensko-rusínskeho pomeru na východnom Slovensku*“ і в нїй писав о небезпечі „порушїня словенського выходу“ і рекомєндовав зробити крокы, як тому передыйти і сучасно, як забрачїти припадным намаганям одорвати тоту територію і припоїти єй к Мадярську.

Самособов, одзвыв не дав на себе довго чекати. На резолюцію конгрєсу, але главно на книгу Яна Румана зареаговало Грекокатоліцьке єпископство в Пряшові, котре ся чуло доткнуте обвинїєм із шырїня мадяризачных тенденцій під шапков русинізму, але і з „русинізованя“ грекокатоліцькых Словаків.

Каноник Теодор Ройковіч як одповідь выдав брожуру „*Отзвыы по вопросу карпаторусско-словацкых отношений*“, в котрій твердив, же нелем грекокатоліци суть русинського походжіня, але і многы римокатолици, котры были выставлены латинізації і наслідно были пословакізованы. Алексій Ільковіч з Фулянкы коло Пряшова, новинарь, пізніше редактор будапештського радія про русинське высыланя, в тій істїй брожурі засадно одмітнув, жебы Словаци грекокатоліцького віросповіданя были выняты спід неславянского ордїнаря, як то хотїв Руман і што жадали уж довше словенськы грекокатоліци.

На конгрєс Словенської лігы і на Руманову книгу зареаговав і Централный союз підкарпатських студентів із центром в Ужгороді, котрый написав Отвореный лист Словенській лізі в Братїславі. В нїм означили крокы Словенської лігы за провокацію а Румановы тверджїня о словенськості дакотрых сел выходного Словеньска одмітнув з тым, же уж многы чеськы, словенськы і руськы учены доказали, же горьска часть Пряшівщины є заселена Лемками, котры суть єдным з „руськых племен“. Уточнив і понятя „Пряшівщина“, під котров

розумів територію „восточної Словачки“. Тота подля них еднозначно патрив Підкарпатській Русі.

Грекокатоліцьке єпископство офіційно не реагувало, але на основі ініціативи єпископа Гойдіча генералний вікарій Осиф Зорван написав матеріал до **Сотацького руського вістника**, в котрім одмітнув погляд „о стотісячах грекокатоліцьких Словаків“ і твердив, же „в реальности можеме бісідовати о трёх словенських фарностах в Гемері, же то суть Словаци“, але „властно і їх предкове были русиньскы колоністы выходного обряду“. На марго русиньского засеління, то значить правдивости тверджіння, же вшыткы грекокатоліци суть Русини, і на марго словенської негатівістичної позиції к русиньским територіалным пожадавкам в матеріалі написав, же „мірова конференція забезпечує Підкарпатській Русі автономію і границю аж по Штырбу“, што властно значило, же Словенська ліга неправом пожадує обороняти тото словенське жытельство, котре властно ани словенським не є, а заедно і територію, котра бы мала належати Під-

карпатській Русі, а не Словенську.

Восени 1938, по Мніховскім договорі русиньскы політичны особыности зачали на выходнім Словенську закладати руськы народны рады. Їх членове потім зберали підписи під меморандум, котре пожадало зміну границі міджі Словенськом і Підкарпатськом Русев. Цілу акцію рядила комісія із центром у Пряшові, котру творив **Николай Бескид, Штефан Гойдіч, Николай Ількович і Алексей Фариніч**. Попри їх активітах, котры мали легальны характер, проходили і другы – ілегалны, за котрыма было видно мадярьску режію. На выходнім Словенську ся шыррили летаки, котры вызвали Словаків, жебы ся припоіли к Підкарпатській Русі і ведно із нєв к Мадярьску. По Віденській арбітражі в новембрі 1938 ся к тым вызвам придали і другы, котры жадали, жебы словенське жытельство одышло з „руської землі“ і знову ся обявили мапы, загорнюючі северовыходне Словенське і з містом Пряшів до Підкарпатської Русі, причім наповно респектували нову сітуацію, в котрій уж не Ужгород, але Хуст був ей главным містом.

На такы активіты была словенська автономна влада приправлена твердо закročити, але і реалістично уважуюча політична русиньська сцена збачіла небезпеченство, котре грозило з такой радикалізації сітуації на выходнім Словенську нелем про Словенсько, респ. ЧСР, але наконець і про русиньське жытельство. Прото ся зачатком фебруара 1939 Руська народна рада в Пряшові офіційно діштанцовала од такых вызев і в резолюції автономній владі Словенської країны написала: „Руський народ на выходнім Словенську убезпечує владу Словенської країны о своій щірій охоті к сполунаживаню...“

Далшы події, котры вели к роспаду Чеськословенська, к мадярьській окупації Підкарпатської Русі, свідчили о факті, же русиньський рух в ЧСР, котрый выступав за зміну границь Підкарпатської Русі і за заведжіння автономії до жытота на території, котра ей і подля Николая Бескида мала належати, був у міджівойновім періоді знеужываний промадярьськыма кругами, а в конечном результаті не мав за ціль зліпшіння сітуації і жытота Русинів.

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, Пряшів

Е. Либезнюк: „Запав єм глибоко до театралного „багна“, котре ня втягло до себе цілого...“

Мено Театру Александра Духновіча у Пряшові уж дакілко років резонує міджі найліпшыма театралныма тілесами нелем в рамках Словенська, але і за єго границями. Недавно єм по довším часі была на єдній з найновшых гер з їх репертоару і, якобычно, не скламала ня. Так як не скламала ани десяткы молодых людей, котрыма была заповнена сала і котры ходять до ТАД може частіше, як до пряшівського Театру Йонаша Заборьского. Є то сігналом, же театр за тоты довгы рокы од моїх студентських часів не перервав комунікацію з молодов ґенераціов, і же ся розвивать на уровни нелем регіонального характеру. Добрий выбір авторів, якостна драматізація текстів, режія, сценоґрафія а в непосліднім ряді і колектів артистів, фунґуючих на сцені в сімбіозі і презентуючих високо професіональне театралне майстровство. То є гаранціов успіху каждой гры в інтерпретації артистів ТАД.

Може й зато не было про ня великым несподіванєм, кідь Словенська телевізія недавно высылала репортаж з передаваня **Ціны Йозефа Кронера** і єдним з двох оціненых був артиста ТАД **Евґен ЛИБЕЗНЮК** (другов оціненов была словенська геречка Марія Кралєвічова за ціложывотне діло). Ціну дістав за найліпший герецький выкон в сезоні 2006–2007 і конкретно за роль Хлестакова в грі *Ревізор*.

На стрітнутя з Евґеном Либезнюком єм ся тішыла, бо герці то є спеціална сорта людей, котра жые якбы мімо каждоденной сивоты обычайного дня. Суть то люде з высокым ступнєм емоціональности, духовности, зо самобытным способом жытота, котрый звыкне брати верьх над матеріалныма цінностями. Суть то люде переважно щастны, спокійны, способны ся роздавати і робити щастливыма людемі навколо себе, успокоючі притім і властны амбіції – быти в центрі позорности, представити ся, вказати свое майстровство... Вшытко тото але платить лем в припаді, кідь артиста є успішний, кідь чує, же є на сцені жаданий, кідь на єго выконы на сцені реаґує публіка.

В тых інтенціях на марго колективу артистів ТАД мож повісти, же каждый єден із 15-членного колективу є особностєв на сцені, каждому ся (хоць не все в єднакій мірі) подарило засвітити і вказати свое майстровство. Мою конштатацию потверджує і мій сполубісідник Евґен Либезнюк, котрый ся одперать од якогось солового оцініня своій особы аргументуючі хлопскым словником, же то є як у

фотбалі: вшыткы грають допереду нацвічену акцію на єдного, а він лем докопне лопту до браны і зожне вшытку славу. І має правду, і не цалком... Правдов є, же з того театру, окрем нєго, были міджі номінованыма на уж споминану ціну і другы артисты – Людміла Лукачкова, Владіміра Брегова і Василь Русиняк. Правдов є тыж то, же каждорічно суть русиньскы артисты номінованы і в цілословенській анкеті престижного Театралного оцініня сезоны – **ДОСКИ**. Але з многих добрых є лем єден найліпший а в данім припаді Евґен Либезнюк був тот, што здобыв найвыше оцініня може і зато, же то не є герець лем на істы тыпы ролей.

Як сам гварить, грать вшытко, што прийде, нияку роль не підцінює. З каждов ся снажить попосавати так, жебы выспідный ефект на сцені був штонайвірогоднійший.

– *Єдно, што не знам, то є співати. До того ся ани не пуцам і барз завиджу людемі, котры мають добрый слух і знають співати. Предстаєте сі, они властно чують цалком інакше, як я... они чують і тото, што я на тім світі не чую, а то ня знервознює, – признавать ся з капков перебівшія Евґен, і продовжує: – Герецтво тя овладне цілого. Жыєш з ним од рана до вечера без огляду на то, ці єсь праві на сцені, або накупеш в маркеті, ці єсь в автобусі, або даґде інде... Нараз лем збачу, же од ня в автобусі люде одступають і чудно на ня позерають... дакотры сі може і поклєпкують на чело... Герецтво є просто діагно-*

за, з котров жыєш цілий свій жытот. Я ся до того „багна“ добровольно занурив перед 21 роками а вытягнути вон ся уж не дасть.

Тоты, што Евґена Либезнюка знають лем зо сцены театру, можуть з єго мена выдедуковати, же є то роджений Українець. Народив ся і дїтинство прожыв в малім містечку Кіцмань коло Чернівців. Членом драматічного колективу ТАД є од 1986 року. Властно, є то єго перше і дотеперь єдине робоче місце, з котрым є стабільно звязаний 21 років од скінчіння високошкольських штудій. Логічно ся натискує вопрос, як ся жыв з фамеліов руснацькых артистів і як приьяв факт, же „українську мову“ на сцені театру руснацька публіка по селах не приїмала, з чого закономірно выплинув кінцєм 80-тых років перехід на русиньський язык, котрым ТАД грає дондєсь.

– *До ТАД-у єм пришов по скінчінню штудій на Інституті Карпенка-Карого в Києві, де штудували скоро вшыткы мої колеґове – Ру-*

• Герець русиньского професіонального Театру А. Духновіча в Пряшові, котрый був недавно оцінений престижнов Цінов Йозефа Кронера – Евґен ЛИБЕЗНЮК.

Фотка: К. Копорова

сини зо Словенська, также што ся тыкать взаємных односин, ту не був ниякий проблем. Од зачатку сьме были як єден тїм, котрый робить доведна. Тодгы мї было як Українцїви яснє, же ем у выгоды, бо моя українчина є найліпша, респ. язык, котрый був презентований на сценї тогдышнєго УНТ, не была права українчина. Была то реч дакус приспособлєвана бісїдї Русинїв, но людє по сєлах і так не цалком розумїли. Зачав ем ся приспособлєвати і я, но мав ем з того на зачатку мішанину, бо на сценї сьме грали скоро по українськы, герці мїджі собов бісїдовали русинськыма діалектама, кїдь ем вышов з театру, чув ем шарїщїну, а в телевізї зься словенчину і чещїну. Доднєсь мам з тым проблем. Но, з другога боку, ем рад, же граме по русинськы, бо публїкы реагує на każde єдно наше слово, на каждую нюансу на сценї, на котру може зареаговати лем чоловік, про котрого є тот язык родный. А то ся не дасть нічїм замінити. Но мушу повісти, же доднєсь мам на сценї проблем, кїдь мї выпаде текст і не годен ем сі спомянути на адекватне слово. Тодгы імпровізую і часом збачу, як ся мої колегове крутять або червенїють і роблять неприродны грїмасы, жебы не выбухнути од смїху...

За моїх студентських часів неоддумнов частєв ТАД був і театралный буфет, де ся сходила умельцька соцієта, жадна богемських дебат, замїрняных не на темы каждоденного жывота. Быв то якийсь діскузный клуб, де ся плановало, полемїзовало, розобєрали ся темы театралного жывота... В центрї той соцієты довгы роки був і небогы Василь Турок-Гетеш, довгорїчний драматург театру, котрого мено сьме не могли обыйти ани в дебатї з Евгєном Либєзньоком. При недавній стрїчї зо сыном В. Турка – Романом Евгєн сконшатавав, же він властно з Василєм Турком прожыв веце часу, як єго сын. Просто з ним оджыв фалат жывота, што не могло не позначїти єго погляд на світ, на жыот. А што сі на Василєви цїнив найвеце? Може єго вічну неспокойность, єго потребу быти все в опозїцї, єго ребелантство... Василь мав потребу донеконечна глядати, выплїшовати, мав на вшытко свій властный погляд, котрый сі доказав і обгаїти. Мав нюх на добрых авторів, на добры гры. Єго драматїзація часто многых шоковала, але правї тов шоковов терапїов якбы хотїв збудити публїку, выпровокovati єй к реакцїї. Были сїтуацїї, кїдь дакотры герці не хотїли грати свої ролї, аргументуючі, же то не патрїти на сцену, же є то „брутал“.

На такы припад сі Евгєн Либєзньок спомїнає з неданой минулости. Была то гра молодого сербского автора Воїслава Савїча Чуєш, мамо... , котру В. Турок драматїзовав. Тота гра є в репертоарї театру уж дас 7 років і публїка сі єй все жадать. Тоту їсту гру робив і іншый драматург в Сербїї, але як одграли в Новїм Садї Туркову верзїю, было яснє, же зься мав Турок добрый нюх нєлем на автора, але обстав із своїм „бруталом“ і як драматург. Інтересным є факт, же пєса не є поставлена на прїмїтївности і вулгарїзмах, як бы сі дахто думав. Турків „брутал“ є намного рафінованїшый...

ТАД пише свою уже понад 60-рїчну історїю. Взыкнув у 1945 роцї під назвов Український національний театр, в роцї 1990 змїнив назву на ТАД і є єдным з двох русинських професїональных театрів на світї (другым є театр Дядя в Новїм Садї). Пережыв свої ліпшы і гіршы часы. У вісемдесятих роках мав у своїм драмколєктивї їщі 36 активных герців, днєсь їх є уж лем 15. Цї є єден з тых пятнадцятєх шырїтелїв русиньского драматїчного уменя спокойный із своїм

• Евгєн ЛИБЕЗНЬОК і Сергєй ГУДАК у арї „Ревїзор“ Н. В. Гоголя на сценї Тетру А. Духновїча в Пряшовї.

жывотом... Гварить, же є. Робить роботу, котрїй розумить, котра го бавить, наповнєть... Хоць не є сполочностєв оцїнєвана так, як бы то мало быти, на материалных статках сі Евгєн нїгда не закладав. Найвєкшов мотивацїов к роботї є предцї аплавз публїкы, чутя, же їх работа за дахто стоїть.

Про далшу екзїстенцію театру але условїя, в яких ся моментално находить, не суть прїязны. Свідчїть о тїм і факт, же молода гєнерация ся до такой професїї не горне. Як сконшатавав мїй сполубїсїдник, за таких условїй ся молоды людє не мають як стабілізовати, зато тота професїя перестає быти про них атрактивна. Хоць треба повісти, же за директорованя Марїяна Марка ся герцям предцї лем полїпшало. Мають хоць не адекватны, но холем достойны платы, такы як і членове других драматїчных колєктивїв на Словєнську, докїнця їм даколи і завидьять. Што? Може тоту їх завзятость до работы, фамелїарны односїны, котры ся родили і роками змїцнєвали нєлем на сценї, але і в спомїнанїм „театралнім буфетї“, і в автобусї, котрым перепутували тїсячі кілометрїв, жебы однести кус уменя і людєм по сєлах. Теплы мїджілюдьскы односїны, котры чути в каждїм єднїм представлїню, в каждїй реплїцї цї діалогу.

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, Оддїлїня русиньского языка і културы Інштїтуту регіональных і народностных штудїй Пряшївской універзїты

Язык професїонального русиньского театру

Кодїфікація русиньского языка у 1995 роцї, котра была выслїдком довгого процесу рїшіня языкового вопросу Русинїв на Словєнську, стала ся основным предположїнем того, жебы русиньский язык мїг ся подля прїятой языковой нормы утримовати і шырїти мїджі людми той народности як у формї писомнїй, так у формї говоренїй. Кодїфікація русиньского списовного языка так дала конкретну одповїд на вопрос – цї в днєшнїм часї їщі суть предположїня на взык новой штандартной языковой нормы на перїферїї впливу дакїльких близких языковых областей, котры свої штандартны языки мають. Кодїфікаторы сі але усвідомлєвали, же работа їх

їщі лем чекать, бо тот язык треба аплїковати до розлїчных сфер функціонованя русиньского языка. Предпокладало ся, же із семох сфер, де ся тот язык вжывать у формї бісїднїй (родинна сфера, урядна, респ. сфера урядного контакту, сценїчно-театрална сфера, медїална сфера, літературна сфера, конфесїйна сфера і школьска сфера), мінімално у шестєх (окрем родинной сферы) мож практично хосновати кодїфіковану норму языка. Было бы наївным думати, же кодїфікована языкова норма ся буде дотримовати такой од моменту кодїфікацїї хоць не вшыткыма поужывателями языка, та холем тьма, котры з ним наробляють на професїоналнїй уровни. Но

жадаты дотримованя языковой нормы цї то в устнїй, або писомнїй подобї у вшытких інштїтуцїях, котры облугують русиньску языкову среду, думаєме сі, же по 12-тєх роках од кодїфікацїї, то є найвышшый час.

Функціонованя русиньского языка в професїоналнїй частї сценїчно-театралной сферы на Словєнську забезпечує русиньский професїоналнїй театр – Театер Александра Духновїча у Пряшовї (зо співацько-танєчным колєктивом ПУНА). На марґо історїї того театру мож спомянути факт, же якраз він ся став першов „україновськов“ културнов інштїтуцїов, яка в прїашївскїм регіонї взыкнула по

другій світовій війні. А тот театр в половині 90-тых років 20. стороча ся став зась першов прорусиньскы орьєнтованов інституцій і в своїй роботі як першый зачав хосновати язык Русинів, правда, в тім часі то была суміж русиньскых діалектів з перевагов лабірського. Тот факт мож цілком добрі порозуміти – театр був (а донесь і є) одказаний на публіку регіонів северовыходного Словеньска, в яких вызначну часть творить русиньске етнікум з материньским языком русиньским. З цілём утримати сі прияень публіки, тот зміна была неодкладна, а револючны події у р.1989 лем ускорили і зміну назвы театру (з *Українського національного театру* ся в октобрі 1990 р. став *Театер А. Духновича*). Спочатку, по тых змінах веджіня театру рихтовало репертоар двойязычно – часть пес по українськы а часть по русиньскы, но на тиск публіки, котра ігнорувала песы в українськым языку (український язык преферувала лем часть прашівської української еліты), драматургія театру зачала рихтовати песы лем по русиньскы. На самый перед то были тексты містных авторів, но поступно ся драматургія пустила і до світової класіки, яку зачали ставляти на сцені вызначны гостючі домашні і заграничні режисеры (**Крістіан Іоан, Александер Ван Ден Бош, Йозеф Ціллер, Йозеф Пражмарі, Мілош Карасек, Матуш Ольга, Благо Углар**) – вышытко в русиньскым языку. Так з умельцького боку діятельство драматічного колектіву театру ся стало предметом высоко позітивных рецензій словенської, але і заграничної театралной критіки.

Гірше то уж є з акцептованём кодифікованой подобы русиньского языка професіональнума атрістами русиньского театру.

Аналізуючі язык дакійох пес, котры перекладали до русиньского языка розлічны авторы (**Василь Турок, Ярослав Сисак, Штефан Сухый, Валерій Купка** і молода авторка русиньской приповідкы **Зузана Галямова**), сьме сі доволили высловити конштатацию, же язык професіонального русиньского театру – ТАД у Пряшові мать у дотримованю языковой нормы важны недостаткы. Беручі до увагы факт, же артисты театру суть „розлічний сорты“ люде (думам главно на вік – є ту молодша, середня і старша генерація, але і походжіня – дакотры суть Русины, но з розлічных регіонів северовыходного Словеньска, іншы реоптанты з України, або і Українці), і зато тяжко ся їм буде перерезентувати і позбавити ся „старого языка“, на котрый были привыкнуты, но попробувати зробити таку зміну наісто же буде треба, хоць дакотрым з них ся то подарити веце, дакотрым менше. В кождім припаді бы сьме хотіли припомочі култіваціі языка русиньского театру, і зато сьме вирішыли приправити тоту стацію.

На самый перед сьме зробили меншу языкову аналізу єднотливых пес в русиньскым языку і обернули сьме позорность на лексіку, морфологію, часточно і синтакс. Нашым цілём было указати, як ся дасть выварувати словакізмам, русізмам, українізмам з лексічного боку і у парадігмі. Тото бы была перша задача, бо в аналізованих песах сьме дішли до высновку, же кождый автор песы, або ей перекладатель до русиньского языка мать „свою властну“ подобу русиньского языка. Вышит-

кы аналізованы песы але мають єдно сполочне – тексты тых пес ся вкладають до уст тому істому колектіву – то значить артистам театру, з котрых кождый єден презентує на сцені даный текст „своім языком“.

• Публіцистка і високошкольска учителька русиньского языка – ПаДр. Кветослава КОПОРОВА. Фотка: А. З

А ту вышиткы артисты театру (окрем іншых єднотливых порушінь орфоепічных норм) мають єден сполочный недостаток, од котрого, подля нас, бы котры добрі зачати – а то суть акценты (респ. притискы).

Акцентованя герців театру мож бы было характеризувати двома словами а поможу сі в тім припаді назвов єдної знамой театралной гри „Коцурково, або – вышытко навсплак“. Тот факт мож порозуміти, бо першы увагы о кодифікаціі русиньского языка выходили з основы лабірського діалекту (позн. авт. – іці зачатком 80-тых років 20. стороча ся при лабірській грекокатолицькій парохії сформовав колектів перекладателів, який зачав робити на перекладах церковных текстів до русиньского языка, але ту спадають і пробы учителя з того періоду, запаленого родоложу Штефана Бунганіча зо Збудьской Білої зномовати язык Русинів). А до тых років ся датують і першы пробы переходу театру з українського языка на бісідну форму русиньского языка з акцентаций на лабірський діалект, про котрый є призначный акцент на пенулітімі, так як в лемківських діалектах. Але за основу кодифікованого русиньского языка были взяты два теріторіально найросшыренішы русиньскы діалекты – западоземплінський і выходоземплінський (правобережны села рікы Цірохы по ріку Удаву по лінії сел Пыхні, Пчоліне, Гостовиці, Осадне, Паризівці, Нехваль Полянка, Вышня Яблінка, де ся іці заховав погыбливый акцент), які творять переходный тіп діалектів од лемківських к середнекарпатськым з переважуючіма знаками середнекарпатськых діалектів, в котрых, як знаме є акцент, або притиск вольный і погыбливый. Зато і найвыуклішым проблемом правилной высловности нелем театру, але і русиньского народностного высыланя радія *Памрїя*, русиньского телевизного маґазіну, як і школ в котрых ся выучує русиньський язык, є праві проблематіка акценту.

Першый нами аналізований недостаток – в области лексіки, морфологіі, часточно синтаксісу мож одстранити цілком легко, стачіть, кідь конечно управу кождой песы зробить здатный языковой редактор. Зато в нашім рефераті лем вкажеме на найчастішы порушования языковой нормы в аналізованих песах.

Другый проблем – акцентологія буде сі выжадовати веце. Хоць орфографічний словник русиньского языка мать у словах вызначены притискы, но тоты суть лем в основній формі кождого слова, напр.: у часослов є то форма інфінітиву, у назывників форма номінативу і ґенітиву сингулару і номінативу плуралу і так дале, а притискы ся даколи міняють і в другых формах даных слов. Зато думаеме собі, же є потребне створити якісь „помічны нормы“ про поужывателів языка в єго устній подобі.

Над тым проблемом ся задумовав і **доцент Василь Ябур** і назначив путь створєня тзв. акцентологічных тіпів слов, котры бы сьме попробували на основі подобности єднотливых слов вытворити і котры бы могли быти добрым помічником при справній розміщованю акцентів. Окрем того, основны прінціпы правилной высловности мож найти в розлічных учебниках і языковых помічниках (Ябур – Плішкова, 2002, 2004, 2005, 2007).

Подьме але к аналізованим песам. Як взорку сьме взяли 5 пес од пятых перекладателів, котры были одограны на сцені театру в розлічных періодах: на початку 90-тых років, кідь театр поступно одходив од українського языка і зачав виступати з песами по русиньскы (**Аґафія, старого попа дівка, Женитва**), в другій половині 90-рых років (**Кырвава свадьба**) аж по найновшы песы з театралной сезоны 2006 – 2007 (приповідка **Неслухняний Юрко** і монодрама **О Ревуар**). За тот часовый горизонт, дасть ся повісти, язык театру ся скоро не змінив, скоріше кожда з пес несе на собі знакы конкретного перекладателя до русиньского языка і свідчіть о тім, же до якої міры владіє кодифікованов нормов списовного языка конкретный перекладатель, в такій подобі і тот язык звучить на сцені. Правда, з орфоепічними шпеціфікама кождого єднотливого герця, котрому є тот язык вложеный до уст. Ту мож конштатовати, же старшы віком перекладателів сі з русиньскым языком порадили ліпше, молодшы од русиньского языка уж одышли о великий фалат. Хоць треба повісти, же в припаді істых жанрів – як приповідка ці монодрама, котра бы мала ословити дітського позерателя ці молоду, авандґардну ґенерацію, мож і в словній засобі быти модерным, авандґардным. Но і так сі думае, же над новыма словами, котрыма комунікує молодша і наймолодша ґенерація, треба бы было веце подумати, бо русізмы із закінчінями характернама про шаріськы діалекты, або словакізмы із закінчінями тіпичныма про русиньскы діалекты ту не суть на місці.

В нашій аналізі будеме уводити конкретны приклады і можности як їх замінити русиньськыма варіантами, жебы вказати на факт, же русиньський язык є досправды дость богатый на выразовы засобы, лем треба быти охотным і терпезливо поглядати тоты найадекватнішы. Слово словенського языка (СЯ) *hudba* переложила ав-

торка (ПА) як *гудьба*, причім русинський язык (РЯ) мать адекватну лексему – *музика*. Далшы слова: РЯ *vzadu* ПА *včas* рана РЯ *zadu*; РЯ *skoro rano* ПА *вчас рана* РЯ *наще рано*, РЯ *ubuda* ПА *убудать* РЯ *убываать*; РЯ *zdrimni* ПА *здримни* РЯ *здримний* – розказовый способ; РЯ *chlari* ПА *хлопй* РЯ *хлопы*; РЯ *vstaf z poste* ПА *стати з постеле* РЯ *встати з постелі*; РЯ *zisti* ПА *зистить* РЯ *збачить*, *прийде на то*; РЯ *skaredo* ПА *шкаредо* РЯ *шкаредно*, *брыдко*; РЯ *odrasava rmete* ПА *одрасавать ремінь* РЯ *одкапчатъ*, *одпаша ремінь*; РЯ *odteraz* ПА *одтєпер* РЯ *одтєперъ*; РЯ *ani* ПА *ані* РЯ *ани*; РЯ *v nedobrom svete* ПА *в недобрим світі* РЯ *в недобрим світі*, РЯ *rozhdla som sa* ПА *розгодола єм ся* РЯ *роздумала єм ся*, *вырїшыла єм*; РЯ *aby ju Jurko* ПА *жебы ю Юрко* РЯ *жебы єй Юрко*; РЯ *lupienok* ПА *лупинок* РЯ *лупінь*, *лупінок*; РЯ *dozalista* ПА *дозаїста* РЯ *наїсто*, *наїсні*; РЯ *robiť drahoty* ПА *робити драготы* РЯ *робити церемонії*; РЯ *od starej* ПА *од старей* РЯ *од старой*; РЯ *spolu* ПА *сполу* РЯ *довєдна*, *ведно*; РЯ *zbojníci* ПА *збойниці* РЯ *збойниці*, *розбійниці*; РЯ *Co más za lubot* ПА *Што маш за лубом?* РЯ *Што єсь вышпекуловає?* (мож найти адекватный фразеологізм); РЯ *javisko* ПА *явіско* РЯ *сцена*; РЯ *slúbil* ПА *слюбив* РЯ *обицяє*; РЯ *sami* ПА *самі* РЯ *самы*; РЯ *z'akne sa* ПА *закне ся* РЯ *напудить ся*, *зострашитъ ся*; РЯ *vtom* ПА *втім* РЯ *нараз*; РЯ *na niekom vyskúšať* ПА *на даком выскушати* РЯ *на даkim випробовати*; РЯ *tej polievky* ПА *тей поливкы* РЯ *той поливки*; РЯ *možno* ПА *можна* РЯ *може*; РЯ *ponáhľala sa* ПА *понагляла ся* РЯ *шатовала*; РЯ *súhlasim* ПА *сугласу* РЯ *єм согласний*; РЯ *poletovala* ПА *полетовала* РЯ *полїтовала*; РЯ *kvitnúť* ПА *квітнуть* РЯ *цвинуть*; РЯ *gumené háďatka* ПА *гумєны гадятка* РЯ *гумовы гадятка*; РЯ *pre všetkých* ПА *пре вшыткых* РЯ *про вшыткых*; РЯ *kvôli nemu* ПА *кволі нєму* РЯ *про нєго*; РЯ *zatvorila* ПА *затворила* РЯ *заперла*; РЯ *teraz* ПА *тєраз* РЯ *тєперъ*; РЯ *voňati* ПА *вонями* РЯ *пахотами*; РЯ *zle* ПА *зле* РЯ *плано*; РЯ *kaziv* ПА *казити* РЯ *псуть*; РЯ *schválne* ПА *схвалні* РЯ *нарком*; РЯ *nádherný* ПА *надегерный* РЯ *прекрасный*, *красованы*; РЯ *určí osud* ПА *урчить осуд* РЯ *єкаже судьба*; РЯ *ves* ПА *вєц* РЯ *річ*; РЯ *klamať* ПА *кламати* РЯ *циганити*; РЯ *okno* ПА *окно* РЯ *облак*, *воблак*, *выгляд*; РЯ *kar* ПА *кар* РЯ *комашині*; РЯ *na tom sporáku* ПА *на тїш шпарєтї* РЯ *на тїм шпарєтї*; РЯ *čakám dieťa* ПА *чекам дїтя* РЯ *єм груба*, *єм в тяжи*, *буду мати дїтину*.

По такой презентациі „русинського языка“ на сцені ТАД мож сміло дати за правду тым, што суть прихылниками українського языка, як єдиного комунікачного средства про Русинів і котры твердят, же такой русинський язык є властно словенчина писана азбуков. Тото предці не є наш русинський язык! Кидь до того замїшає далшы перекладательскы вытворы, образ русинського языка ся зась змінить, но не к лїпшому:

Уведу приклады русїзмів і українізмів: з *алкоголєм* (РЯ з *алкоголом*), з *абсолютнов* (РЯ з *абсолютнов*), *винайшов* (РЯ *вынашов*), *зівянеш* (РЯ *спрїсш*), *шанувати* (РЯ *сановати*), *костюм* (РЯ *костим*), *пиякы* (РЯ *пияци*, або і *пиячина*), *бис-*

тро (РЯ *скоро*, *раз-два*, *швидко*), *воздуху* (РЯ *люфту*), *радость од того* (РЯ *радость з того*), *поминкы* (РЯ *комашині*), *їстинну* (РЯ *праву*), *налевно* (РЯ *наїсто*, *наїсні*), *почувствовала* (РЯ *учула*), *ку шлюбу* (РЯ *ку вїнчанці*), *зо жахом* (РЯ з *ужасом*), *дурень* (*дурак*), *побита* (РЯ *набита*, *збита*). Слово *побита* в РЯ ся хоснує в цалком інакшїм контекстї, напр.: „По-зерай, набив єй, видиш яка є побита?“, або в речїню: „Впала з біцигїля, барз є побита.“ Далє: *придане* (РЯ *застря*), *полюбила ся мі тому* (РЯ *полюбила ся мі зато*), *не побїтти* (РЯ *не побїнутти*), *летїла геть* (РЯ *летїла гет*) мені ся все-таки *видить* (РЯ *мені ся ай так видить*) і так далє...

Далє є русинський кодифікований язык на сцені „збогачений“ такыма діалектїзмами ці уж шарськыма, земплїньскыма або і русинськыма, зо знаками западного діалектного ареалу, напр.: в *ланцохах* (РЯ в *ланцках*), *улаплю* (РЯ *вхоплю*, *ухоплю*), *хладуть* (РЯ *владуть*), в *лахах* (РЯ в *лахах*), *чом ся выпросїєш* (РЯ *выпрошїєш*, *выпрошєш*, *вывїдуєш*), *чловеку* (РЯ *чоловікови*), *не повіст* (РЯ *не повість*), *не мат* (РЯ *не має*, *не мать*), *кырєє* (РЯ *кровли*), *не* (РЯ *нє*, *ніт*), *на коцох*, *на возох* (РЯ *на кочах*, *на возах*), *у мочарох* (РЯ в *мочарях*), *до книжкох* (РЯ *до книжок*), *до крыласы* (РЯ *до крылоса – в церквы*), *змертїй* (*мертвїй*).

На основі проаналізованих текстів бы сьме в припадї высшеуведжєных недодатків видїли виход в тїм, же каждую песу в русинський языкы бы скорїгован єден здатный языковий редактор, так як і програмовы плагаты і вшыткы тексты, котры ся по русинськы друкують перед каждов прємеров. Думаєм сї, же то бы бив першый добрый крок на пути к выліпшїню уровни русинського языка, бо де, кидь не там бы мав тот язык звучати в подобї, яку велить языкова норма.

Другий, не менше важный проблем, то суть недобрї поставлены акценты. Як сьме споминали на зачатку, за основу русинського літературного языка бив взятый такой діалект, в котрім є притиск *вольный і погыблївий*. Вольность, або різномїстность притиску є в тїм, же не є закрїпленый на єднім складї, але у розлічных словах він є на розлічных складах. Уведу приклад: в дакотрых словах є притиск, або акцент, на першїм складї (*хобзанка*, *бєрежок*, *плākати*, *выписати*, *думати*, *трїмати*, *тїскати*), в дакотрых на другім (*осā*, *погнївати*, *ковāти*, *полїтовати*, *полїусковати*) в іншых є на третїм (*передумовати*, *запрїгāти*, *боронїти*, *перелїсовати*), суть слова, де є притиск на четвєртїм складї (*поперєскāковати*, *позакāчовати*, *народєнїны*, *позакāпчовати*, *повышмāрєвати*) і т. д.

Тоту свою позицію притиск звичайно утримує і в парадїгмі. Лємже у групї виходославянських языків, не выхабляючи притїм русинський язык, суть припады, де притиск (акцент) в парадїгмі переходить з єдной части слова на іншу, што вказує на єго погыблївость напр.: *нога – на нōзі* але (*колнути з*) *ногѣ*, або *копāти – выкопāти*, але *выкōповати*, *штїрї – о чотырѣх*, *дванāдцятъ – о дванāдцятѣх* і т. д. Ту треба повїсти і то, же акцент в русинськїм языку мать і дїштїнктивно-роспознаваючу способность, зато єго справне вжываня

є барз потребне. Уведу приклады: *пєклā* (мин. час од часослова *пєчї*) – *пєкла* (гєнїтїв од субстантїва *пєкло*), *жєну* (форма часослова *знати*) – *жєнū* (акузатїв субстантїва *жєнā*), *копāти* (з мотїтков) – *кōпати* (до когось), *дѣвѣы* (плурал адьєкт. *дѣвѣы*) – *дѣвѣы* (плурал субстантїва *дѣвє*), *зāмок* (назывник) – *замōк* (минулый час часослова *замōкнути*).

Верну ся к аналізованому тексту сценарїв, і у звязї з акцентами уведу приклады несправной высловности акцентів на сценї ТАД:

Дїктѣвав (РЯ *дїктовавє*), *жєна ся нудїла* (РЯ *жєнā ся нудїла*), *одыїшов* (РЯ *одышѣв*), *на внутрїшнїй сторѣні* (РЯ з *воднū*, з *днūка*), *до ладїчок* (РЯ *до лādїчок*), *абсѣлєнт* (РЯ *абсѣлєнт*), *тѣѣѣо „научнѣо“ зарѣбок* (РЯ *тѣѣѣо „научнѣо“ зārїбку*), *грѣвчєв* (РЯ *грѣвчѣв*), *як єсь зāспєв* (РЯ *як єсь заспѣв*), *не довѣлю* (РЯ *не довѣлїє*), *прїнїс новїнкы* (РЯ *прїнїс новїнкы*), *же 'м одышла* (РЯ *жє 'м одышлā*), *театрālнѣо колєктїєу* (РЯ *театрālнѣо – нєгāt. конотация, колєктїєу теāтру*), *зачāла робїти стрїптїз* (РЯ *зачālā робїти стрїптїз*), *абсѣлєнт в пєршїм рѣдї* (РЯ *місцє в пєшїм рѣдї*), *зо смїхом єм чєкālа* (РЯ *із смїхом єм чєкālа*), *лїнвїма спєрмїяма* (РЯ *лїнвїма спєрмїяма*), *полєтовālа у свїтлєх рєфлєктѣрїє* (РЯ *полїтовālа у свїтлєх рєфлєктѣрїє*), *збавѣлā ня розуму* (РЯ *збāвѣлā єсь ня рѣзуму*), *про тєбє єм одходїє од рѣзуму*), *грѣзно* (РЯ *грѣзнѣ*), *пѣтїм* (РЯ *потїм*), *дāхтѣ* (РЯ *дāхтѣ*), *мѣгло* (РЯ *моглѣ*), *нє знає* (РЯ *нє знāє*), *зєрдѣжєв* (РЯ *зєрдѣжѣв*) і так далє.

Справне акцентованя ся не дасть научїти з нїякой граматїкы русинського языка, акценты на словах суть уведжєны лєм в орфографїчнїм словнику русинського языка, хоць основы суть назначєны в окремых учебнїках і языковых приручнїках і в орфографїчнїм словнику русинського языка. Правї зато, як сьме уж увєли на зачатку нашого рєферату, было бы добрї створити акцентологїчны тїпы на основї подобности слов, котры бы помогли при справнїм акцентованю.

Слїдуючі ефектївность впливу материнського языка русинського на розвої і уровень народной свїдомости Русинів через окремы сфєры єго функціонованя мож конштатовати, же найвызначнїшу народноусвїдомлюючу роль мать і в минулости мала сфєра конфєсїйна і школьска. Такой позад них мож увєсти далшы сфєры бїсїдного языка – сценїчно-театралну і розгласову сфєру. Маючі в мєрку тот момент, мусимє признати, же формованя языковой нормы є зато барз потребне нєлєм в профєсїоналнїм театрї, але і в малых аматєрських театрах по сєлах. Треба, жєбы профєсїоналны герці русинського профєсїонального театру были здатны комунїковати кодифїкованов подобов русинського языка, бо так бы могли помѣчї формовати (як методїчны помїчнїци) нєлєм аматєрськы пробы молодой гєнерациї з боку драматїчного, але й розвивати і укрїплєвати знаня з орфоєпї, яку набыли на годїнах русинського языка в школї. Нє бїсїдуючі о тїм, же кодифїкованя норма мала бы быти повинна про вшыткых ужыватєлїв списовного русинського языка.

НЕЗАТЕРТЫ ОБРАЗЫ

(Закінчення. Зчаток у числі 5 / 2007.)

Єдну ніч в Грибові переночували сме в щырым поли – під голым небом, але было то небо ласкаве, бо іщы наше, лемківське, без хмарки і без вітру, лем земличка словивала і отуляла над раном кочуючых выгнанців легком гмлном. Люде сцяраны были надлюдськым высылком – бы ся поскладати, спакувати на возы і през 10 – 15 кілометрів іти і потігати за собом худобу – і згнубены психічні, моральні, духово вызутым іх з такой же шыткых прав і позбавліньом почути гідности ріжныма понижнями. Будили ся з того оморочыня, бо здавало ся ім, же то лем сон, а не наочна горбата правда. Выпрощали і розтерали затерплены руки, ноги і привертали ся до жытя по тым парогодинным дриманю – чувано, а при полний ясности розуму, одчувано – як бырміє жальом серце і вывполнят неедного незнаныма до того дня почутыма, больом душы.

Біль тот был гашений, тлумлений потребами наступуючого дня, бо треба было хоц кус подбати о найменшы діти. Векшы муслі си радити сами в тым паралікуючым страху по жлі переспаній ночи. Старшы змушены были накормити і понапати ходубу, котра была тепер значучым богатством. Доячы ся коровы давали надію, же малы діти пережыют, але з дня на ден тратили молоко, бо ся не пасли, а не мож іх было накормити до сыта; стресы на жывину діют так само жлі як і на люди. Люди пригнітали што раз то векша тягоба, фізична і духова. Уж початку другою і третьего і каждого наступного дня поглублял што раз барже негатывны пережытя попередніх, бо не было де вкосити травы. Треба было наражати ся на неприємны вызвиски і прокляття з стороны ґрибівськых влассителі. *Wściekły Rusin*, така ци інча *taś* чуло ся каждым кроку і навет тоты люде, котрым колиси нашы бабы, мамы, сестры носили до продажы за пїл-дармо молоко, масло, сыр, яйця, ягоды, малины, черніці, ґрибы, куры, качкы, гуси, а хлопці, ґаздове – дырва, дерево на будову, звырята на убій ци до хову, гнеска з великом ласком, резервом і обятыстю позваляли набрати си воды для себе ци быдлят. Барз рідко ся трафляло, жебы дахто сам заініціювал спонтанічні поміч, подал воды, ци почестувал ідлом. Діточкы – пахолятка маленькы – ціццали ціцю, груди своїх мам, кус більшы доставали скыбку домашнього хліба, часто витіганого з пеца в остатній минуті пред вышмаріньом з хыжы і капку молока просто од коровы, котры ся в тым тумульті, страху, спекоті, недокормлены і недопоены, по прейстю кільканадцет кілометрів, преставали доіти, лем ся цяпали і молоко не старчыло шыткым в родніні. Дорослы перегрызли кавалец сухого хліба, попили водом зо студні, муслило то неедному старчыті і за полуденку і за вечерю. В пережываній трапезі не чуло ся голоду. Родителі думали лем о можливости заладуваня на ваґоны той, зміщеной на віз або два, часткы свого добытку, худобы і членів своей родины. Трапила іх там мысль з кым будут заладуваны. Наша родина была дост численна бо 8-особова, найстарша баба мали 89-ий рік, а наймолодша сестра скінчыла 6 років. Мали нам приділити двоособову родину Васулів, але до того не дышло, бо няньо, яко дбачий ґазда задеклярувал, же шыткы свої нарядя ґаздівськы, шыткы то забрали, змістит до єдного ваґону, зато были сме сами в ваґоні. Няньо мали на шыткы око. З єдного кінця, барже в куті ваґону были поскладаны драбины, підкулькы, колеса, обертні, телігы, розворы, шпідляркы, шиці, кутач, кочерга, лопата до всаджяня хліба, корытцятя, ваганы, менче корыто до розчыняня і загуцання кіста на начынкы, векше корыто до розчыняня і загуцання на чорній, штоденній хліб, боденка, шафлик, діжка, скриня на одезу, постелі, перины, заголовкы, мотыкы, граблі, ціпы, ретязи, сокыры, плуг, плужні колечка і бороны; другій кут – „мешкальній” – припал нам, людам. З другого кінця ваґона стояло шестеро статку і дві уці. Посередіні засуваны ворота, з обох сторін, а над нами безкрає Небо.

В „мешкальній” части ваґону няньо зо старшыма братами зробили повалу о невелькій поверхни. Выкорыстали до того драбины і дошкы з воза. Повала заступляла од сонця і за-безпечати мала пред дощом, передовшыткым дві особы – 89-літню бабу і 6-літню сестру Парасю, окрем того мала хоронити перины, заголовкы і одезу.

Пізнійше, як уж потяг был в руху, вітали сме ся оба з братом Ваньом на тот дах з повалы і обзєрали сме видокы, які оставали за нами. Цєкавили нас міцно деревяны столпы з натягненыма дрїтами вздолж штрекы. Вслухували сме ся в звук, який выдодывал ся з тых дрїтів по причыні міцных подувів в часі ізды потягу. Другым інтересуючым для нас, хлопці, зьявиском – было выбуханя в час нocy снопа дыму з комины паровоза, разом з іскрами. Обсервували сме і рахивали лем тоты, што найдовше сьвітїли. Не дала ся жадна зімати, были вільны свобідны. То была єдина мила хвилина для нас, 10-12-літніх діти, в котрій на короткій час забывало ся о шыткых злых дознанях, прикростях, невьгодах і тузі за тым, што мушены были сме лишыті і – як ся гнес вказує – без надїі, з вой кривдителя, на поверніня.

Вден цєкавостком для діти был момент набєраня до паровоза воды, котра цюрила з міцным шумом з велькой помпы. Потяг дост часто затримувал ся для набєраня воды. Выгнанці в тым часі косили шкарпы, фосы, поблизкы лужкы, носили воду быдлѣтам. Вымітували гній сїд худобы, бо розносила ся смрід і докучали мухы. Не было чым стелити, ани можливости змываня ваґона.

Мітєнгґа і мордєнгґа тырвала цілий тьждєн, нич довлекли сме ся до Любіна. Ту стояли сме пару годин, бо ПУР-овці не мали доброго розознаня і вызначеного для нас місця, гядяли го і справджали де мож нас высипати.

По тым долгым постою, в пополудньовых годинах скєрувано нас до Качанова. Постояли сме там до рана, але уж вказаний был пляц, на котрым вільно было ся выладувати.

Рано выгнанці зачали выносити ся з ваґонів. Найперше выпроваждали статок, котрий в великій боязни, поганяний кыями, попыханий, не хтіл выходити з ваґонів і ставати на несвой землі. (Іщы гірше было при впрываджаню го до ваґонів в Грибові. Заперали ся ратицями стары быдлѣтя, фука-ли, копали і боли. Была то найтяжша част заладунку і розладунку.)

Хто з выгнанці бы дашто „злого” повіл, налял, або бесі-дувал о свой кривді, выгнаню, або был о дашто підозрений ци тіж дахто на него наскаржыл, был міцно перешлїдуваний, зарахуваний до небеспєчных. Такых затримували, переслухували і найчастійше одсылали до ляґру. Спеціалньні везли нас до Осьвенціма, жебы вказати в який окрутній і звыірскій спосіб мож люди нищыти. А меже хтіли пострашыты, же подібні може быти з нами. І было. Част хлопів затримувано в Осьвенцімі, переслухувано, прешлїдувано, бито. Декотрых выпущано в недолгым часі і муслі доганяти свій транспорт, інчы затримувано і одставляно до Явожна, де піддавано тяжкым тортурам і гнобліню. Декотры вертали по двох або трьох місяцях, інчы по шестьох, осмох місяцях ци по році, а были і такы, котры нияк не вернули.

На качановськым пляцу зьявил ся по якысым часі Wójt, котрий резидувал в Пархові. Не памятам його назвиска, памятам зато його спосіб заховуваня ся. Кулял, ходил о палици, на шыткых цілий цас галяжал, немилосерні проклинал і нас вызывал. Муслі то быти якийсь зманєруваний фронтовец.

Выгнанці складали возы, ладували на ні то, што повело ся ім забрати зо своего обійєстя і уставляли ся згідн з розказами ПУР-овци. З Качанова, ідучы в керунку темєтова, дорога роздвоєє ся, єдна скручат направо, а друга кус наліво. Нам казали уставити ся на тій направо. Зобрало ся на ній парунадцет возів і казали іхати през лїс до села Шронова. Дорогом том дотягли сме ся до села Чмель, потім през лїс до села Кузьніце і аж так до Шронова, на другій його кєнец. Были там незамешкалы, розшабруваны будинкы. Пізным пополудньом дотерли сме на місце, де мож было розозрити ся за дякым дахом над головоу.

Векшіт кочуючого табору затримало ся на дост обшырным пляцу при кері дороги скручаючої до ліва, до одлєпной о два ци три кілометры сусідной місцевости Польковиці. Ту уж кєнец села. Зышли ся нашы вітцьове, жебы ся дорадити – што робити дальше, што почати. Од керы головної дороги одходили дві доріжкы – в право, през мосток над річком, млынівком провадила в поле, зас продолжаюча головну дорогу вєла на подворєц понімецкого маєтку. Стояло там пару будинків занятых два тыжні прудше през лемківськых выгнанців з Реґєтова. Позамыкали ся в хыжах, не давали знаку жытя, были застрашєны, не вільно ся было з ними контактувати. При подвірци, на кінци той доріжкы, видно было хыжы і столды. Выхід был єден, іти розозрити ся по тых будинках, кєд сут порожні – бо всяди было тихо, не видно было жывой душы, навет підчас переїзду через так долге село не дало ся зауважыти мешкаючых в нїм од двох років, прибылых ту з Радяньской Україны жытелів. Люде не вказували ся, выглядало на то, же ся нас обавляют. Причыны спосєбу того захованя выяснили ся дуже пізнійше.

При спомєнній кері стоял великій, долгий будинок, обшырна стодала і стайня, а в закутїні тых забудувань стояло під єдним задашыньом десят прыбітків. На великій подворєц выложєний камяныи округлякыи мож были заіхати з трьох сторін. Вшыткы сьвідчыло о тым, же была ту гостиниця і судити сьміло мож, же остатніма ужытковниками той забудовы было войско. Перед хыжом ріс великій, з розложєныма шырко конарыи каштан. Наш выгнанчий драбник стоял праві же на подвірци, близко каштана, а же наша фамєлия была дост велика і розмаїта віково, од 6 до 90 років, а діти без мамы, узнано же можеме ся ту лишыті і заняты тот будинок.

Підтягли сме тоту капинку уміщеного на выгнанчым возі, забраного зо собом добытку під розложєного каштана, здорозєны быдлѣтя одвязали од воза і выпрягли з ярма, лак пустили жебы ся кус попасли. По правді, на тых присушєных і поблизкым поли не было зеленой, сочыстой травы. Стопорчыли ся якысы бадылі, яких ніхто в рідных сторонах не осьвідчыл. Вшыткы обче, цілком інче, неприязне, опущєне як на-ше в горах, до того знищєне, зруїнуване. – З нашым тіж ся так стане – думали. – Земля ся ту не кліміт – гварят межде собом ґаздове. – Пісок обсыпує ся, не ма жадной вільготы, нич ту не вьросне, ани зеренце, ани кромпіль – як ту буде жыти? – роздумуют. – Воля Боска, здайме ся на ню – зо смутком і застарєньом смотрят на застане поневєриско.

Мы вхєдимє до того будинку. Не припоминат нам нашу деревяну, прытульну, теплу і милу хыжу; то холодна, тхуча обістат, без шыб, декотрых вікєн і двери, з розбуренєныма пецами, поодрываныма дошками в підлозі. В поміщянях сьмітя, ґруз, шпіды военных діянь, певні вдарили тяжкій зняряд і розвалил част даху, урвал кус повалы і стїны. – Принищєний і занєдбаний чысїий добыток, не знятя хто ту мешкал, чым ся занимал, чым был человеком, што ся з ним стало, може не жьє. А кєд жьє, то чус ся скривдженій. Выходит на то, же кривда кривдом єст вкрывана і вьполняна, з том ріжницьом, же єдна єст завинєна, а друга незавинєна, але обі мают сходячы ся пункты, сут похідном военной завуєрхы і похьвомом того самого сьвіта, той самой державы і той самой влады.

Інчы сусїдє і сєляне чынили тот само, примірованы ся до той новой,

трудної ситуації, до того найтяжшого лемківського положення, нашого – трудно до поняття трагізму, міряли ся з ним і піднімали нерівну борбу. Лишты під примусом загосподароване одвічне своє майно і прити займати обче – не містило ся в натурі Лемків під жадным взглядом. Выврати з коренями Богу духа винуватых люди, обдерти їх з выштыкого, і материяльного, і духового, зневолити і піддавати тортурам в вязницях, цілий час перешлідувати безпідставно – ест варварством найвекшого калібру.

Люде, котрых будинкы і поля мы занимали, напевно не доцяп і не выштыкы знали, чому і кому ма служыты війна. Мам одчута, же векшіст пересічных люди ей не хтіло, а презр принадлежніст до державы і народу німецкого понесли кон-секвенці програной війны.

Мы, Лемкы, тіж пережыли труды війны, одчули тяжар німецкого войскового черевіка, поносили жертвы на фронтах і лягках. Помимо того, же од долгых віків належали сме до польской державы і числены до ей нації, остали сме очернены, оклеветаны і невинні выгнаны. Не хотіли сме війны, не розуміли сме чого ся ей провадит, не ішли сме по ниче, хтіли сме жыты спокійні, по свойому і на своїм. Наша трагедія потверждат подвійний парадокс – выгнаня люди конкретной державы і приписаня до ей нації, а на домір – dokonаня того акту уж по закінчюню нищительской, округной для выштыкых люди війны. Лемкы ей не хотіли, політыком ся не занимали, нікому нич забрати не мали в заміри, а консеквенці понесли неспілірно великы, так драстичны, же неправдоподібны. А еднако правдивы. Зас двигат ся звыдана – чого?! За што?!

Мушыны были сме входить і займати чуже, бо нас ту пригнано. Послужено ся нами і братніма сусідніма народами жыючыма при кордоні східной Польщы як мало потрібным нарядом, жебы го використати до цна і знищити остаточні, абы паден з них в меншости серед народу польского ся не двигнул, жебы счез на все.

Мус то великий пан. Штораз полнійше усвідомляя собі того, же ту, в тым селі треба ся остати, провадило до оправдуваня ся самых перед собом з той децизі – же-м хвилыво, тымчасово, бо векшіст наших выгнанци не допушала мысли же ту нас долго потримаво; може пару місяци, но, найдовше рік і нас цофнут на своє, або сами вернеме. Так бесідували медже собом і потужували ся взаімно. Уж на тым першым кроці на чужнін узымсплювали сой штотаз выразнійше, же не час ляментувати і боліти. А мысли і так навертали – своє лишили сме заоране, засяене, обсаджене. Зеленіло, росло, красніло, давало надію піднесія повосенного ущупленого быту люди, а ту высыпали нас на высушены ліскы і шутер, де трава не ма свого кольору, на полях не росне жадне зеренце ани комперик, сонце не так сьвітит, навет ворона інакше кряче. Зас вертали звыдана – як ту будеме жыты?! Што з нашыма діточками?! Як си порадиме?! Тоты мысли і звыдана не давали спокою. Жаль, невыображална туга, настрій апатії і злости шарпал души і серця выгнанци. Лишены забудовы, царини, сады, луку, лісы, пути, выгоны, рікы, річки, потічки, студенкы, навет прилісовы закутны а і стаїці, і прокінчата, котры не все дали ся заорати, вырастали до неоціненых вартости. Мали сме выштык што было потрібне до жытя, мали сме радіст, вільніст, а ту не маме нич, вызуто нас зо выштыкого вікового – прадідівского, а што найприкрийше – старано ся обдерти нас з честы. Замыслено забрати нам выштык і зробити з нас виробників і слугів до найгіршых і найтяжшых робіт.

–Skurwysyny banderowcy, macie za swoje, szlag was trafi – верещал війт як приїжджал на контролю до села. –Jakby nie UNRA to byście pozdychali – кричал як роздавал кашу і муку, бо інчы асортименты не дотерали до нас, гынули по дорозі.

Страх і непевніст о заранишний ден, о діти, о старых люди збуджал самозаховавчы, оборонны одрухы. Не маме ся, не можеме ся піддати, мусиме робити в тых обставинах так, жебы не дати ся цілком здоптати. З мыслём тымчасовости – неяко самооправданом – нашы селяне занимали засьмічены, загрузуваны, порозвалюваны, розшабуруваны будинкы. Шапру доконували переселенці зо сходу і інчы злодіе, котры дорабляли ся на війні і вывозили што ся дало до центральной Польщы.

Наша фамелія остала ся під тым розложыстым каштаном. Наньо обышли і обзірили в середині стайно, стодолу і мешкальний будинок. На подвірці під стодолом высмотрили желізний трояк, на котрым воякы в поли варили їсти. Придал ся тепер нам, бо в тот вечер зварили сме на ним в желізняку чыру, котрым, з капком молока, повечеряли сме.

Кус річи познимали сме з воза. Вечер был теплий, над нами безхмарне небо. Надходила ніч. Наньо выняли ікону Божой Матери з Ісусом Христом на руці, повісили на каштані і при догасаючым огни, клячучы молили сме ся на голос, як дома в Болцарьові.

Ніч перешла, в нашым понятю, без додатковых клопотів. Люде старшы, хоц барз змучены, страплены, вычерпаны зо сил до граници можливости, побуждены до максимальных эмоційных станів, в новом, обчым терені, без жадной сторожы і опікы, зданы на ласку Богу, презначыня – до пізна не могли заснути, дримали, присыпали і чували. Єдині короткіст зачынаючого ся літа приходила з помощом выгнанцям кочуючым перед порогами німецкых, обчых нам хыж.

По долшым часі выявило ся, же мали сме опіку і в тоту першу ніч, і в наступны нocy, бо оселенці „за Буга” – східнякы, котры ся в ден не вказували, в нocy вартували з сокрымами в боязні „zeby ich ci strasznie niebezpieczni ludzie, banderowcy nie pozabijali”. Так были наставлены през товдышній власти. Неприхильніст, ворожіст дало ся одчути на каждым кроці. Зо злым наставільном смотрили на нас єдны, коли зо смутком лишали сме рідны землі, помимо же оставал ім выштык добыток вельох поколінь наших предків і з вельком ворожістю односили ся на стрічы з нами другы, уж на німецкій

землі, де ничого од них не жадали сме. Они пришли в векшости до полных, не ограбленых хыж, мали можлівіст выбору выштыкого, чого на сході ани не виділи, в опіці і прихильности власти.

Наступил долгий ден бо люде вчасно повставали. В немочы і нужді яка їх зжерала, зачали порядкувати помішчыня занятых будинків; выносили груз, замітали дылі, вносили свої річы, забезпечали вікна, двері, поправили пецы. Зачал ся новий, чысто інчий спосіб жытя. Кінчыли ся скромны запасы їдла, яку забрали сме з рідной хыжы. Не было де влечи хліба ани чым попоти обараны, ци влечены в огни на подвірці кромпелі. Баба Параска забрали з дому зеренця кмину і голову честку завинены в дзьопці. Казали заварити воды в горчыку, шмарили на кроп пару зеренчат кмину, стручок честку, кус посолити і казали тото пити, жебы не боліл бріх. Люде переносили ріжны болячки без ліків і масти. Спаяна на возах, одкрытых вагонах, під голым небом, без открыта, помимо врожденной і набытой одпорности Лемків, провадило до перестуджынь, котрых skutком, по кілках тыжнях были вышмарены по тым ропны чырякы, трудны до загоіня.

По парунадцетьох днях східні переселенці – забужане, зачали ся кус інакше односити до нас Лемків, бо перекопували ся, же неє згідности медже тым што ім о нас бесідували представителі гміны і повіту, а тым што они наочні обсервуют і сами ся переконуют, яку мы люде. По правді бесіды з нашыма людьми провадили спілпрацовники УБ і МО в цивілю. Выштыкы нашы выгнанці звыдуют о роботы і глядают можливости заробіляя поковы. Котрысого дня, хтосі приносит відоміст, же в сусідній місцевости ест маеток і потрібуют люди до роботы. Мож робити за продукты до їдла од вчасного рана до пополудня. Пішло пару хлопців, пішли тіж нашы наньо звыдати ся ци приймут до роботы. Принялі. Роботы в маетку было штотаз веце, бо зачынали ся живна. До роботы пішла сестра і оба старшы брата. В живна платили ім зерном, за выкопкы кромпелями, понадто на полуденок доставали зупу і през ден чорну каву до питя. Нам, дітям, приносили по кавальчыку хліба, а часом дайкій овоч.

З нами, в тым самым будинку замешкала супружеска пара, сусіде з Воленаквікы, котрым наньо на весіло старостили. Сусід Гнат был найліпшым гудаком в нашій Білцареві і знаний в околичных селах. До його хыжы сходила ся челяд на музыку, таціні і сьлів. Діточок ся іщы не дочекали, мали лем слугу, старшого мужчыну, котрий дозерал стаїні і бьдлят. Під його надзором пасли сме худобу на луках, котры належали до того маетку в Польковицях, де нашы робили. На тоты луку, до нашого приїзду, ніхто не мал одвагы вступити. Вказало ся по препасіно нашыма коровами, же сут там копы ріжних мін, гранатів, амуніцій, од дрібної до барз векийой, но і інчого ріжного оружья. Ніхто нас не остерюг о небезпеченстві яке на нас чыгало. Бьдлятя пасучы ішли штотаз дальше, а мы, діти-пастухы, за нима, без обавы, в добрій вірі, бо не мали сме понятя чым то грозит. Східнякы-забужане, як пізнійше ся признали, не выходили в часі нашого пасія з хыж, бо ся бояли, же выштык выбухне (они были упереджены о небезпеченстві) і нас змете з того сьвіта, а їх може покерешувати. Допуст Божий был інчий, нич нікому злого ся не стало. Вертали сме каждого дня зо статком цілі і здоровы. При головній дорозі до Польковиці і бічных, польвовых доріжжах, на полях і в поблизким лісі, стояло десятки німецкых авт товаровых і особовых, вельких і меншых о ріжним презначеню, моторів з причепами, стояли противльотничы каноны, машыновы карабіны, тасьмы з амуніційом, арматкы, бойовы возы, шоломы, порозмітуваны черевкы, части мундурів... выштык стояло якубы замерле, якубы сперед пару дні, а то уж было понад два рокы. Побойовиско тото тягло ся понад 5 км. Ніхто ту не мал одвагы крочнути, аж Лемкы оживили тото місце своим несвідомом одвагом.

Літо зачало ся коротити, газдове аж тераз доставали зозволіня і зачали косити на кузьніцкых луках траву, жебы запезпечати сіно на зиму для худобы, оралы тіж поля положены найближше хыж, сяілы зароблене в маетку жыто, кромпелі призначыли до їдла на зиму.

Пришло завідомліня од війта, же треба записати діти до школы. Ніхто ся не ухыгал од того обовязку. В Шроновій школа была на другим кінці. Треба было перейти ціле село vzdолж, жебы дойти до школы. Были дни, же тяжко было нам, лемківським дітям, свобідні перейти тоты два одтинкы дороги до і зо школы. Были сме обмітуваны каменями, треба ся было мати на бачности. В школі тіж давано нам одчути же сме не свої. Учтьгель, старий фронтонец, о скершуваній твари, ничого не вчил, лем робил гімнастику, найчастіше го не было, все был підпитий. З його стороны обороны не мале сме жадной.

Не мали обороны тіж нашы дорослы дівчата. Мешкал в Шронові молодой діяч-супільник, тиха міліційно-убецка влада сельска, Куцай, котрий допустил ся, мі знаных двох гвалтів на нашых дівчатах, чул ся незагрожений. По якісьм часі зникнул зо села – бесідувано, же взяли го на перешколіня і скерували до назначеных шкіль. Виділ ем го лем раз, деси по 40 роках, выповідал ся в справах Уряду Безпекы в Польщы.

По кілках місяцях егізистенці, декотры нашы болцарівяне доходили до сьвідомости, же тота тымчасовіст замешкана по дві а навет по три родины в єдним будинку передолжат ся, а можлівіст на ей конец штотаз барже меншат ся. Зачали думати барже перспективно.

Звернули ся до війта і органів повітовых о позволіня гляданя самодільных хыж в сусідних селах, жебы не жыты тымчасово на не до кінця розлакуваных скринях і мышліньом, же ся недалго вернеме, лем зачати жыты полнійшым жытьом з можливостями самовыстарального газдуваня, жебы не ставати ся дачьма виробниками. Пішли зас хлопы ся розозріти і дашто одповіднійше найти для своїх фамелій. Был з нима і наш наньо Владимир. Нашли вільны, незамешканы хыжы в тым Чмелю, през котрий переїжджали пару місяци тому по розтранспортуваню їх на стаціі в Качанові. Занялі забудуваня вільного маетку до котрого весном і літом 1948 рока спровадило ся всіем білцарівськых родин.

Рутенія ÜBER ALLES

Поп І.: *Енциклопедія Подкарпатської Русі* (Ужгород: Видавельство В. Падяка, 2001, 432 стор.).

Paul Robert Magocsi and Ivan Pop, eds.: *Encyclopedia of Rusyn History and Culture* (Toronto: University of Toronto Press, 2002, 520 стор.).

Paul Robert Magocsi and Ivan Pop, eds.: *Encyclopedia of Rusyn History and Culture. Revised and Expanded Edition* (Toronto: University of Toronto Press, 2005, 569 стор.).

В історії будь-якого національного проєкту, глвно такзваних „неісторичних“ націй, енциклопедії мають визначну етапну роль. Вони суть веце як енциклопедії, бо окрем звичайної і глвної функції сообщіння і систематизації знань в подобі справ (інформацій), все мали і мають тьж іншу, важнішу задачу. Вони суть національними енциклопедіями, суть на то, жебы представили минулось і сучасность властного народа в подобі нормативного, конвенчного, решпектующого знання. Тота теза ся добрі ілуструє на українськїм прикладі – в історії українського національного проєкту обидві, українсьозычна „Енциклопедія українознавства“ (11 т.) і англоязычна „Encyclopedia of Ukraine“ (5 т.) цалково одограли (і продовжувт одогравати) свою основну роль – потверджіня українськости як чогось окремого на поліції інформачных выдань (таже і в системі знань) западных, і не лем їх, бібліотек. Цї неекзїстующім народам присвячують енциклопедії в 11 томах? В арсеналі української національної ідеї енциклопедії ся проявили як, може, помалы дїучий, але концець-кінців, ефективний спосіб.

Факт, же пару років передтым тот спосіб був поужытий про русинський національний проєкт (історична отчізна котрого – Закарпаття/Підкарпатська Русь – є „войновым“ полєм з українськым національним проєктом), нас не має несподівати. Тадь обидва авторы рецензованы енциклопедії і заєдно голвны промотеры русинства добрі знають як історію України, так історію українського національного руху і єго тактику. Не є ніч надприродного в тім, кідь познаме тактику конкурента.

„Як не парадоксно то звучить, але Україну і Українців мож považувати за єдну з найуспїшніших історій сучасной епохи... перед сто пятьдесят роками, може векшына Українців ани не знала, же они творять окремый народ, а тым веце, а тім не знала ани остатня часть світа. Але зато ку кінець 20. ст. Україна выступать як суверенна держава... Мы, Русины, можеме в многім ся поучити з українськых скусеностей.“ (З выступу П. Р. Магочія на 5. Світовім конгресі Русинів в Ужгороді, 25. 6. 1999).

Іван Поп, „научный редактор русиньской национальной ориентации“ (то не фіглі, але цїтат з „Енциклопедии Подкарпатской Русі“, с. 310), – походить із Закарпатя. Даякий час був сполупрацовником московского Інституту славянознавства, на початку 90-ых років 20. ст. коротко робив в Ужгородській універзіті, а одтогы жьє в Чехії. П. Р. Магочій – довторичный ведучий катедры української історії Тороньтської універзіты і автор популярной англоязычной історії України („A History of Ukraine“, 1996).

Кідь „Енциклопедія Подкарпатської Русі“ (дале – *ЭПР*) є присвячена лем Підкарпатю, то в „Encyclopedia of Rusyn History and Culture“ ся находять вышыткы регіоны, культурны явы і діятелі, які ся ідентіфіковали як Русины, або были так ідентіфікованы авторами. Обидві енциклопедії ся

стрітили з позітвным одзывом. Тадь потреба таких книжок, незалежно од національных смаків, є велика. На *ЭПР*, яка вышла перша, дость швидко реагвали і науковці, і, просто, заінтересованы люде. Найвысшу оцінку ей дав сам автор:

„Объективная библиографическая информация“ (*ЭПР*, с. 7), „путеводитель в историю края и его народа“ (*ЭПР*, с. 7), „нефальсифицированная информация“ (*ЭПР*, с. 8), „охватывает всю суму сведений о регионе“ (*ЭПР*, с. 9), „биографический материал дается с максимально возможной хронологической точностью, с критической, объективной оценкой вклада, наследия или роли истории Подкарпатской Русі того или иного деятеля“ (*ЭПР*, с. 9), „Энциклопедия Подкарпатской Русі является первым бесценным изданием подобного рода, дающим самую широкую информацию“ (*ЭПР*, с. 10), „с выходом этого труда... заявляет о себе самая молодая в Европе русинская энциклопедистика“ (*ЭПР*, с. 10).

„В энциклопедичній праці із 1 550 статтями, на 431 сторінці (950 стандартних)... вперше сконцентровані відомості про сотні культурних, політичних й інших діячів краю, подана вичерна характеристика основних етапів його історії і культури, вперше подана найширша і найновіша бібліографія всіх географічних і культурно-історичних сюжетів.“ (І. Поп, „Відповідь засліпленому ненавистю до русинів // І ми в Європі! Книга перша: Відповідь опонентам, Ужгород: Выд-во В. Падяка, 2002, с. 7).

Лем єдинов негатівнов оцінок *ЭПР* був выступ дньєс небжїчка-літературознавця Олексы Мишанича. Хоць представителі русинського табора оператівно одповіли на єго слова, діскузія ся не одбыла. Вышыткы ся перевалило до тіпичной звады виходоевропейскых „правдолюбів“, кідь опоненты ся не мылять, а цїганять, занимають ся не общіма, вышыма цїянями, але низькыма, властныма інтересами. Олекса Мишанич на шкоду своєї критіки, властно обсягу *ЭПР*, чомсь обернув увагу на роскриты „політичного русинства“ і біографії Івана Попа, де ся займають єго односинами з КДБ і перебуванєм в службах антиукраїнських сил вобщє. Окром того, з поглядом О. Мишанича о українофобстві і галичанобстві *ЭПР* цілково мож сугласити.

І. Поп тьж не выужыв можность коректної полеміки і у своєї одповіді перешов границю научной коректности в общім. Ту тавтологія выужыта не зато, же было мало слов, але свідомо як літературный елемент на підкріплїня брутальной і звадливой формы, обвїнуючі Мишанича з прислугования „ківськым урядником“ і з одроблєваня „30 стріберных“. Ай так причїны особных звады міджі науковцями або деталлы з їх біографій в данім моменті не суть важны. Хоць мож допустити, же они ся придадут як темы про потенціональну дїзертації і окремы спеціалізованы выдання. Місто того, про мене плоднішов є інша выскумна перспектива. В данім припаді хочеме анализувати обидві енциклопедії як інформаторы, і як елементы з арсеналу конкретного національного проєкту. Іншыма словами, цїлєм статі є высвітлити: 1) до якої міры суть точны „факты“ в енциклопедіях; 2) подля якого прїнціпу і які „факты“ были выбраны, і які зістали мімо їх обсягу.

х х х

Листуючі тісячроча русиньской історії, Іван Поп ю творить не на порожнім місті, бере сі на поміч іншы, уж давно розроблены факты як ставебный матеріал. Выберать

сі наперед тоты „цєглы“, які му доволюють твердити о прадавности, автохтонности „проторусинів“ і їх належности до іншого, западнішого „центральноєвропейского“ культурного ареалу. То єсть: „проторусины“ жыли в Закарпатю до приходу Мадярів, не пришли в їх арьергарді або ай пізніше. Закарпатя ся находило у сфері політичного і культурного впливу Великоморавской державы, зазнаючи хрещїня од місій Кіріла і Мефодія сто років скорше, як была Кївська Русь. (*ЭПР*, с. 23 – 24). Заєдно іншы, „немыселны“ компоненты автор вычленює як міфы, і пересвідчуючо одпычуть, хоць серьєзны науковці ани давніше їх не брали до увагы.

І. Поп, хоць і познать сучасны теорії націй і націоналізму, то, принайменш з ними не сугласити. Він не высвітлює націю як подуману громаду, а себе як інтелектуала, який тоту громаду „конструує“. Подля нєго, Русины екзїстували в X. ст. так істо, як екзїстують у XXI. ст. Дньєс ся одбываєт „возрождение подкарпаторусинского народа“, а себе він видить в ролі класічного Будителя а la XIX ст., котрый вирішує „проблему восстановления исторической памяти подкарпатских русинов“ (*ЭПР*, с. 7), яку спотворила „украинская националистическая историография“, шмаряючи на Русинів „лавину инсинуаций и шельмования“. „История подкарпаторусинского народа, его борьба за свою государственность всячески фальсифицируется украинскими псевдоучеными и средствами массовой информации“ (*ЭПР*, с. 7). Рахункы з „украинской националистической историографией“ ся роблять почас цілої *ЭПР*. У „Вступі“ і інших общіх статях „История“ і „Культура“ автор ревідує „української“ верзії історії „подкарпатских русинов“, які, як ся нас снажить пересвідчіти, цївілізаочно і географічно оддавна належали до Центральной Европы (яка, припомяну історію терміна, є радше ідеологічнєма, а не географічнєма феноменом), а лем в 1945 році были насилно вырваны з того правічного ареалу.

Вину на тім мають, окрем Сталіна, і комуністів, українськы націоналісты, політіци, науковці і под. „Український“ поужывать ся в *ЭПР* як, властно, поужоративне слово. Вышыткы, до чого то мож поужити, описує автор як неприятельске і закерне багно, што до себе втягло нещастных Русинів, породжуючі з них мертвонародженых Українців. Подобно до українофобского дішкурзу, істых інтернетовых выдань і постсоветських выдань Росії, югу і виходу України, І. Поп позиціонує не дакы байкы, приспосованы елементы, але саму „українськость“ як націоналістичный феномен, як хвороту ці невалушний патент. Він присписує тому яву іманентны негатівны знакы: „Украинский национализм никогда рационализмом не отличался“ (*ЭПР*, с. 43), „украинская государственная власть традиционно бесомощна“ (*ЭПР*, с. 54). Найвекша частка авторьской фобії ся односить к Галичанам, які по єзуїтськы шыковно перетворєвали нещастных Русинів на „Українців“. Про Івана Попа претензії середнєвичных галицькых князїв (котры не думали категоріями націоналізму) на карпатськы перевалы і прилеглы землі – то є давна конштанта „галицкой политики, актуальной для Львова и в настоящее время“ (*ЭПР*, 24).

Мірков научной цїны про автора *ЭПР* часто не є обсяг работ, а їх ванкашы формальны знакы ці національны авторыскы преференції: „Уже самое название говорит о его проукраинском характере“ (*ЭПР*, с. 8). Ай научны роботы, котры трактують автохтон-

не виходославянське жительство Закарпаття як українське, і спомини, наприклад, діятелів Карпатської України 1938 – 1939 рр., які свідчать о успіхах української орієнтації в Закарпатті, Поп превентивно характеризує як тенденчнi, неправдиви, псевдонаучнi: „*Его пробы были дiпетантськi (с. 115), лiтературний процес на Пiдкарпатськiй Руси скумав тенденчно як часть обшчоукраїнського, але сучасно, як штось другорядне, провiнцiональне (с. 253), не беручi до уваги iсторичний принцип, поверхньость заклучiня i другорядность матерiалiв (с. 255), цiла творба публiцiстично компiляцiо...* к професiоналнiй науцi iсторiї не мають нiяке оношiня (с. 353), як iсторiк i етнограф, шпелцилизує ся на систематичнi фалзификацiї минулого Русинiв i їх етно-полiтичного розвою (360), в рамках своєї українофiльської тенденчнiости i непрофесiоналiзма, не мають нiяку научну цiну (388), суть на низкiй публiцiстичнiй úrovнi (с. 407), без фактологiчної основи (с. 409)“ і т. д.

Позитивно Поп оцiнює лем спомини галицького Українця Володимира Бiрчака о Карпатськiй Українi (де ся висвітлює вобщє заслужена критика державной роботи Августа Волошина) і монографiю закарпатсько-Гуцула Івана Жеґуца. Послiдня з них ся не дотулять часу 1938 – 1939 рокiв і 1944 – 1946 рокiв, висвітлiня яких „української націоналiстическої iсторiографiєю“ Поп атакує найчастiше, як кiби були нiв найвещє сфалшованi.

Обсяг **ЭПР** є в плані дiшкурзу, што трактує взник, розвой і успiхи українства в Закарпаттю в 19. і 20. ст. як „галицьку iнтриґу“ і як штучно принесений звонка, неограниченый яв iсторiї Закарпаття. Протежовану нацистично-германiо-Карпатську Україну 1938 – 1939 рокiв (главну роль в нiй ся снажили грати Галичане, члени ОУН) і Закарпатську Україну 1944 року (переходне утворiня, організоване шпелциальными службами Советского союзу), в яких абсолютна векшына мiстного жительство (счасти і націоналнi меншыны) была iдентификована як „Українцi“, Поп уवादжать як бесхыбнi аргументы, приклады на хосен свого пересвiдчiня. Про него сам факт пiдтримана української нацi-

ональной iдентичности силами звонка (внуторну мотивацiя Поп, як правило, не узнавать), є достаточным, жебы тавровати тоту iдентичность як нанучену покорному мiстному жительство. Ясно, в русинськiм проектi, протежованi Австро-Угорськом, iсту добу в мiдживиновим часi – Чехословакио, гортiовськом Мадярськом в 1938 – 1944 роцi, советськов владов в 1989 – 1991 роках і iншыма „спонзорамы“ по 1991 р., Поп тоту методу не поужывать. Авторське „висвітлiня“ українства на Закарпаттю на аргументах, методi, оцiнках як кiби скопироване (даґде скоро дословно) з руськой iмперської і емiґрачной публiцiстики першой половини 20. ст., што „висвітлєвала“ українськiй націоналнiй рух в Надднiпряньскiй (пiдросийскiй) Українi. В обидвох припадах центром росшырєваня „хвороты“ видно Галич з ей страхопудливим націоналiзмом. І там, і там „штучне“ українство спонзорує якась вонкашня неприятельска сила (кайзер і Габзбургамы або комунiсты з нацистами). І там, і там їх (українська) циганська і шыковна пропаганда чомусь все падать на уроджайный ґрунт.

Бiсiдуючи о Карпатськiй і Закарпатськiй Українi, автор выужывать iщи еден ефективный способ впливу на свiдомость читача. Він непереставно пiдкреслює походжiня обидвох утворiнь з тоталiтнх штатiв, висвітлюючи їх iсторiю таким способом, же сi думама о тожотности украинської iдентичности з правым або лiвым тоталiтаризмом. Подля iронiї долi у своiм „обяви“ Карпатської Україны як фашистичного утворiня „українських націоналiстiв“ Іван Поп є абсолютным наслiдовником советської iсторiографiї (плодным представителєм якої був і свого часу) як у методах, так і в аргументацiї, выхавивши, якбач, означiня „буржоазны“.

Сiмпатiї і антипатiї выскумника ясно ся одбили і на iншых обсягах. Кiдь автор ся поважує за „жертву“ советського режиму (его биографiя в **ЭПР** свiдчиць о дачим iншiм – І. Поп за того режиму зробив перфектну карьеру) і кладе на комунiстiв, ведно з Галичанами, главну одповiность за „українізацiю“ Русинiв, то слово „комуністичный“ ся поужывать в **ЭПР** як пейоратiвне.

Кiдь проаналiзуєме биографiї особ, які в советськiй часi належали к номенклатурi, боєвали з „буржоазным націоналiзмом“, величали комуністичный режим, то тяжко не видiти выразну тенденцiю. Тым з них, кот-

ры в 1989 – 1991 роках або пiзнiше брали участь в русинськiм проектi в **ЭПР**, была выдана, так бы повiсти, iндулґенция, а їх биографiї суть написаны сухо, без оцiнки (value free) в тонi. В опачним штилi є представлєна биографiя тях „комунiстiв“, котры в тiм часi выступили проти русинства, тримаючи ся української позицiї. Поп трактує їх як комуністичных перевертнiв, а їх позицiю як баналну сервилiту перед будь-яков владов, главно тов, яка vznikла по 1991 роцi. Наприклад, кiдь пише о небiжчико-Иванови Чендєєви (сплуавтор сценария фiлму „Тiнi забутих предкiв“ Сергия Параджанова), Поп закінчує его биографiю, в основнiм, циганством: „После распада СССР Ч. встановитсявнезапно правоверным украинским националистом, только бы оставался в первых рядах „заслуженных и премированных“ (далее ся уवादжают нагороды, які дiстав по 1991 р.). „Для доказательства своей украинско-националистической правоверности активно ангажируется в антирусинских кампаниях (ЭПР, с. 401). Сднм з главных каминiв наративу **ЭПР** є тверджiня (холем што ся тыкать Закарпаття) о тiм, же українська орьєнтацiя, iдентичность і сама українськость находять ся за границєв „нормальности“, высокой моралкы або здорового розуму. Неодрывными спутниками украинства є або вандалiзующей комунiзм, або варварськiй фашизм (Галичани-сiчовици), або корупция (постсоветська Україна, 19, 54). А українська iсторiографiя, лiнгвiстика або лiтературознавство – то є фовт беспринципальных конформистiв-националнiст, общє выкресленых як „украинская националистическая историография“.

х х х

Многы націоналнi исторiї мають „старости“ і залучиנם цi вылучиנם із свого контексту тях представителiв, які бы ся дотримовали множинных лоялностей (multiple loyalties), або змiнєвали (даколи нееднократно) свою iдентичность, орьєнтацiю. В припадi української націоналнiй исторiї є явным прикладом Микола Гоґоль, Микола Костомаров, Володимир Вернадськiй і iншы, які ся не барз змицають до прямой, еднoliнійной схемы „национално-ослободжующого боя украинского народа“ попри їх, конець-кинець великим вкладi до того „боя“.

(Продовжiня в далiшiм числi.)

Мґр. Валерiй ПАДЯК, к. н., Выскумный центр карпатiстики в Ужгородi

Як ся сокотит памнять за Юрiя Венелiна (Гуцу) у Москвi

Честованый ученый Росiї, фактично, закладатель росийського славянознавства Юрiй ВЕНЕЛIН (1802 – 1839) не был етничный росiянин. Він был наш родак – русин – і родив ся у селi **Тибав** на сiверо-востоку Угорського королiвства у так называнiй Угорськiй Руси – на етничных територiях карпатських русинiв. (Днесь то Свалявськiй район Закарпатськой области в Українi).

Ишов глядати лiпшой долi у чужi землi, як то робили и другi его родакы: Иван Орлай, Петро Лодiя, Василь Кукольник (Кукульник), Михайло Бабулянськiй а так дале. Не лем у Росiї глядали русины лiпшой долi. Примiром, Петро Лодiй раз ишов робити до Кракова (1802 – 1803), а лем дале у Росiю. Ищи еден цалком непознатый в нашiй исторiї факт: Михайло Висяник (1791 – 1872) – сын русинського греко-католицького свiяченика у с. Дюлай Мукачiвськой епархiї. Висяник зробив карьеру у Вiдну, был там тричи за декана

на медицинськiм факультетi Вiденського университетa, а дале главным дохтором у еднiм столичнiм шпиталю. Ищи за жытя зажив много славы и чести, и был рыцарєм многих орденiв. (За него ладиме окрему статю.)

Як то было из членом медико-хирургичной академiї в Росiї Иваном Орлаєм и в Австриї Михайлом Висяником, Юрко Гуца хотiв ся школовати на медика. Из братом Иваном Молнаром они у 1822 роцi повтiкали в Росiю, обоє из часом (не без помочи Орлая и Лодiя!) зачали учити ся на дохтора. Гуца ид тому и призвиско собi змiнив – на Венелiн – так ся кликали першi славянськi племена, што обiсли територiї Карпатського рєґiона на зачатку першого тысячолiтiя нашей ери – вєнедь!

У 1825 роцi Ю.Венелiн из братом приишли жыти у Москву, де, як їм наравив Иван Орлай, записуват ся на медицинськiй факультет Московського университетa, котрый скончили у 1829 роцi.

Так ся судило, што Ю. Венелiн не став медиком-професiоналом, бо страшно му ся любила исторiя. Уже в 1829 роцi Ю.Венелiн на кост росийського историка Михайла Погодина выдає книгу „**Древние и нынешние болгаре в политическом, народописном, историческом и религиозном отношении к россиянам**“. Фактично, книга умiщує матерiалы и научнi открыта молодого ученого, позберанi ним ищи у 1823 – 1825 роках, коли жив в Росiї помежи бесарабськi болгары у Кишинєвi. Книга указовала на добри перспективы научной карьеры „лекаря Венелiна“, бо такой у децембру 1829 рока Росийська академия вырiшила подпоровати интерес ученого до исторiї Болгарiї и направила Ю.Венелiна у научнi вандры „у Болгарiю, Валахию и Молдавию, обы познаходити и описати памнятки давнего языка тях краiв, и переважавучи болгарського“.

Пiвдруза года ученый был у експедицiї, а як из великим числом стародавних

пам'яток і позбраних матеріалів, написаних документів і архівних грамот назад ся вернув у Росію, туй ся му не подарило дістати державне підпорюваня на час ушорія, оцініня и анализованя тых документів. Академія годна была му поплатити ёго труды, лем як скончит ушытку роботу, а тотя работа была на roky. У тот час Юрко Венелін страшно бідовав, айбо и так не лишив ся научной темы. Єден архівный матеріал доста понтошно передає положія Венеліна у тот час. М. Погодін убертав ся из той проблемы ид поету Александру Пушкіну, обы даяк помочи ученому. У письмі, котрое він загнав поету 12 апріля 1833 года, так за сесю проблему пише: „Полтора года он работал там среди чумы, холеры, горячки и варварства греческого, болгарского, волошского и иных, был болен, умирал. Привёз добычу в Москву и занялся обработыванием, прося Российскую Академию чего-нибудь ежемесячно или ежегодно на хлеб, квас и сапоги.

Потребуйте от Академии, чтоб она назначила г. Венелину содержание, пока он трудится для Академии (оставив свою докторскую практику и прочее), начиная с ноября 1831 года, с коего времени он живёт в долг. Похлопочите же во имя Божие, для пользы общества...”

У 1833 році Ю. Венелін скончив фундаменталну роботу – „Влахо-болгарские и дако-славянские грамоты”, котра уміщовала 66 грамот и 20 списаних копій из літературных пам'яток болгарського народа XIII – XIV столітій. Книгу зачали ладити у печать, айбо Ю. Венелін до часу її печатаня не дожив – книга ся указала у 1840 році.

У 1835 році він скончив „Граматику нынешнего болгарского наречия”, айбо і она до ёго смерти опставала у рукописі.

Дале Ю. Венелін скончив книгу „Древние и нынешние словены в политическом, народописном, историческом и религиозном отношении к россиянам”, айбо и она указала ся из печаті лем по смерти ученого – у 1841 році. То самое из книг „Критическое исследование по истории болгар”, котру напечатали у 1849 році.

Правда, ищи за жытя Венеліна указала ся книжочка „О зародыше новой болгарской литературы” (1838 р.), котра, набізувно, много значила діла возроджіня болгарського народного самоосмысліяня. Автор туй указує на тітулы двадцяти семи книг, писаних по болгарськы и выданих переважно в еміграції, и то у часі з 1833 по 1837 рік, як ся болгарське народне двиганя лем зароджовало. Аналізувучи тоты зачатки (мож уповісти – брості) сучасной болгарської літературы, Венелін угледів у тому факті зачаток великого болгарського народно-культурного возроджіня. І хоть російська научна еліта доста скептично оцінила тоты высновкы ученого, жытя доказало гениальность венеліновського уміяня видіти далеко наперед.

Не лем досліді Венеліна з болгарістики, айбо ёго тужба за великов и возродженов Болгаріов поставили имня Венеліна у шор майчестованых постав у болгарському світі. Уся болгарська інтелігенція почала позерати на Венеліна, ги на свого ідейного вождя. Ёго книги пробудили болгар до работы у ділі народного возроджіня, перші у тому шорі были В. Априлов и Н. Палаузов. Уже у 1829 році, як лем ся указала перша книга Венеліна за болгар, болгарський поет Г. Пешаков, котрый жив у еміграції у Бухаресті, написав на честь Венеліна оду. Ода ся пошы-

• Юрій ВЕНЕЛІН (ГУЦА) у 1825 році. Графіка І. Фрідріца подля оригіналу П. Оленіна.

рвала помежи болгарську інтелігенцію и молодеж и стала доста звіснів літературно-історичнов пам'яток. Суть там и такі шориккы:

**Тебе, Юрий Венелине!
всите чада болгарски
благодарность ти приносят
все сердични родински.**

Тот самый Г. Пешаков став автором ищи одной оды, айбо не на честь, а на смерть Венеліна, котрый наглі помер у Москві у розцвіті творчих сил. Поет в оді писав:

**Плачете, ридайте
Вси болгарски чада!
Изгубихме вечно
Юря Венелина,
наш премудрый брат!...**

Погребли Юрія Венеліна у Даниловім монастирю на краю Москвы. (Теперь то у централній части вароша). Туй важно зазначити, што попри монастирю був цвинтарь, так называний цвинтарь Данилова монастиря. Айбо майчестованых и заслуженых в обществі людей ховали не на цвинтарю, а на території самого монастиря. Так то было и з Юрком Венеліном, якого погребли туй 26 марта 1839 года. Місто, де спочиває Венелін, російські славлянофілы тримали за святе. Из часом коло могилы Венеліна погребли друга Пушкіна російського поета, славлянофіла Ніколая Языкова (1803 – 1846/1847), а дале и писателя из світовов славов Ніколая Гоголя (1809 – 1852), котрый из Языковом мав добрі дружеські одношіня. Коло них и могила єдного з майчестованых славлянофілів, ідейного вождя славлянофілства, поета Алексія Хомякова (1804 – 1860).

Необчекована смерть Ю. Венеліна уразила болгарську інтелігенцію. На знак повагы одеські болгары рішыли за народні гроші поставити на могилі пам'ятник Венеліну. Зробили го из карарського мрамора из Італії, котрый купили там и привезли по морю в Одесу, а дале готовый пам'ятник перевезли у Москву і поставили го 20 децембра 1842 рока. Пам'ятник выпозіровав так: висока колона з білого мрамора стояла на гранітному в основі квадратному пьедесталі, высота котрого до довжины была майже 2:1.

Пам'ятник мав 4 метры, а сама колона мала 160 см высота и у діаметрі мала

35 см. На колоні была поставлена мраморна урна (з даякого темного мрамора), над котров выростав хрест, што сігав у небо. Пам'ятник мав довгий напис золотыма буквами, котрый пофалатовали на 4 части одповідно до 4-ёх боків пьедестала. Кідь ити протів годинкы, та на єдному (лицёвому) боці пьедестала є написаное: „Юрию Ивановичу Венелину Одесские болгаре 1841”, на другому (правому) – „Родился 1802, скончался 1839 года”, на третьому – „Напомнил свету о забытом, но некогда славном, могущественном племени болгар и пламенно желал видеть его возрождение”, на четвертому – „Боже всемогущий! Услыши молитву раба твоего!”. Довкола пам'ятника поставило ся и декоративне желізне огороджіня.

Таяк московські новинкы („Московские вѣдомости”, „Москвитянин”) и другі сучасні авторы, што такой нараз по отворіню пам'ятника умістили короткі інформациі за тото, як выпозірує пам'ятник, и не цалком точно передали текст, до тепер у научній літературі многое у сёму вопросі полпентаное: На дві ци чотири часті був пофалатованный текст? Было там слово „Господи” ци „Боже всемогущий”? Як было: „Напомнил свету” ци „Он первый напомнил свету” а так дале. Зато за майавторитетне жерело туй береме текст В. Априлова, котрый у 1841 році, ищи за рік до того, як пам'ятник поставили, видів го у Одесі и подав точный popis готового пам'ятника и ёго розміры (В. Априлов. Денница новоболгарского образования. Одесса, 1841, с. 126 – 127). Усокотила ся в єдному московському архіві и фотка пам'ятника Ю. Венеліну од 26 августа 1929 рока.

И на зачатку XX столітя болгарська інтелігенція не забывала за Венеліна, на цвинтарь ид пам'ятнику час од часу приходжали болгары. Набізувно, знали за Венеліна и російські інтелігенты, студенты а так дале.

Пам'ятника того уже неє – знесли го, як і другі намогили пам'ятники Данилова монастиря, на зачатку 1930-х років, коли ся в Советському Союзі зачала кампанія ліквідованя церкви. Монастирь комуністична влада затворила, манахи накіряла гет. Туй розмістили сиротинець-розподільник діла дітей політичных діятелів майвышшого ранга, котрых сталінська

• Так вызерать пам'ятна табла Ю. Венелінову на мурі Данилового монастиря, котру дало поставити посолство Булагаріу у 1988 році. Є то работа сохара Сергея Єнакієва. Фотка: М. Дронов

система репресувала і дала в ГУЛАГ-ы вадь розстріляла.

Останки Гоголя, Хомякова, Языкова влада дала перенести на Новодевичій цвинтарь. Іншакі могили, де ся покоїв прах многих чествованих російських інтелігентів, дворян, царських офіцерів, котрі за класовым діліням для советської революційної влади не значили ніч, изрównяли з землєв, намогилні пам'ятники поотдавали організаціям, што такой тогды будували московський метрополітен. (Так ся видит, тот мрамор похосновали в оформліню станцій метро).

У часы першой Чехословацької республіки на Подкарпатській Русі доста добре ся інформовало за жытя і труды Ю. Венеліна і за то, же у Москві на могилі стоїт му красний пам'ятник. То видко і из куртого написа Юлія Гаджеги „Краткій обзорь научной дѣятельности Юрія Ивановича Венелина (Гуцы)”, котрый у 1927 році выдало *Культурно-просвітельне общество им. А. Духновича* в Ужгороді. Интерес до свого родака у Карпатській Русі возродив ся ищи у маю 1867 рока, коли почас Московської етнографічної выставки двойрідного брата Венеліна Івана Молнара у Москві націвив учасник той выставки нотарь консісторії Пряшівської епархії М. В. Молчан (1832 – 1879). Такой тогды за ту стрічу писала ужгородська газета „Свѣтъ” у матеріалі Й. М. Рубія „Юрий Иванович Венелин” (1868, № 4 – 8). Як уповів Й. Рубію сам М. Молчан, у Москві Й. Молчан „отвел нашего путешественника в Данилов монастырь к могиле великого покойника, лежащего далеко от бескидских гор, в соседстве Гоголя и Языкова”.

У советську епоху за Венеліна мало што ся писало в СССР. А у Закарпатській області ані дослідники не знали, што советська власть знесла пам'ятник Венеліну в Даниловім монастирю. Так, ужгородський историк, научник Закарпатського краєзнавального музею Юрій Качій ищи у 1970-ом році твердив, што пам'ятник у Москві стоїт! (Качій Ю. Стоїть у Москві пам'ятник! Закарпатська правда, 1970, 11 січня).

Іншаку, айбо таку саму грубу хыбу за пам'ятник робит днесь историк Иван Поп, котрый в „Энциклопедии Подкарпатской Руси” (и у першому, 2000 р., и в другому 2006 р. виданях) пише, ож даякий

пам'ятник Венеліну из 1842 рока стоїт... в Одесі: „Благодарные болгары поставили ему памятник в Одессе (1842)...”. Айбо там пам'ятник Венеліну не стояв! Одеські болгары свій пам'ятник Венеліну поклали у 1842 році на могилі Венеліна у Москві, за што ся говорило выше. На пьедесталі так и написано: „Юрию Ивановичу Венелину Одесские болгаре 1841”. У 1841 році пам'ятник в Одесі зробили, дале привезли го у Москву и у 1842 році поставили.

Лем из часу М. Горбачова из многих історичных тем позволяло ся издойняти ідеологічне табу. Данилов монастирь влада вернула церкві. Там ся зачав капіталный ремонт. Де церква ставила нові будовы на території монастиря, там церквівники, фактично, пересяли ґрунт на глибину 2 метры и позберали в єдній братській могилі ушиткі найдені людські остатки. Днесь лем на око мож оприділіти місто, де ся находила могила Ю. Венеліна. И не знати, ци опстали єго остатки некывані на тому місті, де го колись погребли, ци уже лежат в єдній братській могилі.

Першов у сучасности за Ю. Венеліна припомнянула Болгарія. У неділю 22 мая 1988 рока у сіверній части Свято-Данилова монастиря на внутрішній стороні шестиметрового цегляного мура сяточно была отворена скромна пам'ятна табла из барельєфом Ю. Венеліна. Так Болгарія намірила ся возродити у Москві пам'ятнь за свого національного героя. На церемонію отворіня поприходили: посол Болгарії в Советськїм Союзї Георгій Панков, голова Отділа односин церкви из вонкайшным світом Московського патріархата митрополит Мінський и Білоруський Філарет, голова Рады у ділах релігій при Раді Міністрів СССР К. М. Харчев, представники посольства, МІД СССР, Советського фонда культуры, болгарської и російської обществённости. Митрополит Філарет при отворіню таблы уповів такое: „Днесь из ініціативы посольства Народной Республики Болгарії мы отворяеме памятную таблу на місті захоронія Юрія Ивановича Венелина – філолога и историка, што ся родив у Закарпато и котрый присвятив себе вылучіно історії болгарського народа и отдає ушиткі силы на розвоі и укріпліня контактів межи Росією и Болгарією...”.

Посол Г. Панков издойняв покровець из пам'ятника. Далє він у своєю выступі уголосив, што болгарський народ из приязливостєв сокотит пам'ятнь за тых, хто у тяжкі часы подавав му руку. Иппен таким чоловіком був Ю. Венелін... Днесь ученому мы ставиме таблу, котру приправили в Болгарії, скульптор той таблы Сергій Снакієв.

За жытя Ю. Венеліна красное слово уголосив и визначный російський ученый-славист, академік Никита І. Толстой. Почасті він уповів, же „Ю. Венелин – то ученый и особа, то чоловік, котрый указав, накілко міцні суть наші кровні и духовні узы... Він рано помер, у страшній бідности, забытю, айбо до днесь болгарський народ єго намятат”.

Из часом коло меморіальной таблы Ю. Венеліну были отворені и другі такі таблы – А. Хомякову, архимандриту Філарету (1804 – 1867) а т. д.

Послідні годы многое ся робило у російській науці, обы наворачнути пам'ятнь за Венеліна. Туй мож уповісти холем за три книги, што їх выдав при Інституті славянознавательства и балканстики Російської академії наук доктор філологічних наук Г. Венедіктов. За рукописою Ю. Венеліна выдана (и то перший раз!) „Граматика нынешнего болгарского наречия” (Москва, 1997), выйшов зборник робіт російських и болгарських ученых „Ю. И. Венелин в Болгарском возрождении” (Москва, 1998). Авторы: Г. Венедіктов, М. Смольянінова, Г. Гачев, Є. Деміна, М. Нікуліна. У зборнику аналізуют ся многі аспекты болгарістичных творів Венеліна, а до того туй ся уміщує бібліоґрафія творів Венеліна и статей за нєго, котру ушорив В. Ішутін. Ищи мож спомнянути за книжочку „Ученое путешествие Ю. И. Венелина в Болгарию (1830 – 1831)”, котру приправив Г. Венедіктов и котра уміщує шилиякі матеріалы за научні вандры Венеліна в Болгарію (Москва, 2005).

Наконець, у 2004 році у Москві факсимільным способом указала ся ищи єдна книга Ю. Венеліна – „Древние и нынешние словене”, котра из 1841 рока не перевыдавала ся.

Як видиме, помалы карпаторусин Юрко Гуца (Венелін) наворачтат ся в історичну пам'ятнь Росії, де му місто як єдному из закладателів славянознавательства в Росії.

Михайло АЛМАШІЙ, Заслужений учитель України, Ужгород

Была тото фатаморґана, або скалічений світ чесных людей?

Невелика книжечка Марії Мальцовської *Зелена фатаморґана* (Ужгород: Выд. В. Падяка, 2007), котра выйшла из-под печатного станка у юнію 2007 рока перед 9. Світовым конґресом Русинів, занимать немного сторінок, а писалася аж пять років. Чому так? Отвіт простый: авторка глядала майлаконічні формы художнього одображення нашого непростого жытя из єго чисельными проблемами и домоглася майповнішої інтерпретації ушиткого, што твориться доволка нас. До того, она выбрала для вирішеня поставленої цілі не традиційну белетристику безконфліктного сюжета, а нелегкий жанр малої прозы – жанр новелы, який потребує великої писательської майстерности.

Марія Мальцовська оправдала свуй выбор. Змістом книжки, композиціов, острофов сюжета, глибоким драматизмом, граничным из трагізмом, об'єктивным аналізом и синтезом людського жытя, лаконізмом и образностью языка, динамізмом подій авторка доказала, што она – великий майстер жанра новелы. Єдночасно можемо повісти, што у особі писательки находиме и філософа, и психолоґа, и педагоґа, и медика, и соціолоґа...

Уже перша ремарка про зародження жытя придає книжці

філософського зафарбленя. Што такое жытя? Удкы оно береся? Приємом нарунняя авторка отвічатъ: „Чоловік розвивать ся, як цвіт у черешни і лем тогды прийдє на світ, як дозріє” (с.9). Здоровый зародыш дає здоровый плод. А далша судьба плода – таємниця, бо залежить од многих факторів, суб'єктивных и об'єктивных. И туй стрічаємо перший парадокс: здоровый плод і добросє єго воспитаня (маємо на увазі жытя головної героїні Ількы) под впливом вонкашных, соціальных факторів, не дали доброго результата. У судьбу Ількы, красной, розумной, выхованої у народных традиціях дівочки вплітаються спокусы світського жывота и морально розложєні люди – антиподы християнської моралі, провокаторы. Одбывається страшна метаморфоза способу жытя молодого человека. Рушилися планы сподіваня ілюзіи на щасливый жывот. Перед силами модерного світу не устояли ни інтелект дівчинки, ни її благородні стремління, ни емоціональна душа, ни люблячєє сердце, ни добросє родительское воспитаніє.

Чому так сталося, як сталося? Авторка ставить читателю цілий ряд загадок и ёму постоянно приходится задумоватися: што буде далє? Чому героиня зраджує сама собі, своим планам?

Чи то слабость сильного характера Ільки, чи то незборима сила морально розбитого світа?

Сам заголовок книжки насторожує нас: чи перед нами правдивоє життя, або лем ілюзія, марево, міраж, обман, – фатаморґана? На наших очах стаються страшні метаморфози у жыттю героїні: радість змінюєся на смуток, сподіваня – на розчарованя, оптимізм – на песимізм, віра – в невіру, любов – у ненависть, довіра – у зраду... Світ, на думку авторки, спокусливый и перед ним не устоять нияка сила. Ілька переживає спокусу за спокусом и є довільна: „Сама собі ся зачала любити“ (с. 43), „Была найщастнішою особом на світі“ (с. 45), але завершуєся спокусливый цикл угрызінєм совісти („Што хотіла, то має. Так ей треба! – кортала ся“) (с. 48). Або самое страшное у процесі морального паданя героїні – се синхронность упадка фізичного и морального або, наоборот, морального и фізичного. Попозерайме, як то было: по гріхах Ілька хоче измыты теплов водов свою біль. Чекала поглегшаня. „На тілі полегло, але душа не переставала боліти“ (с. 58).

Як мы казали вышше, авторка не дає нам послідовного хронологічного сюжета, а держить читателя у напрузі, обы психологічно розслабити читателя, она робить часті екскурсы у минулоє и тым самым, з єдного бока, знімає нервну напругу из читателя, а з другого боку – контрастусе ситуації: позитивы минулого и негативы теперішнього. Часті екскурсы у минулоє доповняють позитивну інформацию про нашу героїню (чит. стор. 64, 65, 67, 68, 100...).

Находиме у книжці и моменты ескапізма – преднаміреного одхода, бігства од звичного способа жытя до иншої форми жытя. Героїня Ілька, коли ей дуже тяжко, находить заспокоєня у природі. Прочитаєме кусок: „Як так сі Ілька зріла руки коло сухого тепла, порозуміла, же стады уж нігда не хоче іти. Была щастна, же буде слідовати бовчаня оаня в пецу, буде свідком того, як при розсвиваню будуть ся потягати операти до виглядних рамів своїма крыльцяма і выспівовати полёвы балады. Представляла сі, як рання роса буде падати на траву і она сі в ній вмыє тварь і босы ноги. То буде свят! Світ свободы духа і валальської скромности!“ (с. 77). Ей сын Сватко каждоденный способ своего жытота и розуміня демократії находить у майстрашнішому – у алкоголозмі и наркоманії... „По неуспіху з роботы і по „пригоді з мисочков“, Сватё ся іщі вецє запер до себе... буяковає. Куриє „траву“, пив, де запопав, і вшитко му было єдно. Не дбав про матір, на діда і бабу, грошы яких кельтоває.“ (с. 112).

Марія Мальцовська выступать у книжочці як знаючий и досвідчений педагог. Она добре знає принципы народної родинної педагогіки и показує идеалну модель родинного селяньского выхованя, компонентами якого є каждоденна праца яка способ выживаня, матеріального забезбеченя и морального задоволеня од резултата работы, материнська ласка матери до доньки, отцовська мудра, уступчива, айбо замаскована категоричными требованиями любов до Ільки, з другого бока, отвітна ей любов до родителів. Ушытко се створює атмосферу гуманізма, доброжелательства, демократизма селяньской родини, близького до идилії.

Імпонує читателю фактор култа матери у родині. Она заслужыла, обы поклонятыся їй, любити ей, чествовати и у майтяжкі моменты

жытя находить у неї розраду, моральну поддержку, поміч и душевное заспокоєня. Образ матери се образ всепрощаючої, всесылной материнської любови, котра николи не зраджує, а придає ще більшой силы для борьбы из стихиями жытота. Так розуміє сю тему Марія Мальцовська. И мы видиме, же страшна

гріховность Ільки не одмітує матір од доньки, а ще більше привязує ей до себе и всіми силами стараться вытягнути свою беззащитну єдину и любиму доньку из трясины, из болота, у якоє попала невинна жертва нерозумного світа. „Дівко моя, та як то так?.. Та чом єсь тото зробила?.. Єм твоя мама, ты єсь моя кров. Хто бы ті мав помочи, як не я. Ілько моя, Ілько...“

Все то передалося генетично од матери до Ільки. Коли стала матірєв свого єдиного сына, она дублює свою мамку, прощає му усі погрішности, прикладає усі майменші шансы, обы спасти од біды свого Сватька.

Не можеме не наганути читателям ище на єдну проблему выхованя дітей: се – проблема єднобокого выхованя – лем отцом або лем матірєв. Діти то добре чують и не можуть простити своїм родителям. То порозуміла Ілька, коли до неї обернувся „позасценічний персонаж“, „незнамый з ей самой середины голос“, голос совісти. На вопрос Ільки: „Повідж мі, де я зробила хыбу?“, голос одповідає:

„Одперла єсь му хлопську руку, ёго найвекшу ласку. Нянька. А то є гріх...Як єсь сі представляла? Лем так? Взяти од сына нянька? Ты єсь го скалічила на цілий жытот. Зробила єсь з нёго жebraка. Лем єден бік му фунговав. Не чудо, же не проявёває о ніч інтерес, же одышов там, де му было ліпше, де го респектовали, любили, повіли му, же є красний, добрый, шыковный. А ты го лем крїтізовала. Усвідомлюєш собі тото?“

У драматичній кульмінації, коли Сватко хоче продати Божі образы и достати немалы гроші, Ілька находить в собі силы и першы раз выражає свій категоричный протест проти своего любимчика-сынка. Господне прозріння помагає Ільці не допустити коштунства над святыми образами... „Няй ся діє воля Бога. Можеш робити, што хочеш, але тоты образы не достанеш!.. Позерала на Божу матір і Ісуса Хріста, і на берала силу, котрой уж не мала ани за маціньский мачок. Оперла ся на образы і чула, як ся до ній вертать сила. Здало ся, же конечно переможе ай сына. Першыраз.“ (с. 117). Тепер она готова до страшного покараня сына и потелефону крутить число поліцейского офіса 158. Але попозерала на Божу матір із застромленным ножом у ей серці, учула нестерпный біль у своїй душі. Автоматично місто 158 наберать число 150 – скору поміч. З Божой ласки матери вертаться материнська всепрощаюча любов. ...Щастя повертаться до чоловіка, кидь за нёго боротися. Оно вернулося и до Ільки ціною великих страдань. Она дочекалася свого, коли сын вернувся не лем до рідного дома, до мамки, але и до нового жытота... „Быв то сын Сватё із своїм вітцём...“ (с. 140).

Книжка Марії Марії Мальцовської – майліпшыи учебник жытя, хрестоматія для шкільной молодежи, порадник родителям у выхованю дітей.

Чекаєме новых, красных и хосенных книжок од Марії Мальцовської. Она знає про што и як писати.

Проф. Др. Золтан АНДРАШ, др. н., Універзіта Лоранда Етвеша в Будапешті

Вацлав Фельчак і Еміл Балецький – документи дружбы і сполупраці

Знамый польський історик, визначный спеціаліста з історії Мадярьска, професор Ягелонской універзіты **Вацлав Фельчак**, є автором визначной „**Історії Мадярьска**“, котра двараз вышла по польскы (1966, 1983) і ряду спеціальных выдумных робоз з історії мадырьской народної політики 19. ст.

Вацлав Фельчак був дакус старшыи од Е. Балецького. Він ся нар. **29. мая 1916 року** в селі Гольбице (Лоджске войводство) як восьмый наймолодшыи

дїтвак в родині рольника (який мав коло 20 гектарів землі, зашто го представителі „народной влады“ пізніше назвали „кулацьким сыном“). Предкы з боку матери належали ку шляхті, репресованій царськыма урядами за участь в польскых повстанях в 1830 і 1863 року і збіднівший наслідком конфіскації маєтку.

В. Фельчак скінчив гіманзію в містах Плоцьк і Торунь, а в р.1934 ся записав на Познаньску універзіту, де штудовав історію. Послухав раду єдного із

своїх професорів, і зачав ся учіти мадырьський язык, занимати ся історію польско-мадырьскых одношынь. В 1935 р. був єдним з основателів і ведучих кружків приятелів Мадярьска на тій універзіті. В 1936 р. першыраз пришов до Мадярьска на літні курзы мадырьского языка і культуры в Дебrecіні. В юну 1938 року скінчив Познаньску універзіту з титулом „магістра історії“. В октобрі 1938 р. як польський штіпендіста пришов до Будапешту з цілём зберати метаріал

на докторську дисертацію. (Матеріали згоріли в часі штурму Будапешту в грудні 1944 р.). В Будапешті жив у інтернаті Йозефа Етвеша. Штудію дістав на два роки, але по тім, як в августі 1939 року він пішов домів на літній вакації, не суджено му было схосновати польську штатну штудію. В другім році Польска уж не было. Точніше оно екзистовало в ілегаліті і в еміграції, дякуючі і таким людем, який був Вацлав Фельчак.

Перед тым, як в августі 1939 р. одышов домів, В. Фельчак ся спознав в Будапешті з Е. Балецькым. О тім свідчить екземляр збірки поезії і прозы Е. Балецького „*Вербный трепет*“ (Ужгород 1936), подарований особно автором В. Фельчакови 3. юла 1939 р. Подля слов мадярського історіка, полоністы Іштвана Ковача, они ся спознали в Інштуті польской культуры в Будапешті.

Еміл Балецький ся народив **21. фебруара 1919 р.** в Карпатах, в селі Гукливім Бережской жупы. Е. Балецький встигнув ся іщі народити як обчан Мадярска, бо в тот день тот територія іщі патрила ку Мадярску, але онедовго была обсаджена Чеськословенсков армадов і на основі Сенжерменського мирного договору (10. септембер 1919 року) припала Чеськословенську.

Своє дїтство і основну школу Балецький скінчив в с. Чинадієво, окр. Мукачево. Од 1929 до 1937 рік ся учів у Мукачовській руській гімназії, по скінчіню котрой ся записав на Карлову універзіту в Празі. Е. Балецький уж як гімназіста писав стишки і повіданя, публіковав у мукачовських і ужгородських новинках, а на кінці 1936 року му вышла перша книжочка „*Вербный трепет*“. Кідь на ярь 1939 ся роспало Чеськословенсько і єго родна Підкарпатська Русь была зєдінена з Мадярском, Еміл Балецький охавив Прагу і пришов до Будапешту, де продовжовав у штудіях на універзіті. Як в Празі, так і ту ся занимав славянськов філологів, але до 1943 року не перестав писати стишки.

Вацлав Фельчак на зачатку другой світової войны був дома. Не був мобілізований, бо патрив к заграничним штудіям. По септембровій катастрофі він ся залучив до польського руху опору *Робітничой партії* – партії християнско-демократичної лінії (ілегална Польска была ряджена шыроков коаліціов довойнових партій, з котрых *Робітничая партія* патрила міджі найвпливнїшы. Вдяка добрым знаням мадярського языка, спознав мадярськы реалії і многых впливних Мадярів, і дістав задачу організувати в Будапешті спіня міджі партієв і владов, яка ся находила в Паріжі, а по капітулації Франції в Лондоні. В. Фельчак пришов ілегално до Будапешту кінцем мая 1940 року, де зачав організувати спіня (телеграфне і курьєрське) міджі емігрантськов владов і ілегалнов владов в окупованій Польщі. В роках 1941 – 1944 веце як 70-раз переходив ілегално через мадярськословенську граніцію і Высокі Татры до Варшавы, перевозив дипломатичну пошту і грошы. В тім часі в Будапешті робив в *Институті польской культуры*, у редакції, писав статї, які выходили тотапрінтом, про тыжденник польських утікачів в Мадярску *Наша світлиця*, а тыж про нелегалну польську пресу, яка выходила в Польщі. Єго задачов было і вербованя курьєрів міджі славньсков

молодежов. Зато, кідь пришов до Будапешту, такой обновив контакт з Е. Балецькым.

Документы той сполупрацы ся захранили на сторінках скромного з формал-

• Языкознаватель і літератор, високошкольський педагог у Будапешті, родак із підкарпатського села Гукливе – Еміл БАЛЕЦЬКИЙ.

ного боку, але якостного подля обсягу будапештсько-польского тыжденника *Materialy Obozowe* (ту ся публіковала польска поетка Казіміра Ілаковічовна). На тот журнал ем обернув увагу, кідь ем штудовав довоенну творбу Е. Балецького на основі бібліографічної статї Михала Капрала. Ту ся у звязи із статєв Е. Балецького *Література болгарского народа* уводить познамка редакції: „*Въ связи съ открытіемъ второго по числу славянскаго института въ Будапештѣ, а именно Болгарскаго института, печатаемъ статью Е. Д. Балецкаго, появиющуюся на страницахъ польскаго журнала „Матеріалы озовове*“.

Друге посыланя нашов ем уж сам, кідь ем листовав ужгородськы новинкы *Русское слово* з р. 1941 в Націоналній і парламентській бібліотеках в Будапешті. В числі з 10. децембра 1941 рока, с. 4, ся находить познамка під надписом **Польскій журнал о насъ:** „*Польскій журнал „Матеріалы озовове*“, *выходячий в Будапешті, в числі з 1. децембра друке статью молодого польского историка, великого приятеля угро-русского народа В. Ф., о нашей литературі до світової войны. Статья написана з великов ласков к нашему народу є великым вкладом до русско-польской дружбы*.“ З того выходило, же Вацлав Фельчак сам написав статью о історії „угро-русской“ літературы. Така інформация ся могла дістати до редакції, главно од Е. Балецького, котрый був споєный як з В. Фельчаком, так і з редакціов, в котрій він публіковав. Текст цитованой познамкы выликав у мене великий інтерес, незалежно од авторства, так як мож было предлождати, же в припадї авторства „В. Ф.“ єго інформатором міг быти лем єго близкий друг Е. Балецький. Обидві тоты познамкы были барз интересны про нашу тему, але перевірити їх было тяжко. В Будапешті в нам доступных бібліотеках ся не захранило ани єдно число тыжденника з 1941 р. (В Націоналній бібліотеці Ф. Сеченія суть лем дакотры числа з 1943 і 1944

р.). Барз слабо представлений тыжденник і у великих бібліотеках Польщі. Нїт го нияк, наприклад, в Ягелонській бібліотеці в Кракові, пару чисел із 1942 і 1943 року має бібліотека Варшавской універзіты, із 1941 і 1942 року – Архів новых актів у Варшаві, де з 1941 року ся захранило лем єдно число – ч. 19 з 18. мая. Дві-три числа з 1942 року має Націонална бібліотека у Варшаві. Найбогатша, хоць і не повна колекція чисел того журналу ся находить, як сьме на то пришли, в бібліотеці катедры мадярської філології Варшавской універзіты. Якраз в тій бібліотеці ся нам подарило найти уведжены статї.

Польскій варіант статї *Література болгарского народа* під назвов **O literaturze bulgarskiej**, ся находить в числі 41 з 19. октобра 1941 року. Статя має підназву **Z okazji otwarcia Instytutu bulgaskiego w Budapeszcie**, є доповнена редакцнов познамков, в котрій ся указує на вызнам одкрытя другого – по польскім – славянського *Институту культуры в Будапешті*. Статя підписана повным меном Е. Балецького польсков транскрібіцов, суть там і ініціалы перекладателя: „**Emilian Balecki w tłum. W. F.**“. Тот хронологічно перший документ єднозначно потверджує сполупрацу Еміла Балецького з Вацлавом Фельчаком на сторінках журналу *Nasza Swietlica – Materialy Obozowe*.

Друга познамка нас привела к статї під назвов **Terra incognita**, котра говорить о історії підкарпатської, т. є. „угро-русской літературы“, але она підписана в польскім журналі не як „**W. F.**“, як ся то чекало подля познамкы ужгородських новинок „**E. W.**“, т. є. „**Emilian Wiszczak**“, порівнай частый псевдонім Е. Балецького – Вьщяк (подля призвіска своєї матери заслободна) тыж в руськоязычных публікаціях. Таким способом інформація о авторстві „молодого польского историка, великого приятеля угро-русского народа В. Ф.“ є містіфікаціов. Досправды В. Фельчак міг быти лем перекладателєм або літературным редактором текста. Як бы не было, тотя статя є прикладом сполупрацы Е. Балецького і В. Фельчака.

Гортаючі числа журналу *Naša Swietlica – Materialy obozowe* в бібліотеці катедры мадярської філології Варшавской універзіты сьме нашли іщі єдну статью, котра была написана правдоподобно Е. Балецькым. Текст під надписом **Ugro-ruski teatr** ся находить в числі 10 з 1. апріля 1942 року. Тотя статя підписана ініціалами „**J. W.**“ (= **Jemmeljan Wiszczak**), порівнай выше. Порівнайме явный цїтат із стишка Е. Балецького **Карпатским апостоламъ** („*Nie wielu karpackich apostołów troszczy sie o jej losy i zdradza zapal wejśca do jej przybytku w jej truszczoży, jamy, szezeli*“), а тыж згодны думкы о неприитомности теоретичной науки о літературі у „карпаторуссів“ із статєв **Flat, ubi, vult**. Статя написана у звязи з выданєм книжки **Евгеній Недзельскій: Угро-русскій театр** (Ужгород 1941).

Покы тоты три тексты свідчать о сполупраці будучого вызнамного русинського літератора з будучім вызнамным польским історіком Вацлавом Фельчаком – тогды іщі, главно ілегалным політичным діятелєм. Кедьже ся нам не подарило видїти вшыткы числа журналу *Materialy Obozowe*, можливість далшых одкрыть ся не вылучує.

Мґр. Гаврііл БЕСКИД

Одышов до вічності єден із русиньських активістів (Др. Ендре Байза (Фенцик), 10. 9. 1924 – 5. 11. 2007)

5. новембра 2007 року, як 84-річний, по довгій хвороті умер Др. Ендре Байза (Фенцик). Погріб ся одбыв 21. новембра 2007 року на Фаркашреті-цінтерю в Будапешті. На погробі взяли участь, окрем родини, і русиньска делеґація: Др. Тібор Міклош Поповіч, председа культурно-освітнього общества *Будителі* в Мадярьску і директор Русиньского выскумного інштитуту в Будапешті, Мґр. Гаврііл Бескид, председа Русиньского культурно-освітнього общества А. Духновича в Пряшові, який репрезентовав і Словенську асоціацію русиньських організацій, і Ласло Чегіль, посланець Цілодержавной русиньской самосправи в Мадярьску.

Родным прызвіском Ендре Байзы было – Фенцик. Ёго отець Евґеній був властным братом Др. Штефана Фенцика, професора теолоґії в Ужгороді, довгорічного визначного діятеля Общества А. Духновича в Ужгороді, який був автором музыки гімны „Подкарпатські Русинь“ на слова А. Духновича, посланця парламенту за першой ЧСР і єдного з міністрів автономной влады Підкарпатської Руси в 1938 році. Як і ёго отець Евґеній, так і Штефан были родинов визначного поета і писателя в 2-ій половині 19. ст.

Евґенія Фенцика, єдного з будителів кінця 19. ст.

• Русиньский культурно-освітний діятель у Мадярьску, лектор Русиньского выскумного інштитуту в Будапешті – Др. Ендре БАЙЗА (ФЕНЦИК), який одышов до вічності 5. новембра 2007.

Кідь Шетфана Фенцика поїмала НКВД, судили го в зінсценованім суді ведно з Андрієм Бродіом і іншыма міністра-

ми першой автономной влады Підкарпатської Руси по 2-ій світовій войні і в Ужгороді їх поправили.

Отець Штефана Фенцика завчасу одышов до Мадярьска і змінив сі прызвіско на Байза. Ёго сын Андрій-Ендре був так істо гляданий, але завчасу ся му подарило втечі до Мадярьска, і так істо змінив сі прызвіско на Байза. По войні скінчив в Будапешті універзітны штудії.

По паді комуністичного режіму в Мадярьску ся запоїв до русиньского руху. В 1997 році був на Світовій конґресі Русинів і поділяв ся на роботі в єдній із єй секції. Як лектор робив при Русиньскім выскумнім інштуті в Будапешті, як і при культурно-освітнім обществе *Будителі*. Ендре Байза поділяв ся на выскумі і пропаґації жывота і творчости поета Е. Фенцика, свого стрыка Штефана, але і на выскумі жывота і творчости Др. Николая Бескида. Брав участь на научных семінарах почас одкрытія памятной таблы в Болдокеварала і Абауйсантові в Мадярьску. Публиковав свої статі в русиньських журналах в Мадярьску. Дакотры ёго статі были опублікованы і в наших *Народных новинках* і в журналі *Русин*.

Вічная ёму память!

Проф. Др. Михайло ФЕЙСА

Ерупция гумора и сатири

Дня 23. децембра 2007. року Коцур бул центр гумора и сатири, кед не на швеці, але у Войводини тисяч посто. На явни конкурс упутени духовитим креативцом зоз тих просторох (обявеним у *Гласу* и *Руским слову*) сцигло вельке число роботох (углавним афоризмох, карикатурох и гуморескох) од 21 автора.

Организацийни одбор Манифестації у рамикох хторого ше находза ентузіясти Культурно-просвітнього дружтва ДОК, Роботней єдинки Коцур Культурного центра Вербас, ОШ Братство-єдинство, Подружніци Дружтва за руски язык, литературу и культуру и МО Рускей матки за Другу, медзинародну (та и медзиконтиненталну) Гумористично-сатиричну манифестацію *Коцурска чутка '007 / Коцурски клип '007 / Kuczorai csutka '007 / Kucura Corncob '007* поволал шлідующих гумористох/сатиричарох же би ше представели зоз своїма роботами: Любомира Медеша зоз Канади, Дьордія Радоніча зоз Чарней Гори, Агнету Костелник зоз Горватскей, Миодраґа Глиґориєвича, Томислава Дьокича, Любишу Лазича и Югослава Ристича зоз Парачину, Зорана Додеровича, мр Александра Шеву и Йонела Стоїца зоз Нового Саду, Мирона Канюха зоз Раковцу, Александра Деветака и Исидора Гойкова зоз Вербасу, Марию Шолая зоз Вайскей и Сеґеди Владимира зоз Руского Керестура. За розлику од гевтей библиейней причти у хторей велі поволани, а мало ше одволали, у случаю *Чутки '007*, велі поволани, а – шицки ше одволали. То и причина же програма тирвала коло три годзини. Организацийному одбору ше лем не послішало витвириц контакт зоз Националним совитом мадырьскей националней меншини.

Маратонска програма почала зоз промоцію збирки афоризмох *«Попатрунок оддолу»* Исидора Гойкова у виданю Видавательней хижки Прометей и Культурно-просвітнього дружтва ДОК. Рецензію, хтора источасно и Уводне слово Збирки пречитал перши рецензент особне – мр Александер

Шево. Выбор зоз обявених афоризмох читали Тат'яна Яким и сам автор.

Програма предлужена зоз отвераньом вистави карикатурох тогорочного лауреата у категорії Найлепши карикатуриста. И того року то Александер Деветак, чию виставу отворел председа Завода за культуру войволянских Руснацох уметнік Владо Няради. Пред публику виложена лем половка Деветакowych карикатурох.

Цаловечарша культурно-уметніцка програма мала за каждого по дацо. Зменьовали ше гуморески, афоризми, гумористични писні, сатирични твори, вици, анекдоти ... Не було гумористично-сатиричної форми хтора не була представена публики того вечара. Була то права ерупция гумора и сатири.

Програму у Дому культуры започали младши. Дзецинска театрална ґрупа КПД Карпати представела ше з виривком зоз *Наталки на Буджацким мосту* Дюри Папгаргая у режіи Нади Лендер, а Алтернативни Културни центр Миґи Ускоковича, тиж зоз Вербасу, зоз даскеліма инструменталами и писнями з анґлийского бешедного подруча. До програми була инкорпорована и театрална сличка Любомира Медеша под назву *Перши Руснаци у преріи* у хторей хлопску улогу бавел Любомир Медеша, а женску Мелания Макаї. Тиж так, на два заводи пред публику вишол и Борис Медеша як Андер зоз *Кошицох*. Шицки театрални точки домашніх режирал Дюра Макаї. Под час двогодзиновой культурно-уметніцкей програми зменьовали ше госци зоз иноземства и зоз нашей жеми, презентуюци своєю креації насампредз по сербски и по руски. Публику, медзитим, окреме несподзивала язична рижнородносц, з оглядом же, попри творох на сербским и руским язичу, до програми уключени и твори “по парачински”, “по румунско-анґло-сербски”, як и по чарногорски. Програму закончила тамбурова оркестра Миленка Чосича зоз Равного Села.

У рамках програми преглашени и лауреати тогорочней Чутки. Понеже Конкурс бул розписани тематски – на тему любов и животни стредок, на тих основах фахови жири и преглашел побиднікох. По оцени жирия у составе **др Джорде Оташевич** зоз Београду, **Славко Роман Рондо** зоз Руского Керестура и **Микола Каменічки** зоз Коцура на тему любов найлепше одвитовал **Томислав Дьокич** (зоз *“Жена и любов у афоризмох”*) и гумористичну приповедку *“Герега за двою”*, а на тему *Животни стредок* – **Миодраг Глигорисвич Миган** (зоз гумористичними песнями *“Гласам”* и *“Пробачуем ше”*), обидвоме зоз Парачину.

Жири у составе **др Михайло Фейса**, **Славко Роман** и **Микола Каменічки** по перши раз додзелел и **Награду Соцки**, хтору потримал **Национални совет рускей националней меншини**. Вона ровнопрано додзелена **Миронови Канюхови** (за гумористичну приповедку *“Штрайк з гладом”*) и **Владимирова Сеґедийови** (за афоризми).

Зоз забавней часци Манифестації, попри заєдніцкогo дружєня у Огньогасним доме при рибовим паприґашу, треба визначиц и перши вибор найдлугшей чутки. Од 11 чуткох (зоз Коцура, Вербасу и Нового Саду; зоз Вайскей принєшени и 2 олупани чутки, хтори, гоч були найдлугши, були, пре утвєрждєни пропозиції, дисквалификовани) найдлукша була чутка Силвестера Ходака, хтора коцурскому продуковательови зоз своїма 32 центиматрами принесла награду од 50 €.

Ані награда за найдлугшу чутку, ані други награди (три робни и два комбайнованя голта кукурици), як, по правдзе повєсц, ані цала Манифестация не були би витворени кєд би не було числєних спонзорох/донаторох, а то з тєй нагоди: Покраїнски секретариат за управу, предписаня и национални меншини (з Нового Саду), Dandy Pro, Vanesa, Sandra, 33 Клас, Илия и Недьо, Двойнята, Шуль, Микола Уйфалуши, Снежана Радошевич (з Коцура), Општина Вербас, Стандард, Маріяна Петричевич (з Вербасу), Национални совет

рускей националней заєдніци и Хладзальня АБЦ (з Руского Керестура). Коцурску чутку `007 потримали и Културни центр Вербас, Роботна єдинка Коцур КЦ Вербас, ОШ Братство єдинство и Добродзєчне огньогасне дружтво Коцур. Значна морална потримовка Коцурскей чутки дата и з приходом рєномиранєй младеј глумици Даниєле Штайнфєлд и предсидателя Национального совета Руснацох Славка Ороса. За критику, медзитим, справованє пияного дописователя *Руского слова* С. Д.-а, хтори непрерывно «часцєл» учаснікох Манифестації зоз непристойними коментарями.

Прєз програму публику успишно водзєли три гратици и надїї русинистики/руснацтва – **Мария Хома** зоз Миклошевцох, **Анита Говля** зоз Шиду (дипломовани профєсорки руского языка и литератури, хвильково на мастер студийох Оддзєленя за русинистику) и **Тат`яна Яким** зоз Коцура (абсолвєнт на основних студийох Оддзєленя за русинистику).

• На гуморістично-сатиричній манифестації „Коцурска чутка `007“ у сценці під назвов „Першы Руснаци в прєрї“ мужску роль заєрав гость із Канады – Любомір МЕДЄШИ а жєнську – Мєлєнія МАКАІ.
Фотка: М. Фейса, мол.

Проф. Др. Юліян РАМАЧ, Катєдра руського/русиньского языка Новосадьской унїверзити

Актуални проблеми войводиньского варианта русиньского языка

(Реферат на III. Мїдїжнароднім конгрєсі русиньского языка, Краков, 14. септембра 2007.)

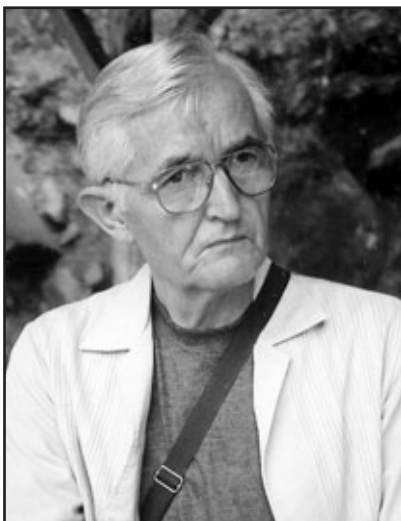
Проблеми стандардизації

Вєкшина проблеми руского языка походза од єдней главней причини, а то – островске, конзервованє положєнє руского языка у новим, войводиньским окруженю. По присєленю Руснацох до Бачкеј штрєдком XVIII вику руски народни язык рушел по своєй окремней розвойней драги. До єдних прєменкох у його дальшим розвою пришло под директним уплївом сербского¹ языка, други настали як резултат нукашнїх процесох у языку. Таки обставини мали директнї уплїв и на стандардизацию литературного языка од його формованя на початку XX вику та по нєшка. То можеме провадзиц на шицких уровньох языка и у правопису.

Цо у руским языку тримамє за стандарт?

У перших децєнийох XX вику, кєд формовани наш литературни язык, согласно Костельниковим становиском² и становиском його сучаснікох, за стандарт прилапєна система руского народного языка того часу. А то була наша языкова система хтору змє принєсли з Горніци з новими языковими пасмами хтори до нашого языка вошли по присєленю. У системи принєшенєй з Горніци то вигваряє вєкшини гласох руского языка, дєклїнация вєкшини мєновнїкох, прикметнїкох, заменовнїкох, числовнїкох, вєкшина дїєсловних формох, вєкшина синтаксични конструкції, хаснованє найвєкшей часци лєксики. Напр. мєновнїки *чловєк, школа, дзєцко* по стандарту ше мєняю по припадкох так як ше мєняли и под час присєленя: Н. *чловєк*, Г. *чловека*, Д. *чловекови* итд., множина: Н. *людзє*, Г. *людзох* итд.; Н. *школа*, Г. *школи*,

Д. *школи* итд.; Н. *дзєцко*, Г. *дзєцка*, Д. *дзєцку* итд. У синтаксису причиново вирєченя ше найчастєйше творя зоз злучнїками *бо* и *прєто же*, часово зоз злучнїками *кєд*, *док* итд.

• Языкознатель, профєсор русиньского/руського языка Новосадьской унїверзити у Сєрбїї – Юліян РАМАЧ.
Фотка: А. З.

З нових языкових пасмох як стандарт прилапєни вєлї, насампрєдз сербски, елементи: хаснованє сербского злучнїка *да* у вєцєй файтох конструкцийох, сербского применовнїка за зоз значєном наменки; вєлї сербски слова, прєважно тоти цо означовали нови поняца за хтори наш народни язык не мал своєю еквивалєнти (*кино, канцєлария*), алє часто и “груби сербизми”, за хтори змє мали еквивалєнти (*ипак* – нашо *заш лєм; запад* – нашо *заход; догодзиц ше* – нашо *стац ше, трафиц ше*) або за хтори мож було створиц нови литературни слова (*пронєвєриц “затаїц, присвоїц”, дакє “значичи”*).

За стандарт у тєдишнїм чашє тримали змє и хаснованє восточнославянских елементох: зоз церковнославянського языка, з язичия (угроруского литературного языка) и украиньского языка. Тоти три язики, церковнославянски и язичїє по 20-ти роки XX вику, украиньски язык од 20-их рокох, були тримани за нашо литературни язики и хаснованє елементох з тих язикох було прилапєнє як норма. Так нашо мєдзивойново (1918–1941) авторє хасновали слова прєвжати з язичия *засиданє*, *схадзка*, *писовня*, *литература*, *єдноц*, *єдинство*, *постанова*, *одлука*, *мнинїє*, *думанє*, *город*, *варош* и др. и то ми нєшка похопюємє як єдну з тєдишнїх язич-

них нормах. З церковнослов'янського язика прияти злучнік *понеже* и даєдні други елементи. Тиж так хасновали українізми, напр. слова *просвітни, вист(ка), вистава, господарство, дія, зависа* и др. Даєдні українізми прилапени у литературним языку место других пожичкох: мадяризмох (укр. *воєк* место мадь. *фаркаш*), сербизмох (укр. *поверх* место серб. *спрат*). Менша часч рускей інтелігенції з общеруску ориентацию не прилапйовала українски як литературни язык, але восточнослав'янизми, укључуючи и українізми, хасновала у писаню.

У стандарту 20–30-их рокох мадяризми, у меншей мири и германізми, мали статус варваризмох, хтори “требало елімінувати” з язика. Аж и Г. Костельник наглашовал же “лепше хасновац сербски слова як мадярски”. (Костельник 247)

Наш сучасни стандарт ше з часци розлює од стандарда 20–30-их рокох ХХ віку. И тєраз за стандарт тримає нашу языкову систему принесену з Горніци, з новима языковима пасмами у ней. Розлика лєм у тим же ше сучасни авторе, уж од 60-их рокох ХХ віку, свидомше одноша гу языку, намагаючи ше зачувац його чистоту, а лінгвісти ше тиж намагаю цо баржей зачувац народни язык, а цудзи елементи, насампредз сербизми, звєсц на цо меншу миру (з калкованьом, адаптованьом). Цо ше дотика операня руского языка на други слав'янски литературни языки, при рускей інтелігенції исную два ориєнтації: по єдних руски язык – окремни слав'янски язык формовани у карпатским ареалу и, як таки, треба же би ше операл на шцики слав'янски языки и бєшєди карпатского ареала: на карпаторусински, українски, словацки и польски язык, т. є. же би ше богацєл по “восточнослав'янско-заходнослав'янским моделю” (по хторим уж Г. Костельник творєл нови слова у своїх творох одн. хасновал вєльо українізми и полонізми). (Граматика 581–583) А други и далєй тримаю українски язык за наш литературни язык. Алє нєшка з операньом як на українски язык так и на языки карпатского ареала у литературним языку творимє рєлативно мало нови слова. Найчастєйше, у сербским окрєженю, нови слова творимє под уплївом сербского языка (по нашєй шлєбоднєй прєцєни – коло 90 % нови слова).

Сучасни стандарт ше у тєй роботї розпатра з двох аспектох: 1. стандарт и сербски пожички у руским языку и 2. стандарт и прємєнки у руским языку у условийох його конзервованого положєня.

Сучасни стандарт и сербски пожички у языку. Кєд за цудзи елементи мамє домашні еквивалєнти, сучасни стандарт ше, розумлївє, найчастєйше прєдзєлює за нїх. Напр. сербскому мєновнїцкому суфіксу *-ара*, хтори хаснуємо у бєшєдним языку, наш еквивалєнт суфікс *-арня*. Прєто ше у литературним языку уж од скорєй хаснує тот домашні суфікс место сербского *-ара*: пишємє *лекарня, мєсарня* итд. место *лекара, мєсара* итд. Ту норма ясна: правилни форми на *-арня*, а нє на *-ара*. Исти случаї мамє у лексикї. У бєшєди, окремє у бєшєди младших, хасную ше вєлї сербизми, напр. *бубрєг, зглоб, кичма, слєпоочницца, кук, войник, войска* (ж. р.), *храст, лєшник, одмориц ше* и др. Тотї сербски слова маю домашні еквивалєнти *покрутка, ставєц, похрєбцина, слиха, клуб, вояк, войско* (с. р.), *дуб, лїсковєц, одпочинуц*, та и ту стандарт прилапєл руски еквивалєнти.

Согласно тому принципу Микола М. Кочиш 60-их рокох ХХ віку прєдлєжєл же би ше у литературним языку сербски злучнік и слєво *да* замєнєл з домашніма еквивалєнтами: зоз стандарту утвєрдзєнє же за вирєчєня зоз сербским злучніком *да* (*зварєл ми да прїдзєм, казал ми да поробим*) нашє еквивалєнти – конструції народного языка зоз злучніком *же би* и з инфинитивом (*зварєл ми же бим прїшош, казал ми поробиц*).

Алє єст и досє случаї кєд сербски пожички уж натєльо розширєни у нашим языку же их, гоч и маю домашні еквивалєнт, и стандарт прилапєє. Таки напр. сербски примєновнїки *спрам + Г, послє + Г* и *за + А* (тот трєци зоз значєньом наємки). Вони уж барз розширєни и у бєшєди и у литературним языку. Їх домашні еквивалєнти: за *спрам* то руски примєновнїки *гу* (*спрам югу – гу югу*), *по* (*спрам закона – по закону*) и др., за *послє* то руске *по* (*послє войни – по войни*), за примєновнїк *за – руски на* и др. (*зєрдєв за/на капусту*). Тотї сербски примєновнїки нєшка ше хасную паралєльно з їх домашніма еквивалєнтами: звичайно старши у вєкшєй мири хасную домашні еквивалєнти, а младши у вєкшєй мири – сербизми. Ту би було логичнє кєд би стандарт одрєдзєл є правило: нє хасновац примєновнїки *спрам, послє* и *за*, алє место нїх хасновац нашє примєновнїки *гу, по, прє* и др. Алє нєшка би то було уж нєможлївє правє прєто же тотї примєновнїки уж общє прилапени у руским языку. Примєновнїк *спрам* бизмє з даєдними значєнями и могли вирєциц, напр. зоз значєньом напрямю: место *рушєли ше спрам югу* ищє вшє бизмє могли прилапци нашє *рушєли ше гу югу*. Алє зоз значєньом поровнаня то би було уж чєжшє: кєд бизмє одрєдзєли же место *югу мали спрам мерцєдєса* трєба хасновац *югу мали проци мерцєдєса* (бо наш еквивалєнт ту примєновнїк *проци*), то би було вирєдно чєжшє, бо наш примєновнїк *проци* нєшка архаїчни и младши би ше вирєдно не могли на нью навикнуц.

Исти случаї и зоз сербским примєновнїком *послє* и нашим *по*. Нє

було би чєжко одрєдзци правило: место *послє Нового року, послє швєта* и под. трєба: *по Новим року, по швєту* итд., бо таки вирази зоз *по* ищє досє часто хаснуємо. Алє кєд бизмє повєдлї же место *послє роботї одпочива, послє годзинох бавя фєдбал, послє розпусту знова ше влєпєл учц, я ше народзєл послє тєбє* и под. трєба хасновац *по роботї одпочива, по годзинох бавя фєдбал, по розпусту знова ше влєпєл учц, я ше народзєл по тєбє* и под., чєжко же би ше то прилапєло, бо у таких конструційох уж шцики хаснуємо сербски примєновнїк *послє*.

А цо повєсц за примєновнїк за? Чи би место словозлучєньох *кнїжка за дзєци, квартєль за лїкара, дом за старих* и под., хтори хаснуємо под сербским уплївом, дахто прилапєл нашє архаїчни словозлучєня *кнїжка прє дзєци, квартєль прє лїкара, дом прє старих*? Чєжко вєриц.

Вєльо приклади могли бизмє навєсц и з нашєй лексикї. Шцики ми нєшка у бєшєди хаснуємо сербизми *ладя, чамєц, ствар, гар, птица, школовац ше, животиня, чукундїдо, болницца, баня* и др., а нашє еквивалєнти *шифа, чолнок, вєц* (ж. р.), *попєл, птах, школіц ше, жєвр, прапрадїдо, шпиталь, кулєль вєлї уж анї не знаю*. Прєто, и кєд бизмє ту одрєдзєли як правило: нє хасновац сербски, алє нашє слова, нєшка би то уж нїхто нє прилапєл. Прєто тотї сербизми прилапени и у стандарту.

Сучасни стандарт и прємєнки у языку. Даєдні литературни норми одражую и стан у руским языку яки настал як рєзултат нових прємєнокх. Дзєпєєдні таки прємєнки настали як рєзултат нукашнїх процесох у руским языку, дзєпєєдні як рєзултат сербского уплїву, а дзєпєєдні як рєзултат обидвох тих факторох.

Єдна гупа мєновнїкох хлопского, штрєднєго и жєнського роду у инструменталу можини по стандарту маю закончєнє *-ми*, ридшє и двояки закончєня *-ми* и *-ами/-ями: конї — з коньми; гудацї — з гудацми; швинї — з швиньми; жєни — зоз жєнми/жєнами; качє, мн. качата — з качатми; око — очми; пєнєжи — з пєнєжми* итд. Алє, под уплївом фрєквєнтнєйшого инструментала других мєновнїкох на *-ами/-ями*, поставаю фрєквєнтнєйши форми тих мєновнїкох на *-ами/-ями: з коньми, з гудацми, з швиньми, з жєнами, з качатами, з очми, з пєнєжами* итд. Напр.: (1) *Нїхто нє зна кєльо єст зоз странским пєнєжами финансєвани организації* (Руске слово); (2) *Дзєцко патрєло з жалосним вилпаканима очами* (школярски состав); (3) *колектив Школи и Гимназїї мал уж традиційни Прадки зоз гудацми и богату томболу* (Руске слово 5/2001, 9); *Кадзи зоз пращатами* (Руске слово 49/1986, 8). Синонимски форми на *-ами/-ями* ше уж натєльо розширєли же и їх стандарт прилапєл як правилни (Граматика 50. и 52). Ту прємєнка у стандарту нє була натєльо обачлїва, понєже двояки форми инструментала можини при тих мєновнїкох исную уж длуго (находзимє их уж у Гнатюкових записох з конця ХІХ віку) и вирєдно су принесени з Горніци.

По стандарту збирни числовнїк за особи хлопского роду у номинативє маю форми на *-мє: двомє, тромє, штирмє, пєйцмє, шєйсцмє, ... дзєшєцмє* итд., а числовнїки за младих маю форми на *-їо* одн. *-єро* (двоїо, трїо, штвєро, пєцєро дзєшєцєро итд.); прєши маю дєклїнацію у числовнїкх *двє-штири* (двох, пєйцох, дзєшєцох хлопох), а други як прикметнїки (двоїх, штвєрих, пєцєрих дзєцох). Мєдзитим, уж у найстарших наших текстох числовнїки обидвох тих гупох од *пєйц* на висшє находзимє и у форми фрєквєнтнєйших основних числовнїкох: *їду сєдєм, їду осєм* (место *їду сєдємцмє, їду осємцмє*) (Етн.); *двєнац мищата* (место: *двєнацєцєро мищата*) (Етн.). Таки форми у сучасним языку постали ищє частєйши. Прєто стандарт допущєє и тотї други форми. Напр.: (1) *У вєльких гєздох [...] кошєли и по пєйц-шєйсцє рїсарє* (место: *пєйц-мє-шєйсцє рїсарє*) (Руске слово 27/1998, 10); (2) *Мєлана ма 80 роки, єдного сина и пєйц унучата* (место: *пєцєро унучата*) (Заградка 6/1992, 17). Оп. и Граматикю 102. и 105. б.

Приклад з класох дїєсловох. Дїєслово 5. класи (тип *чєрвєнїц* (*шє*) *-нєєм* (*шє*), хтори знача стан або прємєнку стану, кєд ше вєжнє до огляду лєм їх походзєнє и прєшбютна, праслав'янска форма, у сучасним стандарту мушєли би мац прєзєнт на *-єєм: я билєєм* “поставам билї”, *мур шє билєє* “мур видава зоз сєбє билосцї”. Таки форми ищє прєвладую у Гнатюкових записох. Алє ше вони, по аналогїї з фрєквєнтнєйшими дїєсловома 2. класи (тип *видцїц, робци, чєрвєнїц*) нєшка хасную и з прєшу прєзєнтску основу на *-ї/ї*, т. є. як дїєслово 2. класи подтипа *чєрвєнїц-їм*, хтори знача “давац дачому одрєдзєну прикмету”, та ше гутори и Слунко на заходу *шє чєрвєнєс* и Слунко на заходу *шє чєрвєнї*. Напр.: (1) *Док сом малє [яблуко], жєлєнїк шє, // кєд вирєшєм, чєрвєнїк шє* (место: *жєлєнєєм шє, чєрвєнєєм шє*) (Заградка 1/1994, 13); (2) [Магнєтї] *вїчни понєжє шє не трєшо и ардзавя* (место: *ардзавєю*) (Руске слово 50/2000, 17); *Биля шє заградї* (место: *билєю шє*) (Руске слово 14/2001, 10); *За вїкєнд шє очєкує жє шє вїхвїлї и жажимї*. [...] *Стрєдком їдуцєго тїжня дакус оцєплї* (место: *зажимнєє, оцєплєє*) (Руске слово 50/1986, 20). Нєшка стандарт прилапєє обидва форми (оп. Граматикю 131–132. б.). Мєдзитим, у других слав'янских языхох чува ше и нєшка розлика мєдзи тїма двома типами дїєсловох: слц. *beliŕ* (sa) – *ielŕ* (sa) (5. класи) и *beliŕŕ* – *im* (2. класа), укр. біліти – *їю* (5. класа) и біліти – *їю* (2. класа),

серб. *белети (се) –лим (се)* (5. класа) и *белити –им* (2. класа).

Дасдни препенки у язџку ише не прилапени як норма. Футур од дјеслова *мочи* по стандарду ше вираже у кратшу форму *годзен* архаичного прикметника *годни*: *Видзем горе* [на дуб], *оздаль ме там не годни достац* (= оздаль ме там «не буду мочи» достац) (Етн.). Але под уплївом формох футура шицки других дјесловох (я *будзем читаа*, *ти будзеш читаа* итд.), як и под уплївом сербского язџка (*ја љу моїи*, *ти љеш моїи*), нешка ше у бешеди младших ширя форми я *будзем мочи*, *ти будзеш мочи* итд., бо младим тотя винїмова форма зоз *годзен* вируютно постала непохлпїва, а з тим и неприлапїва. Стандард вируютно у будучности прилапи обидва форми як правилни.

Наведеме и даесни приклади з лексики. Напр.: *забува ше значене меновнїкох танечник* “тот цо з даким танцуе, кавалер у танцу” и *танцош* “тот цо зна крашне танцовац”; гуторело ше напр.: *Вона ма танечника* “вона ма кавалера у танцу”, *Вон танцош* “вон зна крашне танцовац”. Меновник *танцош* тераз ше почал хасновац зоз значеньом “тот цо танцуе у фолклорней грूपи”: *Велї такти танцоше одстали на бини, а публика чекала* (Руске слово 49/1986, 12). Дјеслово *шедлац/ошедлац (коня)* значело “класц/положиц шедло на коня”: (1) *Уж мойого милого на войну волаю, // ... конїчка му шедлаю* “кладу му шедло на коня” (2) *Сцем го, любим го, ... // ошедла ми гусар коня, поїдем до поля!* (Гнатюк IX, ч. 103) Нешка форма незаконченого виду достала значене “исц на коньови (сербске *јахати*)”, напр.: *Як хлапец уж шедлал коня*. Форма законченого виду *ошедлац* нешка ше хаснуе зоз значеньом “шеднуц на коня”: *Ошедла коня и пошол*. Тотя препенка ше не случела под уплївом сербского, бо и сербске *седлати/оседлати коя* значи “класц/положиц шедло на коня”, т. е. под сербским уплївом вираз *шедлац/ошедлац коня* у руским язџку би ше зачувал по нешка. З другого боку, место нешкайшого *ошедлац* “шеднуц на коня” у прешлосци ше хасновал праве вираз *шеднуц на коня*, напр.: (1) *Шеднем себе на враного коня, // та прелецим милей коло двора* (народна писня). (2) *Одызал ю [чипашу], вивед ю вонка, положел на ню кантар, та на ню шеднул* (Гнатюк XXIX, 50). Место нешкайшей форми незаконченого виду *шедлац коня* у прешлосци ше хасновал вираз *шедац на коня*: (1) *Кед на коня шедала, // сама горко пошала* (Гнатюк IX, ч. 39). (2) *Як вонї ше позбералї, // на конїчки пошедалї* (Гнатюк IX, ч. 206). Значи, у прешлосци зме гуторели: *Ошедлал коня, шеднул на коня и пошол*, а нешка гуториме: *Положел шедло на коня, ошедлал коня и пошол* Синтагму (о)шедлац коня хаснуе и нешка, але уж з новим значеньом.

Велї таки нови значеня словох, гоч су не регистровани у сучасних граматикох, стихийно уходза до литературного язџка и їх хасноване з часом постава стандард.

Розиходзенє сучасного стандарда и пракси

Найчастейше шицки нашо авторе прилапаю сучасни стандард и притримую ше го. Медзитим, гоч маме руски школи, у Керестуре аж и штредню школу, векшина руски дзеци и нешка ходза до сербских школах, та наш сучасни стандард ше по розширени достаточо анї у народзе анї и при интелигенциї. Пре тот факт, и у народзе и при интелектуалцох, часто приходзи до розиходзеня стандарду и пракси.

Розиходзенє пре сербски уплїв. Таки приклад маме при вигварю гласох: гласи руского язџка ше по сучасней норми вигваряю так як ше вигваряли и под час приселеня. Але у бешеди, под сербским уплївом, три гласи прецрпели препенку: експлозивни предньоподнебни гласи *дъ*, *ть* почали ше, окреме у мишаних штредкох, вигваряц зоз фриквативним елементом – подобно як сербски фриквативни *ђ*, *џ* (место *дїдо*, *Митя* гутори ше *ђидо*, *Миџа*), а гарлово *з* почало ше вигваряц як фриквативне задньоподнебне *х* (место *зварим* гутори ше *зварим*). Прето ту приходзи до розиходзеня норми и пракси: норма и далей толеруе лем гласи *дъ*, *ть*, *з*, а у пракси вони ше часто вигваряю як гласи *ђ*, *џ*, *х*.

Наприклад, еден руски школяр у своім задатку пейц раз похасновал форму *дждо* и лем раз форму *дїдо*:

Мой дждо мне наймилиша старша особа хтору я познам. Мой дждо стари и ма шейдзешат седем роки. Вон ма шивкасти власи и белавкасти очи. Мой дждо ноши опуляри пре слабши вид. Мой дждо вредни и доброгє є шерца. Мой дждо жил на салашу. Там ховал статок и обраблял жем. През жиму ше ходзим до ньєо картац и бавиц шах. Дїдо ме научел шешелїяки бависка з картами (школяр VII класи 1998/99).

Од виходзеня Костельниковей граматики 1923. наш народ ма свою кирилску азбуку и свой правопис. Але од 1923. по нешка наша азбука и правопис прилапени лем при меншим проценту наших людзох (статистика у тим поглядзе не окончена). Векшина Руснацох, окреме у мишаних штредкох, нешка хасную сербску латиницу, ридше кирилку. По гражданскей войны поединци у Горватскей аж гваря же вони кирилку “не знаю” и вимагаю же би ше за нїх по руски писало и друковало на латиници.

По стандарду хаснуе реактивовани стари народни слова *контракт*, *квартиль*, *квита* и др., але у бешеди хаснуе их серб-

ски еквиваленти *уговор*, *стан*, *признаница* и др.

По стандарду место сербского злучника да хаснуе злучник же би и конструкциї з инфинитивом, але ше у бешеди и далей хасную сербски конструкциї зоз да.

Под уплївом сербского язџка младши у бешеди попри нашому дјеслову *питац ше дакому* (з дативом), хторе предписуе стандард, барз часто хасную дјеслово *питац* (и з нього виведзени дјеслова) з акузативом: *Яни питал оца чи ше може пойсц бавиц* (место: *Яни ше питал оцови*; по сербски: *Јани је питао оца...*). Тотя препенка з часци вошла и до литературного язџка: *повипитовал це цо робши, дзе будзеш, та вец пошли и покрадли ци обисце* (место: *повипитовал ци ше*) (Руске слово 43/1986, 19).

Розиходзенє пре препенки у язџку. По стандарду даесни меновнїки хлопского роду хасную ше з випаднима вокалами о, е: *аколь* “ограда за статок” (ген. *аклю*), *гагор* (ген. *гагру*), *шатор* (ген. *шатру*), *майстор* (ген. *майстра*), *цворень* (ген. *цворня*) итд. Нешка ше даесни з тих меновнїкох – по аналогії з численшима меновнїками без випадного вокала, а даесни под сербским уплївом – починаю хасновац без випадних о, е: *аколь* — ген. *аколя*; *гагор* — ген. *гагора*; *шатор* — ген. *шатора*; *майстор* — ген. *майстора*; *цворень* — ген. *цвореня* итд. Напр.: *То шестра чловекова до чепца увязана* (место: *до чепца*) (Руске слово 9/1999, 15). Стандард ту потераз вимагал форми зоз випаднима вокалами, а у пракси ше ширя и форми без випадних вокалох.

Меновнїки хтори знача особи женского роду и дзеци по стандарду у акузативе множини маю форму номинатива множини (а меновнїки хтори знача особи хлопского роду маю форму генитива множини на –ох): *поволац мацери и дзеци, дїдох и баби, пайташки и пайташох*. Але по аналогії з меновнїками хтори знача особи хлопского роду, младши нешка тоти меновнїки женского и штредного роду хасную у акузативе и у форми генитива: (1) *Организовали прадики и за старших дїдох и бабох* (место: *дїдох и баби*) (школярски состав); (2) *Вжмие вонка мож видциц дзецох як ше радуу билому шїгю* (место: *видциц дзеци*) (школярски состав); (4) [На роздени дзень] *Поводала сом бабу, дїда, пайташох и пайташох* (место: *пайташки и пайташох*) (школярски состав). То препенка новшого датума и стандард ю за тераз не прилапоє.

Даесни применовнїки почали ше у бешеди хасновац з припадками и зоз значенями з хторима ше у прешлосци не хасновали. Ту не вше мож утвердзиц у якей мири ше роби о нукашнїх препенкох, а у якей мири о сербским уплїву.

Применовнїк *поза* (з акузативом) значи унапряменосц дїї по простору хтори ше находзи за дачим: *Пошли зме вец поза салаш назадок, ... та поза вельку шопу и чардак з оборами* (Грам. 357). Вон ше дакеди погришно хаснуе и зоз значеньом места и то а) з инструменталом: *Кед поза Вепровичом я ше здогадал. „Ша, чловече, то љого Ирина там ходзи до школи!”* (Грам. 357; место: *за Вепровичом*); б) з генитивом: *Поза главногє олтара випатрало так як цо випатра за театралними кулисами* (Грам. 357; место: *за главним олтаром*).

Применовнїк *помедзи* (з акузативом) значи унапряменосц по просторе хтори ше находзи медзи дачим: *Преходзим далей помедзи два декунги* (Грам. 358). Вон ше дакеди погришно хаснуе и 1. з инструменталом а) зоз значеньом места: *То було на гранциц помедзи Мадярску и Румунию* (Грам. 358; место: *медзи Мадярску и Румунию*); б) зоз значеньом напряду: *Помедзи отоманом и креденцом ледво [ше] могло прейсц гу облаку* (Грам. 358; место: *Помедзи отоман и креденц*). 2. Применовнїк *помедзи* дакеди ше хаснуе и з генитивом: *Пис ше [чай] барз помалки, а помедзи двоох одпиваньох водзи ше конверзация* (Грам. 358; место: *медзи двома одпиванями*).

Применовнїк *понад* (з акузативом) значи унапряменосц дїї по простору хтори ше находзи над дачим: *Рафал загвижджал понад нашо глави* (Грам. 358). Вон ше дакеди хаснуе и а) з инструменталом: *Кульки [нам] часто гвиждали понад белавами* (Грам. 358); б) з генитивом: *Я ягїд русалка бим понад белавих хмарох лецела* (Заградка 14–15/1992, 21; место: *понад брелави хмару*).

З бешеди ше таке хаснованє применовнїкох стихийно шири и у литературним язџку.

Розиходзенє пре неприлапену норму

Векшина назви житељьох местох у руским язџку маю суфикс –(ч)ань: *Нови Сад – Новосадьян, Београд – Београдьян, Загреб – Загребчань, Керестур – Керестурец и Керестурчань, Коцур – Коцурец и Коцурчань, Вербас – Вербасчань, Петровци – Петровчань, Миклошевиц – Миклошевчань, Шид – Шидьян, Бачинци – Бачинчань, Бичич – Бичичань, Дюрдьов – Дюрдьовчань* и др. Правопис од 1973.б, медзитим, можлїве по аналогії зоз сербскими и украинскими суфиксами на –ин (серб. Новосадьянин, Вербасчанин, укр. киянин), предписуе форми на –ан: *Новосадян* (пасус 26.1), *Дюрдьовчан*, *Войводян*, *Личан*, *Києвлян* (пасус 49.1.б) и др. Але векшина руских авторох и далей хасновали форми на –ань, бо ше вони так и у бешеди хасную. Прето тото правописне правило не зажило як нор-

ма, и у новим правопису будзе ше мушиц вименіц, т. е. увесц форми на **-ань** як правилни.

х х х

Як видзимо, пре мощни сербски уплів на руски народни и литературни язык, пре нукашні пременки у языку, ридше и пре други фактори, стандарт у руским языку у Войводини и Горватскей ище вше ше утвердзує. До литературного языка ище вше стихийно уходза у стандарту не реґистровани слова, форми и конструкції. А з другого боку маме розиходжене стандарда и пракси: паралелне хасноване

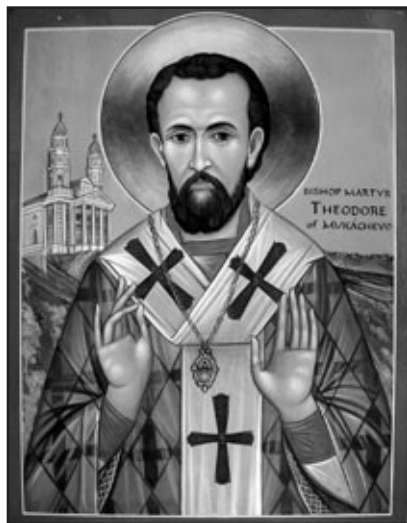
елементох руского языка у литературним языку и їх сербских, ридше и других, еквивалентох у бешедним языку.

- 1 Под *сербским* языком ту подрозумюєме дакедишні *сербскогорватски* язык.
- 2 Г. Костельник, *Граматика бачваньско-рускей бешеди*. С. Карловци, 1923.
- 3 Микола М. Кочиш, *Правопис руского языка. Школске видане*. Нови Сад: Покраїнски завод за издаване учебнікох, 1971.

Петро КРАЙНЯК, мол., Пряшів

Спомин на 60. роковины смерти мученика – Владыкы Теодора Ромжы

Кінцём октобра Мукачовска грекокатолицька епархія припомянула собі 60 років од мученицькой смер-

• Икона благореченого епископа-мученика Мукачовской грекокатолицькой епархії – Теодора РОМЖЫ.

ти епископа, блаженного Теодора Ромжы (1911 – 1947), котрого благой памяти Св. отець Ян Павел II. беатифіковав при своїй навщіві міста Львів у 2001 році. Владыка Теодор ся став, еднако як і наш епископ-мученик Павел П. Гойдич, ЧССВ, жертвов комуністичных репресалій, а по зінсценованій автогаварії и насліднім отрувліню умер 1. новембра 1947 року в мукачовским містькым шпиталю.

О смерти епископа Ромжы выдали свідчїня сестры василіанкы, котры в часі смерти владыкы Теодора робили в мукачовским шпиталю. Кідь їх доктор Берґман із своїм заступцём послав вночі з 31. октобра на 1. новембра 1947 на нечekanу ночну візиту, передбачовали, же штось ту не грає. Кідь ся о пару минут вернули назад до комнаты, де лежав владыка Теодор і о. Данел Бачиньскый, повіли собі: „Хвала богу, же ся їм ніч не стало.“ В тім моменті зачули стуканя епископа і ёго слова: „О, Ісусе...“ За тым дістав владыка силный захват, по яким умер. На смерть выстрашены сестрічкы зачали перезерати руки, ноги і ціле тіло, абы нашли причину смерти свого милого владыкы. Якимесь чудом, тяжко по-

раненый о. Бачиньскый двигнув голову і повів: „Была ту дівочка і дала владыкови штось під ніс.“ Доктор, професор Фединець сконштатовав уж лем смерть задушінєм. Дівча, котре подало епископови смертелну отрову, было до шпыталю лем недавно прияте як помічна сила. Ёй мено было Одарка. Было вєце як ясне, же тота тайна особа не была до шпыталю прията нагодов. Підозрїня сестер василіанок і недовіра к Одарці ся наповнили. Тоту смутну пригоду повідала сестра Теофіла, ЧССВ, яка была свідком той траґічной події. 28. октобра аж 1. новембра 2007 ся о тій події говорило вєце, як другый раз, кідь собі Мукачовска епархія припомянула 60. роковины од смерти русиньского владыкы Теодора Ромжы.

Святочный спомин мученицькой смерти владыкы Теодора ся зачав у неділю, 28. октобра 2007 на місті автогаварії при селі Іванівці, в районі Мукачово, де владыка Мілан Шашік, СМ, адміністратор Мукачовской епархії, одслужив вєдно з апоштольским нунцієм Україны і грекокатолицькыма епископами Европы і северной Америкы архіерейску службу Божу. На другый день ся служыла архіерейска служба Божа в новозбудованій церькви Духовной академії Т. Ромжы в Ужгороді, де была посвячена памятна табла добродителям Духовной академії, в котрій ся на священицьку службу готувлять богословці Мукачовской епархії. 30. октобра ся праздник переніс до Мукачово, де пообіді была одкрыта памятна табла на мукачовским шпыталю, де перед 60-ма роками оддав душу Створителєви владыка Теодор, а потім была в Успенській церькви в Мукачові одслужена архіерейска служба Божа. 31. октобра о 8-ій годині рано была одслужена архіерейска служба Божа, а вєчур о 18-ій годині ся в передвєчур свята блаженного еромученика Теодора Ромжы, мукачовского епископа, служыла в катедралнім храмі в Ужгороді святочна вєчурня.

На день памяти смерти блаженного Теодора Ромжы, котрого свято маме у своїм церьковнім календарю і мы, грекокатолици в Словакії, ся 1. новембра зышло в Катедралнім храмі Пovýшіня св. Хреста в Ужгороді велике множе-

ство вірників вєдно із священиками, жебы архіерейсков святов літурґію із зачатком о пів десятой припомянули сі 60. роковины од смерти владыкы Теодора. На літурґії, яку вів владыка Мілан Шашік, СМ, сучасный адміністратор Мукачовской епархії, взяли участь владыкове Ян Бабяк, Мілан Хаутур із Словакії, і трєме грекокатолицькы епископы з США і Канады: владыка Басіл Скот, архієпископ і митрополита з Пітсбургу, владыка Вілієм Шкурла, епарха з Ван Нюс, і Джон Пажак, епарха з Торонта, котры почас перебуваня в Европі навщівили і выходну Словакію. О 11. годині была одслужена в кріпті катерланого храму панахіда за цісарєвну Марію Терезію і за шыткых усопшых добродителїв Мукачовской епархії. Вєрхом ослав было одкрытя памятной таблы священикам Мукачовской епархії, яка были перенаслідованы в часі комунізму. Частєв ослав была стріча владыків тых епископств, котры взникли під еґідов Мукачовской епархії, котра на засяг цісарєвны Марії Терезії была еріґована папом Кліментом XIV. 19. септембра 1771 року.

Фоткы автора

• На місті недалеко села Іванівка, Мукачовского району, де была советьсков тайнов службов зінсценована автогаварія епископа Т. РОМЖЫ, побудовали памятный хрест.

Еміл Кубек – грекокатолицький священик, публіциста, языкознаватель, писатель

(З виступу на святочній стрічі в Гомродю в Мадярьску 6. октября 2007 року к 150. річниці од народжіня Е. Кубека.)

В жыоті каждого народа – малого і великого – екзистують особности, котры ся залужили о двигнутя свого народа в націоналній, культурній і соціалній области. Єдним з таких особностей русиньского народа є грекокатолицький священик, публіциста, языкознаватель, культурно-освітній діятель, писатель на Пряшівській Русі **Еміл Кубек**, котрого 150. річницю од народжіня сі припомянеме 23. новембра 2007 року.

Хто був Еміл Кубек і чом сі заслужить, жебы сьме на него споминали?

Еміл Кубек ся народив в **Штефурові 23. новембра 1857 року**, окрес Свідник, в родині грекокатолицького священика. По теологічных штудіях ся оженив з Марієв Шіріллово з Кружлєва. По высвячіню за священика зачат як каплан в мадярьскім селі Гомродь. Поступно діяв в Якубянах, Кремній, Любовцю, а од 1885 до своєї еміграції до США в 1904 році – в Снакові.

Почас тых років ся зжыв з містним жытельством, вірниками. В селі розвинув культурно-освітню роботу. Учів людей почлярити, пестовати садовину, газдовати, обробляти землю... Пострарав ся о выбудованя путі до Снакова, школы, фары, помагав зберати грошы на оправу церкви. Ёго заслугов была поставлена перед селом капличка, де є каждорічно на свято Успенія Пресвятой Богородиці одпуст.

Активіты Е. Кубека не были обмежени лем на тоты области. Він много увагы присвячовав духовному розвою, заложив сільску бібліотеку, де сам даровав 60 томів книжок, а зорганізовав співацький і драматічний кружок. Кідь в 1904 році одходив із Снакова, жебы в США зачав нову етапу жывота, ёго вірници го одпроважовали з процесіов аж далеко за село.

Ай в США продовжовав у своій культурно-освітній роботі. Про снаківску школу передплатив часопис *Неділя*. Тот тыжденник про народности в Угорьску выходив у Будапешті. Писав до редакцій новинок і часописів, утримовав літературні контакты з родным краєм. В 1908 році вышов в Ужгороді ним редагований календарь на тот рік *Місяцослов*. Сполупрацовав з розлічними періодіками. Найчастіше то было *Руське слово*, *Сокол*, як і знамый *Американський рускій вестник*, котрого редактором був Павел Жатковіч. Кубековы статі ся дотыкали релігійного, народного і культурного жывота америцькых краянів.

Еміл Кубек ся занимав і языком. Выznamным є ёго штиріязычний **Старославянсько-мадярьско-русько-німецький словник**, котрый обсягує скоро 30 000 слов. Вышов у 1906 році у видавательстві УНІО в Ужгороді.

Окрем спомианого штиріязычного словника познаме ай штирітомне виданя ёго творів під назвов **Народны повісті і Стихы** в штирех томах. Першы з них обсягує стишкы, 7 повідань і 1 повість в стихах. Далшы три томы творять книжне виданя роману **Марко Шолтыс**. Першыраз був выданий роман в 1920 році в часописі *Сокол* в 115 продовжінях. Потім книжно в роках 1922 – 1923. Ілюстрації до книг зробив сын Е. Кубека – Антон.

Найвекшов прозаічных работов Е. Кубека є спомианый роман зо жывота Підкарпатської Русі – **Марко Шолтыс**, котрого події ся одбывають на Маковіці од 70-ых років 19. ст. аж до 1915 року. Главным героєм є сирота Марко Фурман, котрый, дякуючі великим способностям, сназі, честній і усиловній роботі, збогатнув. Люде часом забудуть ёго праве мено, назвуть го

Шолтысом. Герой має ясны автобіографічны знакы писателя Е. Кубека. Він хоснує свої знаня з польногосподарьства, моделує жывотну путь на фоні міжнародных подій, зображує зрод „домашней“ буржоазії в підкарпатськім селі.

Міджі далшы работы Е. Кубека належать: **Малый катехізм**, **Отче наш в словах і образах**, стишкы: **Ніт уже любви, Марія княгиня Магдалинская, Супружество, Материнська любовь**, повіданя **Міклуш Миллий, Хрістос раджаєт ся, Рождественны повістки, Великий сын, Отець Алексій**, нарис **Моя подорож до Флориды**, пєса в двох частях **Ольга**. Пєсы, якбач, не вышли друком.

Творы Е. Кубека в оригіналі были написаны кіріліков, „в нарічі підкарпатських Русинів“, але в англоязычній среді про тых, што были з русиньской области Угорьска і векшынов ходили до мадярьскых школ, ся друковали латиніков, котра была міджі америцькыма Русинами популярніша, як кіріліка. Е. Кубек то достаточно высвітлив у вступі к своему штиріязычному выданю **Народны повісті і Стихы**.

Не вшытко му вышло. Сам о тім пише, же една часть „про недостаток грошей на выданя уж до пеца пішла, друга часть ся находить в рукописах, а лем третя часть выдана, а то де-ту, розторгано.“

О тім, же много писаного матеріалу спалив, з гумором писав, же то був ёго найвекшы „літературный успіх“.

Векшына Кубековых творів є дідактічно заміряна. Як добрый знавец чоловіка з валалу мав вплив на людей за помочи своїх творів, чім ся зарядив к великим будителям 19. стороча. Академік Павел Роберт Маґочій, професор історії Тороньтської універзеты в Канаді, о нім написав, же є „**найплоднішим і найталентованішим америцько-русиньскым писателём!**“

Почас жывота в США не був рівнодушный к проблемам наших емігрантів. Выступав проти денационалізації, охранєвав свій язык і культуру, і вызывав помагати краянм в Европі. Мотивом ёго повідань і стишків суть зажиткы зо жывота людей в роднім краю і выселеных до США, часто із замірянём проти алкоголізму. Про ёго творы є типічний гумор, щастный кінець, підсилений впливом жывота в „країні необмежених можностей“. В США робив міджі русиньскыма емігрантами з выходной Словакії до 1936 року в грекокатолицькій фарности в Мегеной Сіті, в штаті Пенсільванія.

О ёго жыоті в Америці знаме барз мало. З розлічных істочників сьме ся дізнали, же був конзулитором парохів, членом Комісії єпархіалных цензорів. Істый час був директором **Америцько-руської рады**, директором **Общества Соєдинєнія**, членом Священницького выбору в Герісбургі (Пенсільванія), котрый в 1919 році прияв узнесєня, абы Е. Кубек пішов назад до Европы, де бы выдавав денник „угроруськым“ языком. Чом ся так не стало, дотеперь не знаме. Правда є то, же о жыоті і о творчости Е. Кубека є іщі много незнамого, котре треба высвітлити, і обективно.

Од ёго внучкы **Терезії** (дівкы ёго сына **Антон**) сьме ся дізнали, же до пензії одышов про хвороту – раковину жалудка. Дуже курился. У фарности був облюблений і триманий в почливости. Любив ходити до кіна, ай двараз до тыждня. Быв веселый, мав добрый гумор, оптімізм і дяку до жывота. Видно то ай з ёго автобіографії, котру написав в 1930 році. **Умер 17. юла 1940.** Похований є у пенсільваньскім місті Мегеной Сіті на містнім цін-

• Публіциста, літератор і культурно-освітній діятель в тогдышнім Угорьску а потім в Америці міджі Русинами – о. Еміл КУБЕК.

терю св. Марії. На ёго місті параха потім робив ёго сын Антон.

Кідь собі припоминаме 150. річницю од народжіня Е. Кубека, треба повісти, же не знаме, што вшытко написав, а што вышло друком. Є істе, же написав того намого веце. У своїй автобіографії споминать, же писав про дітей і дорослых – повіданя і романы. Чом і в Гомродю собі припоминаме річницю того неправом забытого автора? Зато же до Австро-Угорьска – той монархії в середній Европі – патрило Грекокатолицьке єпископство, а до нёго патрила і Грекокатолицька парохія **Гомродь. Тота парохія была першым капланьскым містом Еміла Кубека.** Здало ся нам, же тот парохія, ай ціла ёй околиця, зістала довго в ёго памяті.

Із сільской кроніки в Снакові ся дізнаєме, же по приході до Снакова, перше, што зробив, постарав ся о нову трикілометрову дорогу до села. Дав до села привезти вагон овиценовых стромиків, котрыма была высаджена велика фарьска загорода, як і загороды остатніх жытелів в Снакові. В тім часі в Снакові і на околиці была велика біда. У фарьскім архіві ся утримали писма, в котрых ся о. Кубек обертать з просьбов на своїх знамых на Долнякы. Наісто ту думав і на своє перше капланьске місто і на ёго околицю. В єднім із своїх писем із 5. юна 1890 року (під ч. 98/92), адресованім істому священникови на Долняках, пише о животі у тых своїх краях. Пише:

„Высокопочитованый пане духовный!

Із сердцем, повным вдячности, обертам ся на Вашу Высокопочитованость, із своіма вдячними рядками, за Вашу ласкаву підпору, котров сьте помагали при збірці на побудованя школы в моім худобнім селі...

За тот милосердний дар высповлюю своє щіре подякованя Вашій Высокопочитованости, Вашым кураторам, Вашым добросердечным вірникам, котры на Ваши добры слова зберали милостыню про моіх худобных вірників...

Барз Вас з покоров прошу, абы сьте мою вдяку были такы добры передати своїм статочным вірникам. Заєдно, прошу, абы сьте были такы добры і на відомость дали, же мою вдячність не можу достойніше сплатити, як тым, же із сердца высланыма молитвами і святов Божов службов, за їх просьбы і за їх померших, жертвуючы ся к неконечно милостивому Господу Богу.

Ваша Высокопочитованость, котра жыє на благословенных Долняках, не може знати, як жыє ту горі наш бідный, досправды бідный русиньскый люд! То не жыєт, але бідованя! На земли ся не уродить ани každоденный хліб. Правду має наш бідный газда, кідь говорить: „Початок віры, конець хліба!“ – наш край.

Моя худобна фарность рахує іщі бідніших 500 душ. Як шарьска пословиця говорить: „Веру, слаба фара, бо сам плебан дзвонить!“ А предці, із своїма вірниками в 1890-ім, з помочов милосердных і віруючих людей, приблизно за 4 000 форінтів сьме поставили:

1. Шумне бываня про священника.
2. Поправили церьков.
3. Поставили сьме два парадны хресты при дорозі.
4. Про нашу занедбану церьков сьме купили ризы, веце церьковных річей і книжок.
5. Зістає іщі школа з великов утратов, холем два дзоны і фарьскы господарьскы дворы.

За таких условій чоловік знає оцінити поміч других і подану помічну руку.

Неконечно милостивый Господь ный благословить каждый Ваш крок і каждую Вашу ступляй, а з Кривошан на Долякы переселеных русиньских братів, же не забыли на нас, котры сьме зістали на земли наших предків, ный Господь нам буде на помочі в нашій тяжкій ситуації...

Тото, што Еміл Кубек споминать в тім писмі – было то наісто з вашов помочов – ту на Долняках – што выплывать ай з ёго далшых писем. Была то поміч нелем фінанчна, але і матеріална. Ай зато сьме сі желали, абы сьме сі ту ведно з вами припоманули округлый юбілей писателя, подякова-

ли ся вам, што сьте тогды ай вы, ту на Долняках, зробили про ёго тогдышню парохію в Снакові.

14 років ём робив в селі Грабске, окрес Бардіов, а істый час ём заступовав і в парохії Снаків. Якраз тот час був про мене можностёв, жебы ём выніс на світло Боже того визначного, догды скоро забытого священника. Днесь уж знаме того много о ёго особі і діятельстві. Выдали сьме ай веце публікацій о ёго работі.

Зато, як у своїм, так і в мені вірників села Снаків, дякуєме вшыткым, котры приготували тоту милу стрічу, тот праздник при 150. річниці од народжіня Еміла Кубека.

• 21. октября 2007 у Снакові, де священником был о. Еміл КУБЕК, відкрили му памятную таблу, перед котров стоять: (зліва) публіциста і активіста Словенської асоціації русиньских організації ЮДр. Петро КРАЙНЯК, составительі недавно выданого зборника повідань „Єдна стріча“ Е. Кубека – ПгДр. Марія МАЛЬЦОВСКА і о. ПгДр. Франтішек ДАНЦАК. Фотка: А. З.

• **На 1. сторінці обалкы:** Благореченый єпископ-мученик Мукачовской грекокатолицькой єпархії – Теодор РОМЖА.

• **На 2. сторінці обалкы:** Мапа Карпатської Руси в 19. сторочу з русиньской верзії публікації професора Павла Роберта Магочія – „Народ нивыдыкы: ілюстрована історія карпаторусинів“.

• **На 3. сторінці обалкы:** Грекокатолицька церьков у селі Вісло в Мадярьску, де в роках 1820 – 1928 діяв пізніший єпископ Пряшівской єпархії – Йосиф ГАГАНЕЦЬ.

Фотка: П. Крайняк, мол.

• **На 4. сторінці обалкы:** Єден із найновших образів із сакралнов тематиков ужгородьского маляря Віталія ЛИБЫ.

Фоторепродукція: Д. Гузі

КУЛЬТУРНО-ХРИСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС выдавать **Русин і Народны новинкы** за помочі Міністерства культуры СР. Купити го мож і передплатити в редакції на адресі: **Rusín, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR.** Телефон: **051/772 56 29.** Передплатне на рік 120 корун, до сусідніх штатів: 350 корун, до ост. штатів 24 америцьких долларів, І. класов – 29 долларів. Шефредактор: **Мгр. Александер Зозуляк**, редакторкы: **ПгДр. Кветослава Колорова, ПгДр. Марія Мальцовска**, языкова редакторка: **ПгДр. Анна Плішкова, ПгДр. Регістрачны числа: MK SR 418/91, MIČ 49 589.** Адреса часопису на інтернеті: **www.rusynacademy.sk**, e-mail: **rusyn@stonline.sk.** Выдане в децембрі 2007 р.